

Київський університет імені Бориса Грінченка
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра історії України

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
« ____ » _____ 2026 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«КИЇВСЬКА ПРЕСА ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИКИ ДОБИ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ»**

рівень вищої освіти: другий (магістерський)
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Подобрій Олександр Ігорович
VI курс, група ІСТм-1-24-2.0д
Факультет суспільно-гуманітарних
наук

Науковий керівник
**Михайловський Віталій
Миколайович**
Доктор історичних наук,
професор кафедри Історії України
Факультет суспільно-гуманітарних
наук

Роботу захищено « ____ » _____ 2026 р.

Оцінка _____

Київ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕДЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографії дослідження

1.2. Джерельна база

1.2. Методологія та методи аналізу газетної періодики

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ КИЇВСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ЛЕГІТИМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

2.1. Політико-правові концепції та партійна боротьба в українському інформаційному просторі (березень – травень 1917 р.).

2.2. Преса як інструмент візуалізації та легітимації українського національного руху.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПОВСЯКДЕННЯ КИЄВА В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

3.1. Функціонування транспортної інфраструктури міста за матеріалами періодики

3.2. Торговельно-економічні реалії Києва (1917 – початок 1918 рр.) у висвітленні періодичної преси.

РОЗДІЛ 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ

4.1. Освітні трансформації та розбудова національної школи в дзеркалі газетної періодики (1917–1918 рр.).

4.2. Культурно-мистецьке життя та організація дозвілля мешканців Києва у висвітленні періодичної преси (1917 – початок 1918 рр.).

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку української державності, позначений боротьбою за суверенітет та територіальну цілісність, актуалізує ретроспективний аналіз досвіду Української революції 1917–1921 рр. Початковий етап цього періоду – доба діяльності Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) – став часом фундаментальних трансформацій, коли український національний рух стрімко еволюціонував від культурно-просвітницьких вимог до ідеї повноцінного державного самовизначення.

Центральну роль у цих процесах відіграла київська періодична преса. У період правового вакууму та стрімкого руйнування імперських інституцій газета перетворилася на головний інструмент візуалізації та легітимації національної ідеї, ставши майданчиком для артикуляції політико-правових концепцій та партійної боротьби. Водночас преса Києва виступала унікальним «дзеркалом» міського повсякдення, фіксує не лише велику політику, а й глибоку соціально-економічну кризу, трансформацію побуту, інфраструктурні колапси та культурні піднесення.

Сьогодні, коли українське суспільство перебуває в умовах воєнних викликів, дослідження того, як медіа сто років тому допомагали населенню адаптуватися до нестабільності, як вони конструювали нову ідентичність та висвітлювали стратегії виживання містян, має не лише наукову, а й практичну значущість. Потреба у комплексному джерелознавчому аналізі преси як цілісного ресурсу для реконструкції «живої історії» Києва доби Центральної Ради визначає актуальність цієї роботи.

Об'єктом дослідження є масив інформаційних ресурсів київської газетної періодики березня 1917 – квітня 1918 рр., що репрезентує політичні, соціально-економічні та культурно-освітні аспекти життя міста.

Предметом дослідження є джерельний потенціал та особливості висвітлення державотворчих процесів і повсякденного життя Києва на

шпальтах газет «Нова Рада», «Киевская мысль», «Відродження», «Робітнича газета» та «Киевлянин».

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 17 (4) березня 1917 р. (утворення Української Центральної Ради та початок лібералізації інформаційного простору) до 29 квітня 1918 р. (прийняття Конституції УНР та припинення діяльності Центральної Ради внаслідок державного перевороту).

Географічні межі роботи обмежені територією міста Києва як адміністративного, політичного та інтелектуального центру України досліджуваного періоду.

Мета роботи полягає у комплексному з'ясуванні джерельного значення київської періодики для реконструкції ролі медіа у процесах націєтворення, а також для відтворення об'єктивної картини соціально-економічного та культурно-освітнього повсякдення Києва доби Центральної Ради.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан історіографічної розробки теми та визначити теоретико-методологічні засади аналізу періодики.
2. Дослідити роль преси як інструмента візуалізації українського руху та майданчика для формування політико-правових концепцій державотворення.
3. Реконструювати стан міської інфраструктури, зокрема транспортної системи (візничого промислу та трамвайного руху), за матеріалами газетної хроніки.
4. З'ясувати специфіку торговельно-економічних реалій та продовольчої кризи в Києві через аналіз рекламних оголошень та довідкових рубрик.
5. Висвітлити процеси розбудови національної школи та освітніх трансформацій у дзеркалі періодики.

б. Відтворити панораму культурно-мистецького життя та дозвіллевих практик містян в умовах революційних змін.

Методологічну основу дослідження становить синтез класичних історичних та сучасних міждисциплінарних підходів. Історико-критичний метод дозволив здійснити верифікацію газетних даних шляхом їх зіставлення з архівними документами. Контент-аналіз було застосовано для формалізованого вивчення великих масивів рекламних блоків, що дозволило математично підтвердити посилення кризових тенденцій (ріст цін, дефіцит). Жанрово-видовий метод допоміг диференціювати суху фактографію хронік від емоційно забарвлених публіцистичних текстів (фейлетонів, нарисів), які слугують джерелом вивчення психологічного стану населення.

Наукова новизна роботи полягає у спробі системного дослідження київської преси 1917–1918 рр. не просто як ілюстративного матеріалу, а як складного джерельного комплексу, що дозволяє поєднати вивчення макropolitичних процесів із мікроісторією міського побуту. У роботі вперше детально розмежовано інфраструктурні та торговельні аспекти життя Києва доби УЦР на основі синтезу матеріалів українських та російськомовних видань.

Джерельна база включає провідні часописи Києва: національно-демократичну «Нову Раду», ліберальну «Киевскую мысль», консервативний «Киевлянин», а також «Відродження» та «Робітничу газету». Окрім преси, залучено опубліковані документи органів влади та мемуарну літературу для верифікації газетних повідомлень.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання при написанні праць із соціальної історії України, розробці лекційних курсів із киевознавства та історії журналістики, а також у музейній та виставковій діяльності, присвяченій Українській революції.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Стан наукової розробки теми дослідження охоплює значний масив літератури, який доцільно класифікувати за хронологічним та проблемно-тематичним принципами. Сучасна українська історична наука виокремлює три ключові етапи вивчення київської періодики: імперський (1905–1921 рр.), радянський (1921–1991 рр.) та сучасний (з 1991 р. до сьогодні), кожен з яких позначений відповідними ідеологічними парадигмами та методологічними підходами¹.

Становлення вітчизняної наукової традиції дослідження періодики відбувалося паралельно з процесом її інституціоналізації. Біля витоків вивчення української преси стояли її безпосередні творці, провідні інтелектуали того часу – М. Грушевський², С. Єфремов³ та О. Русов⁴. Їхній науковий доробок поєднував дослідницький аналіз із чіткою ідеологічною спрямованістю, оскільки ключовою метою публікацій було обґрунтування та легітимація права українського слова на повноцінне функціонування в інформаційному просторі Російської імперії.

Важливе значення мають програмні статті Михайла Грушевського, у яких він розглядав пресу як стратегічний інструмент націєтворення. У своїх працях вчений аналізував передумови виникнення україномовного сегмента та окреслював його завдання у контексті культурно-політичного відродження. Для Грушевського часопис був передусім засобом консолідації «розпорошених сил» та майданчиком для вироблення загальнонаціональної ідеології.

---

¹Левчук О. В. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905-1914 рр.): дис. ... канд істор. наук: 07.00.06 / Київ. нац. універ. Ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 280.

²До наших читачів в Росії. М. С. Грушевський. Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.. Львів: Видавництво "Світ". 2005. Т. 2. С. 327–331.

³Українська преса в 1907 р. *Киевские вести*. 1908. № 1. 1 січня. С. 2.

⁴К вопросу об украинской прессе. *Киевская старина*. 1905. № 11 - 12. С. 108-109.

К изданию народной украинской газеты. *Киевская старина*. 1906. № 1. С. 16-17.

Вагомим внеском у розвиток дореволюційної історіографії є розвідки Бориса Грінченка, спершу опубліковані на сторінках часопису «Рада», а згодом оформлені у працю «Тяжким шляхом: Про українську пресу»⁵. Цінність цього дослідження зумовлена особистою участю автора у видавничому процесі, що дозволило йому вийти за межі сухої констатації фактів. Грінченко фокусує увагу на соціокультурних наслідках цензурної політики Російської імперії, розглядаючи українську пресу не лише як інформаційний продукт, а як інструмент національного виживання. Його праця фактично започаткувала соціологічний підхід у вивченні періодики, де газетне слово аналізується через призму його впливу на формування суспільної свідомості в умовах системного гноблення.

Якісно новий етап наукової рефлексії розпочався у другій половині 1920-х рр., коли періодика стала об'єктом прискіпливої уваги радянських дослідників. Цей період характеризується початком інституціоналізації джерелознавства преси, проте аналіз київських видань межі ХІХ–ХХ ст. мав переважно бібліографічний та описовий характер. Газети розглядалися не як самостійні писемні джерела з власною специфікою, а як ілюстративний матеріал у межах загального комплексу преси підросійської України.

Аналізуючи радянський доробок, слід зазначити внутрішню суперечливість методології того часу: з одного боку, відбувався активний розвиток інструментарію для опрацювання великих масивів інформації (структурування, тематичне групування), з іншого – простежувалася жорстка ідеологічна детермінованість. Радянська історична наука свідомо нівелювала національні особливості преси, надаючи перевагу класовому підходу. Це призводило до ігнорування або відвертого знецінення державотворчого потенціалу таких видань, як «Нова Рада», що таврувалися як «буржуазно-націоналістичні».

Альтернативний погляд на історію періодики був сформований у працях наукових кіл української діаспори, для яких вивчення преси 1917–

---

⁵ Грінченко Б. Тяжким шляхом (про українську пресу). Київ, 1912. 74 с.

1921 рр. було питанням збереження історичної пам'яті. Особливої уваги заслуговує праця А. Животка «Історія української преси»⁶. Автор, спираючись на вцілілі архівні матеріали та бібліографічні покажчики, зумів реконструювати цілісну картину розвитку київської періодики від кінця ХІХ ст. до першої третини ХХ ст. Значущість роботи А. Животка полягає у спробі класифікації видань за їхньою ідейною спрямованістю та культурно-просвітницькою роллю. На відміну від радянських істориків, Животко розглядав київські часописи як фундамент, на якому будувалася політична культура українського суспільства в добу Центральної Ради. Його дослідження стало містком між традицією, закладеною фундаторами на початку століття, та сучасним українським джерелознавством, що дозволяє розглядати періодику як повноцінне джерело реконструкції міського повсякдення та політичних дискурсів.

Натомість дослідження В. Ігнатієнка забезпечує необхідну компаративну базу. Автор приділяє значну увагу великим позапартійним та ліберально-консервативним часописам, таким як «Киевская мысль» та «Киевлянин». Завдяки відомостям Ігнатієнка стає можливою реконструкція конкурентного середовища Києва. Аналіз «Киевской мысли» у працях дослідника дозволяє зрозуміти механізми функціонування найбільш масової газети міста, яка, попри свій ліберальний статус, була потужним інструментом впливу на міську інтелігенцію. Характеристика «Киевлянина» дає змогу розкрити специфіку подачі інформації з позицій монархічного консерватизму, що є вкрай важливим для відтворення ідеологічного протистояння в інформаційному полі Києва 1917 року.

Використання цих наукових праць дозволяє здійснити глибоку структурну систематизацію джерельного матеріалу. Вони слугують базою для аналізу внутрішньої «кухні» редакцій: від методів збору інформації до особливостей верстки та мовного режиму. Це, у свою чергу, дає змогу виявити закономірності у формуванні тематичного контенту видань – від

---

⁶ Животко А. Історія української преси. Регенсбург, 1946. 134 с.

побутової хроніки до гострих політичних дискусій, що визначали повсякденне життя киян у переломний історичний період.

Сучасний етап розвитку історичної науки та соціальних комунікацій характеризується переходом від описового вивчення періодики до глибокого аналізу її структурних, типологічних та функціональних особливостей. Питанням джерелознавчого потенціалу та еволюції інформаційного простору Києва межі ХІХ–ХХ ст. присвячено низку фундаментальних досліджень, що закладають методологічне підґрунтя для вивчення доби Української Центральної Ради.

Вагоме місце у цьому дискурсі посідає праця А. Волобуєвої «Становлення і розвиток преси Києва (1835–1917)»⁷. Авторка здійснює комплексний аналіз національної спрямованості та проблематики київських видань, простежуючи процес визрівання українського медійного сегмента. Аналітична значущість цієї розвідки полягає у виявленні тягlosti національних традицій у пресі, що дозволяє розглядати газетну періодику 1917 року не як випадковий феномен, а як результат тривалого процесу формування національної самосвідомості через друковане слово.

Теоретичне осмислення міської газети як особливого соціального феномену пропонує Г. Сенкевич у роботі «Міська газета: творчо-соціальна парадигма функціонування»⁸. Автор виходить за межі суто історичного опису, розглядаючи пресу як інструмент формування міської ідентичності та модератора суспільних відносин. Такий підхід дозволяє проаналізувати київські часописи 1917–1918 рр. не лише як транслятори політичних ідей, а й як активних учасників конструювання соціокультурного простору столиці.

Окрему увагу слід приділити методологічному оновленню інструментарію історика, яке обґрунтовує І. Гребцова. Її розвідка щодо застосування контент-аналізу при вивченні матеріалів регіональної преси

---

⁷ Волобуєва А. М. Становлення і розвиток преси Києва (1835-1917): типологія, проблематика, національна спрямованість: автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04: Київ, 2008. 20 с.

⁸ Сенкевич Г. Міська газета: творчо-соціальна парадигма функціонування : автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Запоріжжя, 2010.

середини ХІХ ст. надає необхідний методичний алгоритм для опрацювання великих масивів газетного тексту⁹. Впровадження кількісних та якісних методів аналізу, які пропонує дослідниця, дозволяє об'єктивізувати вивчення тематичного наповнення київських часописів 1917–1918 рр., виділяючи найбільш значущі ідеологеми та суспільні запити того часу.

Важливе місце у реконструкції соціокультурного ландшафту міста посідають праці, присвячені «історії низових структур» та міській мікроісторії. Енциклопедично-довідкові видання відомого киевознавця А. Макарова¹⁰ мають непересічне значення для розуміння ментальності та побуту киян межі ХІХ–ХХ ст. Через аналіз дрібних побутових деталей, описів міських типів та традицій, автор розкриває цілісну картину київської старовини. Його розвідки дозволяють досліднику відчувати «дух епохи», що є необхідним для верифікації газетних повідомлень та їхньої інтерпретації в контексті реалій міського життя.

Концептуальне бачення розвитку міста на початку ХХ століття пропонує Т. Водотика у монографії «Історія повсякдення. Київ. Початок ХХ століття»¹¹. Дослідниця фокусує увагу на складних процесах урбанізації та їхньому впливі на соціальну топографію Києва. У роботі докладно проаналізовано розвиток міської інфраструктури та господарства: стан водопостачання, каналізаційної системи та питання благоустрою. Особливий інтерес для нашого дослідження становить аналіз Т. Водотикою ролі меценатської діяльності київських підприємців (родини Терещенків, М. Дегтярьова, Л. Бродського). Авторка доводить, що приватна ініціатива заможних киян була потужним рушієм модернізації соціальної сфери міста. Висвітлюючи виклики, спричинені стрімким зростанням населення,

---

⁹ Гребцова І.С. Контент-аналіз як метод вивчення матеріалів регіональної преси середини ХІХ ст. *Записки історичного факультету*. Одеса, 2020. Вип. 31. С. 145-157.

¹⁰ Макаров А. *Малая энциклопедия киевской старины*. Второе издание / ред. А. Холоша. Київ : Довіра, 2005. 256 с.

¹¹ Водотика Т. *Історія повсякдення*. Київ. Початок ХХ століття. Харків: Фоліо, 2020. 251 с.: іл.

дослідниця вказує на суперечність між амбітними планами розбудови «європейського Києва» та реальними можливостями міських служб, що особливо гостро виявлялося в періоди соціальних криз.

Питання європейських впливів на повсякденне життя українських міст, зокрема через призму розвитку споживчої культури, ґрунтовно розглянуто у дисертаційному дослідженні О. Вільшанської. Авторка звертається до аналізу рекламного сегмента періодичних видань, розглядаючи його як маркер модернізації суспільства. Дослідниця простежує трансформацію естетичних уподобань містян, аналізуючи попит на косметичні засоби, товари для догляду за зовнішністю та новинки технічного прогресу (гімнастичні тренажери, прилади для гоління). Значущість роботи О. Вільшанської полягає у дослідженні маркетингових технологій початку ХХ століття. Вона висвітлює специфічні прийоми просування товарів у пресі – від текстологічних маніпуляцій до графічного оформлення оголошень. Це дає змогу сучасному досліднику оцінити газетну сторінку не лише як джерело інформації, а й як простір формування нових стандартів споживання та стилю життя, що ставали частиною повсякденності киян у передреволюційний період.

Особливе місце у сучасній історіографії посідає дисертаційне дослідження О. Левчук «Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905–1914 рр.)»¹², яке на сьогодні є найбільш ґрунтовною працею, що поєднує класичне джерелознавство з методами «нової соціальної історії». Хоча хронологічні межі роботи охоплюють передвоєнне десятиліття, її методологічні висновки мають важливе значення для вивчення доби 1917–1918 років. Дослідниця доводить, що саме в цей період були закладені традиції київської преси, сформовані основні типи видань та механізми функціонування медіа в умовах лібералізації

---

¹² Левчук О. В. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905-1914 рр.): дис. ... канд істор. наук: 07.00.06 / Київ. нац. універ. Ім. Тараса Шевченка, 2018. 280 с.

імперського законодавства. Висновки авторки щодо структурування газетного ринку є критично важливими для розуміння того, як тодішня видавнича мережа стала базою для розгортання інформаційного супроводу діяльності Центральної Ради.

О. Левчук здійснила комплексну верифікацію газетних матеріалів шляхом їх зіставлення з архівними документами міської думи, судово-слідчими справами та его-документами. Такий підхід дозволив авторці не просто реконструювати повсякденність Києва початку ХХ ст., а й проаналізувати періодику як активний інструмент конструювання соціальної реальності, де преса виступає суб'єктом міського життя, а не лише його хронікером.

У роботі всебічно розкрито джерельний потенціал преси для дослідження низки ключових аспектів міського буття, насамперед через висвітлення кризи міського господарства та інфраструктурних викликів. Крізь призму газетної критики й репортажів авторка реконструює побутові труднощі киян, зумовлені стрімкою урбанізацією, що закладає ґрунтовну фактологічну базу для порівняльного аналізу з аналогічними проблемами доби Української революції. Паралельно з цим, аналіз кримінальної хроніки дозволив дослідниці висвітлити соціальні патології та девіантну поведінку, розкриваючи маргіналізований бік міського життя та специфіку злочинності, що є критично важливим для розуміння трансформації суспільних настроїв у кризові періоди.

Значну увагу в дослідженні приділено питанням соціокультурної інтеграції та етнічного співіснування, зокрема відображенню на шпальтах часописів взаємин між етнічними громадами міста. Дослідниця аргументує, що періодика слугувала головним простіром для висловлення національних інтересів, що згодом стало визначальним чинником політичної мобілізації у 1917 році. Нарешті, у роботі з'ясовано механізми формування дозвіллевих практик та культури вільного часу, де газета одночасно виконувала ролі

інформатора, рекламодавця та суворого критика нових форм індустрії розваг і спорту.

Таким чином, праця О. Левчук пропонує ефективну методологічну модель використання газетних матеріалів для вивчення складних соціальних систем, що дозволяє застосувати її напрацювання для детальної реконструкції міського середовища Києва періоду 1917–1918 рр.

Для магістерського дослідження праця О. Левчук є важливою передусім у методологічному аспекті: вона пропонує алгоритм аналізу «газетного тексту» як джерела, що дозволяє виокремити об'єктивну інформацію з потоку суб'єктивних оцінок, характерних для партійної та комерційної преси Києва. Встановлена авторкою типологія та функціональні особливості видань (від елітарних інтелектуальних часописів до масових бульварних листків) дають змогу глибше зрозуміти трансформацію інформаційного простору Києва в умовах системної кризи 1917–1918 рр.

Окремий масив історіографічного доробку становлять наукові статті, у яких київська преса 1917–1918 рр. розглядається не лише як засіб масової інформації, а як репрезентативне історичне джерело для реконструкції складних державотворчих та соціальних процесів.

Важливе значення має праця Г. Рудого «Київська періодична преса 1917–1918 рр. як джерело з історії Української Центральної Ради»¹³. Дослідник фокусує увагу на інституційному аспекті, доводячи, що газетні матеріали є незамінним інструментом для відтворення законотворчої та адміністративної діяльності УЦР. Аналітичний внесок автора полягає у визначенні ступеня вірогідності газетних повідомлень порівняно з офіційним діловодством, що дозволяє розглядати пресу як «архів моменту», що зафіксував деталі, не відображені в протоколах.

Широкий контекст використання періодики як джерела вивчення національно-демократичної революції в Україні (1917–1920 рр.)

---

¹³ Рудий Г. Я. Київська періодична преса 1917-1918 рр. як джерело з Історії Української Центральної Ради. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. ст. Київ, 2014. Вип. 19. С. 272-284.

запропоновано у розвідці П. Губи¹⁴. Автор акцентує увагу на мобілізаційній функції преси, аналізуючи її роль у формуванні політичної свідомості українського суспільства. Для нашого дослідження важливою є теза П. Губи про пресу як інструмент політичної боротьби, що дозволяє критично оцінювати ступінь заангажованості тогочасних видань та виокремлювати об'єктивну фактологічну основу з потоку пропагандистських матеріалів.

Специфіку функціонування головного друкованого органу української демократії детально розкрито у статті О. Гнесь «Українська революція на шпальтах газети “Нова Рада” (1917–1919)». Дослідниця простежує, як часопис під керівництвом С. Єфремова формував новий політичний дискурс, адаптуючи національні гасла до вимог часу. Аналіз О. Гнесь допомагає зрозуміти роль «Нової Ради» як інтелектуального центру, що не лише ретранслював події, а й активно моделював суспільні настрої, виступаючи ідеологом автономізму та самостійництва.

Особливий науковий інтерес у контексті соціальної історії Києва становить праця О. Скороход «Періодичні видання як джерело в дослідженні ставлення населення до влади (на прикладі київських газет 1917–1918)». Авторка звертається до антропологічного виміру революції, аналізуючи «голос вулиці» через листи до редакцій, побутову хроніку та фейлетони. Такий підхід дозволяє реконструювати динаміку взаємовідносин між владними інституціями та мешканцями столиці, виявляючи рівень підтримки чи скепсису городян щодо заходів Центральної Ради. Робота О. Скороход є ключовою для нашого дослідження в аспекті відтворення міського середовища та повсякденних реакцій киян на зміну політичних режимів.

Таким чином, зазначені автори сформували цілісну систему поглядів на київську пресу 1917–1918 рр., визначивши її роль як універсального джерела, що дозволяє поєднати вивчення «великої політики» з мікроісторією міста та його мешканців. Використання їхніх аналітичних висновків сприяє глибшому

---

¹⁴ Губа П. І. Преса як джерело вивчення історії національно-демократичної революції в Україні (1917-1920 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, 1999. №4. С. 29-40.

розумінню функціонування медіапростору Києва як складного механізму взаємодії влади, суспільства та культури.

Важливим складником історіографічного доробку є праці, присвячені розбудові окремих сегментів інформаційного простору та функціонуванню міської інфраструктури. Ці дослідження дозволяють поєднати загальноісторичний контекст із вузькоспеціалізованими аспектами функціонування мегаполіса та професійних спільнот.

Фундаментальне значення для розуміння передумов формування київської преси доби Центральної Ради мають розвідки А. Волобуєвої, зокрема її робота «Становлення і розвиток преси Києва (1835–1917)». Дослідниця пропонує ґрунтовну типологізацію видань за їхньою національною спрямованістю та проблематикою. Її висновки щодо процесу визрівання українського медійного сегмента у передреволюційний період дозволяють розглядати газетну систему 1917 року не як стихійне явище, а як логічне завершення тривалого етапу боротьби за право на національне друковане слово. Для нашого дослідження праця є цінною в аспекті аналізу спадкоємності редакційної політики та кадрового потенціалу київських часописів.

Дослідження В. Садівничого, присвячене становленню медичної періодики Наддніпрянщини, відкриває новий джерелознавчий ракурс – аналіз комунікативно-прагматичних складників фахового інформаційного простору¹⁵. Автор доводить, що галузева преса була не лише засобом обміну науковими знаннями, а й майданчиком для консолідації інтелектуальної еліти. Врахування специфіки спеціалізованого контенту, описаного Садівничим, допомагає краще зрозуміти механізми формування професійних дискурсів у загальноміських газетах Києва, де питання охорони здоров'я та громадської гігієни займали значне місце.

---

¹⁵ Садівничий В. Становлення вітчизняного інформаційного простору в сегменті медичної преси наддніпрянської України XIX – початку XX століть: типологія, функціонально-змістові особливості, комунікативно-прагматичні складники: Дис. ... докт. наук із соц. комунікацій. Київ, 2015. 480 с.

Техніко-економічний та соціальний аспект функціонування міського середовища розкрито у працях Л. Золотар. Хоча її дослідження фокусуються на сухопутних шляхах сполучення, вони містять важливі типологічні характеристики функціонування транспортних систем українських регіонів початку ХХ ст. У контексті нашого дослідження ці напрацювання слугують теоретичним підґрунтям для аналізу газетних повідомлень про «транспортний колапс» у Києві 1917–1918 рр., нестачу рухомого складу та проблеми сполучення між районами міста в умовах революційного хаосу.

Питання «кризи повсякдення» у найбільш гострий період 1917–1920 рр. досліджено у роботах В. Попова. Автор фокусує увагу на побутових умовах мешканців українських міст, висвітлюючи проблеми продовольчого забезпечення, паливної кризи та деградації комунальних служб. Праця В. Попова є ключовою для нашого дослідження в аспекті аналізу економіки виживання, оскільки вона дає змогу порівняти суб'єктивні газетні скарги киян із загальнодержавними статистичними та економічними тенденціями того часу.

Таким чином, зазначені спеціалізовані дослідження створюють багатовимірне тло для нашої роботи. Вони дозволяють інтерпретувати матеріали періодики не як розрізнені факти, а як відображення глибоких структурних змін у життєдіяльності Києва, де інформаційний простір, інфраструктура та культура перебували у стані неперервної трансформації.

Таким чином, аналіз наявної історіографії свідчить про глибоке опрацювання окремих аспектів історії преси та загального розвитку Києва. Проте комплексне дослідження київської періодики саме доби Центральної Ради як джерела реконструкції багатогранного міського середовища потребує подальшого синтезу, що й зумовлює актуальність даної магістерської роботи. Використані праці дозволяють не лише спертися на перевірені факти, а й застосувати сучасні методологічні підходи до аналізу контенту часописів.

Джерельна база дослідження

Джерельну базу роботи становить масив матеріалів чотирьох провідних київських газет, що видавалися в період від початку діяльності Української Центральної Ради у березні 1917 р. до завершення її функціонування у квітні 1918 р. З-поміж розмаїття тогочасної київської преси для ґрунтового опрацювання було обрано часописи «Нова Рада», «Відродження», «Киевская мысль» та «Киевлянин». Зазначені видання на той час вважалися найбільш популярними щоденними газетами та мали значний вплив на формування громадської думки. Вибір цих джерел зумовлений їхньою здатністю детально та багатогранно ілюструвати різні сфери повсякденного життя київського соціуму в умовах революційних трансформацій доби Центральної Ради.

З початком державотворчих процесів Української революції центральне місце в національному медіапросторі посіла «Нова Рада» – перший щоденний український друкований орган тогочасного Києва. Видання розпочало свій вихід 25 березня 1917 р. під егідою «Товариства підмоги літературі, науці і штуці» за редакцією відомого українського журналіста та громадського діяча Андрія Ніковського. Традиційно формат часопису становив чотири великі шпальти, проте внаслідок технічних та фінансових труднощів, про які редакція відкрито повідомляла читачів уже в першому номері, обсяг газети іноді скорочувався до двох сторінок. Газета друкувалася українською мовою, за винятком поодиноких публікацій розпоряджень влади чи цитат із російськомовної преси. У цьому дослідженні назви публікацій та пряме цитування тексту зі сторінок «Нової Ради» наводяться зі збереженням орфографічних особливостей українського правопису початку ХХ століття.

Динаміка виходу газети залежала від воєнно-політичної ситуації в місті. Усього за 1917 р. було надруковано 220 номерів. У січні 1918 р. видання стабільно функціонувало лише до 17-го числа (№12). Після тижневої перерви, зумовленої більшовицьким повстанням, загальним страйком та артилерійськими обстрілами, внаслідок яких снаряди влучили у підвір'я

редакції, 24 січня вийшов 13-й номер. Його зміст був повністю присвячений перебігу бойових дій у Києві та обороні української державності. «Нова Рада» вважалася прямою спадкоємицею традицій газети «Рада» (1906–1914 рр.), що дозволило зберегти фахове коло авторів та публіцистів. Із часописом активно співпрацювали М. Грушевський, С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, М. Левицький. Згодом газета стала офіційним органом Української партії соціалістів-федералістів, фокусуючи увагу на питаннях національного будівництва, науки, освіти та мистецтва.

Важливим консервативним джерелом є газета «Киевлянин» – найстаріше громадсько-політичне видання Наддніпрянщини, засноване ще у 1864 р.. Протягом досліджуваного періоду видавцями та редакторами виступали В. Шульгін, К. Смаковський та П. Могилевська. Видання вирізнялося значними для того часу тиражами (10–12 тис. примірників) та великим форматом шпальт (до шести сторінок у літній період), що було зумовлено інтенсивним наповненням рекламними оголошеннями. Часопис друкувався російською мовою за дореволюційним правописом, проте в роботі цитування наводиться згідно з нормами сучасної російської орфографії. Для аналізу залучено номери, починаючи від 3 березня 1917 р. (№62), коли звістка про зречення монарха та Лютневу революцію остаточно утвердилася в Києві. Загалом за 1917 р. вийшло 225 номерів. Робота редакції також переривалася через політичне протистояння, зокрема в листопаді 1917 р. після погрому редакційних приміщень. У березні 1918 р. (№16) «Киевлянин» припинив вихід на знак протесту проти введення до міста німецьких військ за умовами Берестейського миру.

Наймасовішим ліберальним виданням Києва була «Киевская мысль», наклад якої сягав 70 тисяч примірників. Часопис вирізнявся високою щільністю тексту (7 колонок на шпальті) та оперативною подачею інформації. У 1917 р. вийшло 246 номерів. Попри загальну проросійську орієнтацію та критичне ставлення до автономістських прагнень Центральної Ради, газета була надзвичайно популярною серед міської інтелігенції,

чиновництва та офіцерства завдяки широкій мережі збуту та демократичному спрямуванню. Під час більшовицької окупації Києва на початку 1918 р. видання не виходило через реквізіцію друкарні, відновивши роботу лише після звільнення столиці українськими військами у березні 1918 р..

Специфічним джерелом останнього етапу діяльності Центральної Ради є газета «Відродження», заснована у березні 1918 р. редакційно-видавничим відділом Військового міністерства УНР. Видання характеризувалося нестабільною кількістю сторінок (від 4 до 8) та наявністю ілюстративних додатків, що було рідкісним явищем для тогочасної української преси. Як безпартійна щоденна газета, «Відродження» фокусувалося на трансляції державної політики, розбудові національної школи та питаннях соціального захисту. До співпраці залучалися О. Олесь, Г. Чупринка, А. Кошиць. Для дослідження використано номери за березень – квітень 1918 р., що дозволяє реконструювати фінальний період функціонування УЦР через призму урядових та культурних ініціатив.

Аналіз внутрішньої структури зазначених видань дозволяє виявити ключові тенденції подачі контенту. Основним джерелом вивчення повсякдення Києва слугують рубрики місцевої хроніки: «У Київі» («Нова Рада»), «Местные известия» («Киевлянин»), «Хроника» («Киевская мысль»). Ці розділи містили стислі інформаційні замітки про події в місті, виділені жирним шрифтом, що виконував роль заголовків. Окремої уваги заслуговують спільні тематичні розділи: «Театр і музика» («Нова Рада», «Киевская мысль»), «Наука, литература и искусство» («Киевлянин»), які представляли рецензії на вистави, літературні новинки та анонси мистецьких заходів.

Жанрова палітра досліджуваних видань представлена інформаційними, аналітичними та художньо-публіцистичними текстами. Ключове значення для реконструкції побутової дійсності мають інформаційні жанри, насамперед – замітка. Вона дозволяє відтворити фактичний бік життя міста (збори організацій, надзвичайні події) без авторського впливу. Важливу роль

відіграє також хроніка – гранично стисла форма подачі фактів, що складала основу місцевих новин. Анонси та рекламні оголошення («Объявления», «Оповістки») виступають незамінним джерелом для вивчення економічних реалій, асортименту крамниць, сфери послуг та дозвіллевих практик киян.

Натомість аналітичні жанри (статті, огляди, рецензії) потребують критичного підходу, оскільки відображають ідеологічні установки редакцій та суб'єктивні візії авторів. Зокрема, аналіз публікацій «Киевлянина» та «Нової Ради» виявляє гостру полеміку щодо питань українізації освіти та державного статусу української мови. Якщо «Киевлянин» стояв на позиціях єдиної неділимої республіки, то «Нова Рада» послідовно обстоювала принципи федералізму та національної автономії.

У підсумку, комплексне залучення матеріалів «Нової Ради», «Киевлянина», «Киевской мысли» та «Відродження» за період весни 1917 р. – весни 1918 р. дозволяє сформувати цілісну та об'єктивну джерельну базу. Поєднання матеріалів різної ідеологічної спрямованості мінімізує ризики однобічної інтерпретації та дає змогу детально реконструювати як політичну динаміку, так і повсякденний триб життя мешканців Києва доби Української Центральної Ради.

1.3. Методологія дослідження

Методологія роботи базується на поєднанні традиційного джерелознавчого аналізу з новітніми підходами соціокультурної історії та теорії комунікацій. Це дозволяє розглядати київську періодику 1917–1918 рр. не як статичний набір текстів, а як динамічну систему, що одночасно відображала та конструювала суспільну реальність доби Української революції.

Принцип історизму є засадничим і вимагає розгляду газетних матеріалів у нерозривному зв'язку з конкретно-історичними обставинами – від падіння монархії до становлення інститутів УНР. Це дозволило

простежити еволюцію редакційної політики часописів у відповідність до зміни політичних режимів.

Принцип об'єктивності забезпечив неупереджений аналіз періодики різних ідейних спрямувань. Це дало змогу уникнути ідеологізації та реконструювати багатогранну, подекуди суперечливу картину життя киян, враховуючи полярні точки зору (наприклад, національно-демократичну позицію «Нової Ради» та консервативно-монархічну візію «Киевлянина»).

Методи аналізу та синтезу застосовувалися для розкладання складного інформаційного потоку на окремі тематичні блоки (економіка, культура, побут) з їхнім подальшим об'єднанням у цілісну модель міського повсякдення.

Спеціально-історичні методи:

Метод зовнішньої та внутрішньої критики залучений для встановлення походження джерела, його авторства, обставин появи та автентичності наведених даних. Внутрішня критика дозволила виявити приховану заангажованість публікацій, відокремити офіційні повідомлення від суб'єктивних думок хронікерів, що є критично важливим при роботі з «гарячими» новинами революційної пори.

Порівняльно-історичний метод (компаративний аналіз) використаний для зіставлення інтерпретацій одних і тих самих подій у різних виданнях. Порівняння «інформаційного порядку денного» українських та російських газет Києва дозволило визначити точки соціокультурного розлому та зони порозуміння в міському соціумі.

Метод історичної реконструкції покладений в основу відтворення «атмосфери міста». Завдяки йому фрагментарні дані про стан доріг, графіки руху трамваїв, черги за продуктами та репертуари театрів трансформувалися у цілісний опис повсякденного трибу життя киянина 1917–1918 рр.

Міждисциплінарні та джерелознавчі методи:

Контент-аналіз (якісно-кількісний метод) був застосований для формалізованого вивчення та систематизації великих масивів однорідних

даних, які містяться у довідкових та рекламних розділах київської періодики. Використання цього методу дозволило перевести текстову інформацію у кількісні показники, що забезпечило об'єктивність висновків та мінімізувало суб'єктивізм дослідницької інтерпретації.

У межах дослідження було визначено такі одиниці аналізу:

- Смислові одиниці: ключові слова, терміни та усталені словосполучення, що маркували соціально-економічні процеси (наприклад, «дефіцит», «спекуляція», «ліквідація майна», «карткова система», «фіксована ціна»).

- Тематичні рубрики: аналіз динаміки появи та наповнення специфічних розділів («Продаж», «Попит», «Різне», «Оголошення»), що відображали зміну пріоритетів міського життя.

- Просторові одиниці (обсяг площі): вимірювання фізичного простору газетної шпальти (у квадратних сантиметрах або кількості рядків), відведеного під конкретні типи повідомлень.

Зіставлення площі та частоти публікації реклами медичних послуг із оголошеннями про терміновий продаж нерухомості та домашніх речей у зв'язку з виїздом із міста дозволило математично зафіксувати зростання соціальної нестабільності та міграційних настроїв киян. Кількісне домінування оголошень про купівлю золота, антикваріату та вживаних речей («куплю все») порівняно з пропозиціями нових товарів стало вагомим аргументом на підтвердження гіпотези про розмивання легального ринку та стрімкий розвиток спекулятивних операцій.

Окрему увагу за допомогою контент-аналізу було приділено продовольчому питанню. Підрахунок згадок конкретних продуктів харчування у приватних оголошеннях та офіційних розпорядженнях влади дозволив реконструювати ієрархію дефіциту. Це дало змогу математично підтвердити посилення кризових тенденцій у міському господарстві Києва, зафіксувати моменти пікових навантажень на систему постачання та

об'єктивізувати дані щодо реального рівня цін, які часто відрізнялися від задекларованих владою «твердих цін».

Таким чином, залучення контент-аналізу перетворило газетну рекламу та хроніку з ілюстративного матеріалу на статистично достовірне джерело, що дозволило верифікувати соціокультурні та економічні трансформації Києва доби Центральної Ради через мову чисел та об'єктивних вимірів.

Жанрово-видовий метод залучено для системної класифікації джерельного масиву за функціональними, морфологічними та стилістичними ознаками. Застосування цього методу дозволило диференціювати газетні матеріали з метою вивчення їхньої внутрішньої структури, змістового наповнення та специфічних комунікативних завдань. У межах дослідження жанр розглядається як стала типологічна категорія, що характеризується специфічною формою, стилем та способом інтерпретації дійсності.

У масиві київської періодики 1917–1918 рр. виокремлено три ключові жанрові групи:

Інформаційний жанр, спрямований на оперативну та максимально об'єктивну фіксацію подій. До нього віднесено такі види (підтипи), як *хроніка, замітка, звіт, офіційне оголошення, реклама та некролог*. Ці матеріали забезпечують «суху фактографію», необхідну для відтворення хронології та подійного фону міського життя.

Аналітичний жанр, що передбачає виявлення причинно-наслідкових зв'язків та рефлексивну оцінку явищ (*огляди, кореспонденції, аналітичні статті*).

Художньо-публіцистичний жанр, де факти поєднуються з авторським баченням та емоційним впливом на читача (*фейлетони, нариси, есе*). Саме цей пласт текстів став ключовим джерелом для вивчення антропологічного виміру революції: психологічного стану населення, його страхів, сподівань та гумору, що виступав специфічною формою захисної реакції на хаос.

Використання жанрово-видового методу дозволило не лише систематизувати розрізнену газетну інформацію, а й простежити динаміку

трансформації жанрової системи в умовах соціальної нестабільності. Метод допоміг виявити закономірності у співвідношенні між фактом (хронікою) та його медійною інтерпретацією (публіцистикою), що є критично важливим для розуміння того, як преса моделювала громадську думку та настрої киян у досліджуваній період. Глибокий аналіз структури та функцій різних газетних жанрів дозволив об'єктивізувати джерельну базу та виокремити найбільш репрезентативні пласти інформації для цілісної реконструкції міського повсякдення.

Герменевтичний метод спрямований на дешифрування смислів, закладених у публіцистичні тексти. Він дозволив розкрити значення тогочасних евфемізмів, політичних кліше та символіки (наприклад, еволюцію терміна «свобода» у медійному дискурсі протягом 1917 року), забезпечуючи глибинне розуміння авторської позиції в контексті епохи.

Метод аналогій та ретроспективний метод залучені для заповнення інформаційних лакун. Порівняння реакції міських служб на епідемії чи повені в Києві 1917 року з аналогічними подіями попередніх років дозволило оцінити ступінь деградації муніципального управління в умовах революції.

Просопографічний метод використаний при аналізі персонального складу редакційних колективів (наприклад, коло С. Єфремова у «Новій Раді»). Це дало змогу зрозуміти, як особистий досвід та політичні погляди провідних журналістів впливали на формування публічної думки Києва.

Фактологічний аналіз забезпечив систематизацію розрізнених фактів про стан міської інфраструктури (водогін, освітлення, транспорт), що дозволило аргументовано довести системний характер муніципальної кризи.

Системний підхід дозволив розглянути газету як елемент ширшої комунікаційної системи міста, де медіа не просто інформували, а виступали посередником між владою, що часто змінювалася, та громадою, яка прагнула стабільності.

Об'єднання цих методів у єдиний дослідницький інструментарій забезпечило комплексне вивчення київської періодики як багатовимірного

джерела, що містить не лише фактографію подій, а й віддзеркалює трансформацію ментальності, побуту та культури мешканців української столиці в один із найбільш критичних періодів її історії.

Розділ 2. Роль київської періодики у процесі державотворення та легітимації української національної ідеї

2.1. Політико-правові концепції та партійна боротьба в українському інформаційному просторі

Початковий етап Української революції (березень – травень 1917 р.) став періодом трансформації національного руху, що супроводжувався зміною його парадигми від етнографічно-культурницької до політичної. Провідну роль у цьому процесі відіграла періодична преса Києва, яка виступила каталізатором формування суспільного запиту на автономію та власну державність. Ключовими майданчиками для популяризації національно-державних ідей стали провідні київські часописи: «Нова Рада» (орган Української партії соціалістів-федералістів) та «Робітнича газета» (орган Української соціал-демократичної робітничої партії). Починаючи з березня 1917 року, ці видання системно висвітлювали прагнення українських політичних сил до створення автономії України у складі федеративної Росії. Газетна шпальта трансформувалася в інструмент політичної мобілізації, де концепція самоврядування обґрунтовувалася через синтез історичного права та революційної доцільності.

Ефективність медійного впливу підтверджується тезою дослідника П. Губи про те, що пропаганда автономізму та федералізму була константою для більшості тогочасних українських партійних і безпартійних видань. Така єдність інформаційного дискурсу дозволила Українській Центральній Раді (УЦР) консолідувати суспільство навколо національної програми ще до моменту оприлюднення перших офіційних державотворчих актів. Відтак, упродовж весни 1917 р. київська періодика (зокрема газета «Нова Рада» як інтелектуальний центр руху) пройшла шлях від декларації культурних прав до теоретичного обґрунтування політичної суб'єктності України. Завдяки активній агітаційній діяльності часописів, вимоги УЦР набули легітимності в суспільній свідомості, що створило необхідне підґрунтя для подальшої інституційної розбудови держави.

Вироблену ідею самостійної незалежної України підтримувала й Українська демократично-хліборобська партія. Хоча її установчий з'їзд, ухваливши основні положення партії, пропонував вирішити національне питання шляхом перетворення Російської імперії на федеративну демократичну республіку з входженням до її складу України на правах широкої національно-територіальної автономії¹⁶. Тобто настрої делегатів з'їзду збігалися з домінуючими на той час в українському суспільстві автономістсько-федералістськими сподіваннями.

Аналіз першоджерел свідчить, що партії й організації самостійницького напрямку, стоячи на позиції Української незалежної держави, водночас вбачали за потрібне на цьому етапі підтримувати ідею перебудови Росії на федеративну республіку й Центральну Раду в її домаганнях автономії України.

Намагаючись нейтралізувати агітацію самостійників, партії федералістського спрямування намагалися переконати маси українства у тому, що вимога незалежності є домаганням поміщиків і капіталістів, яка відповідає їхнім класовим завданням, не має нічого спільного з інтересами трудящих і означає збереження буржуазно-поміщицького ладу. Їхні партійні агітатори доводили, що в умовах автономії у демократичній республіці Росії можна побороти слабосилу українську буржуазію і встановити в Україні справедливий соціально-економічний устрій. Так, наприклад, на Всеукраїнському селянському з'їзді в червні 1917 р. один із лідерів УСДРП Б.Мартос заявив, що “Самостійники це люди, які хочуть самодержавства, хочуть, щоб було так, як за старого ладу, лише щоб вони самі панували над бідним народом, ... самостійники як не самі поміщики – то поміщицькі сини...”¹⁷.

---

¹⁶ Нова Рада. Газета політична, економічна й літературна.-Київ.-1917.-9 липня.

¹⁷ Там же.-11 квітня.

Ще одним, “контраргументом” проти самостійності була теза про “недемократичність” таких поглядів. Коментуючи роботу II Всеукраїнського військового з’їзду, “Робітнича газета” писала: “У нас тепер як раз справа з цим склалась так, що “самостійність” обороняють люди недемократичного складу, шовіністи, людожерні націоналісти, а почасти й монархісти”. Закінчувалася стаття таким висновком: “І через те ми гадаємо, що перемога була не за автономістами, а за демократами, не за гетьманами, а за народоправством”¹⁸. Тобто, проводилася думка, що за умов самостійності не може існувати демократичний суспільний лад, що це автоматично передбачає монархію.

Зрозуміло, подібні звинувачення не мали під собою реального підґрунтя, бо, як відомо, УНП підтримувала ідею необхідності соціалістичних перетворень. З іншого боку, жодна політична організація самостійницького спрямування не виступала за відродження монархії, всі вони проголошували необхідність закріплення демократичної республіки з забезпеченням усіх прав і свобод кожного громадянина та окремої нації. (Навіть несоціалістична УДХП в період революції не підтримувала ідею монархії, вона з’явиться вже пізніше, в 20-х роках на імміграції в теоретичних розробках Українського союзу хліборобів-державників). Але з огляду на низький рівень освіченості та політичної культури селянських мас і робітництва такі форми агітації мали певний ефект. Така непримиренна позиція провідних партій Центральної Ради щодо самостійницьких поглядів не сприяла консолідації українських політичних сил і компрометувала у свідомості громадськості ідею самостійної незалежної української держави.

І все ж на цьому етапі автономістсько-федералістська політика Центральної Ради знаходила абсолютну підтримку з боку переважної частини української громадськості. Провівши ряд організаційних заходів і маючи офіційну підтримку загальноукраїнських представницьких форумів,

---

¹⁸ Робітнича газета. Орган ЦК УСДРП.-1917.-16 червня.

вона вважала себе цілком правочинною вступити від імені всього українського народу в переговори з Тимчасовим урядом із домаганням надання Україні статусу національно-територіальної автономії. Третя сесія Центральної Ради за підтримкою всіх політичних сил ухвалила рішення щодо відправки в Петроград до Тимчасового уряду делегації для розв'язання української проблеми – визнання автономії України ¹⁹. Лідери Центральної Ради та українських політичних партій сподівалися на позитивну відповідь. Але ці сподівання не справдилися. Тимчасовий уряд, не дивлячись на проголошене ним скасування всіх національних обмежень, в реальній політиці залишився прибічником традиційної шовіністичної політики старого режиму. Урядова комісія 20-21 травня 1917 р., обговоривши українську проблему в присутності членів делегації, категорично відхилила всі вимоги українців – від видання акту про автономію України до визнання компетенції Центральної Ради.

Зверхнє ставлення загальноросійського центрального уряду підривало довіру до нього з боку українських політичних партій і громадськості. Відповідь, опублікована в газетах, викликала хвилю обурення і протестів з боку населення. Ці настрої відбивалися на сторінках преси та ухвалах партійних форумів.

Влітку 1917 р. українські партії продовжували теоретичну розробку проблем федерації, насамперед, радикал-демократи. Робота П'ятої сесії Центральної Ради співпала з партійною конференцією УРДП (25-28 червня 1917 р.), рішення якої істотно вплинули на подальший розвиток партії. Конференція ухвалила проект оновленої програми партії і, як зазначалося вище, прийняла нову назву партії – УПСФ. Прийнявши таку назву партії, її члени начебто проголошували тим самим своє програмне “крredo” щодо шляхів національно-державного будівництва. Федеративний устрій держави партія вважала як найбільш придатний для реалізації національних інтересів і

---

¹⁹ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2-х т. /Упоряд В.Ф.Верстюк та ін.-Т. 1.-К.: Наукова думка, 1996.-С.83-84.

потреб будь-якого народу. Тому федерація народів колишньої Російської імперії розглядалася як початок і приклад більш широкої європейської і навіть світової федерації²⁰.

Активісти партії також відстоювали позицію, що право на самовизначення повинно належати не тільки націям, а й окремим краям (областям), які мають особливі географічні й економічні умови (наприклад, Сибір, Туркестан, Надволзька обл. та ін.). При цьому таке право не повинно було обмежуватися у часі. Якщо будь-який народ чи край не заявив про своє бажання стати окремим суб'єктом федерації під час її створення, то це право мало залишатися за ним і реалізуватися у будь-який момент.

Зокрема, у доповіді О.Шульгіна “Федеративний лад у Росії” визначалася й роль Всеросійських установчих зборів: “Установча Рада Росії повинна вирішити справу федеративної перебудови Росії принципово, і в разі рішення 2/3 кількості делегатів від певної національної території чи області скликалася б місцева законодавча рада для прийняття конституції автономної одиниці на принципах, вироблених загальноросійською “Установчою Радою”²¹.

Погодившись з тим, що проголошення самостійної незалежної України є політично необхідним кроком на тому етапі, вищезазначені партії не відмовилися від ідеї федерації в принципі. Так, центральний орган УПСР “Боротьба” писав: “Треба всім справжнім федералістам дбати про те, щоб після невдалих спроб заключення федерації, не завмерла сама ця ідея, і щоб самостійність була лише умовою і переходом до федерації”²². Водночас змінилася уява щодо механізму утворення федерації. Якщо раніше передбачалося, що ці процеси мають проходити “згори”, тобто Всеросійські установчі збори повинні санкціонувати перетворення Росії на федеративну

---

²⁰ Нова Рада. Газета політична, економічна й літературна.-Київ.-1917.-4 липня.

²¹ Там само.-29 червня.

²² Боротьба. Орган Центрального Комітету УКП(б).-Київ.-1918.-7 березня.

республіку з широкими автономними правами національних регіонів, то на початку 1918 року створення федерації бачилося вже “знизу” – тільки “через фактичне здійснення самостійності”²³.

Українська преса в період з березня по вересень 1917р. приділяла велику увагу ролі і завданню Установчих зборів. Показовою з приводу цього є передова стаття «Робітничої газети» від 30 березня 1917р. під назвою «Треба готуватися», у якій українські соціал-демократи висловили своє ставлення до ролі Установчих зборів в майбутньому України. На думку автора, Установчі Збори повинні стати інститутом, що висловлює волю народу, а завдання їх полягає в тому, щоб «... встановити нову владу, яка б могла ті закони переводити і пристосовувати до них все державне життя»²⁴.

Поруч із замітками, кореспонденціями про підготовку до Установчих зборів преса вміщувала і ґрунтовні публікації. Про це свідчить стаття Д.Антоновича «Установчі збори і українське робітництво» в «Робітничі газеті» від 13 липня 1917р. Автор розмірковує над тим, які питання необхідно виносити на Установчі збори, які конкретні форми автономії мають бути розроблені й прийняті Українськими Установчими зборами, щоб на «Всеросійських зборах депутати від України проводили лінію, затверджену на Українських зборах, і тоді противникам автономії України буде набагато важче нехтувати домаганням депутатів від України»²⁵.

Як повідомляла «Нова рада», УПСС на своєму з'їзді в грудні 1917р. «прийняла постанову про відкликання обраних в Україні делегатів до Всеросійських установчих зборів, вирішила протестувати проти положення закону про участь у виборах не громадян України, а через відсутність в Україні більшості зукраїнізованих військових частин, вимагати відкладення на місяць виборів до Українських установчих зборів»²⁶.

---

²³ Нова Рада. Газета політична, економічна й літературна.-Київ.-1918.-4 квітня.

²⁴ Робітнича газета.-1917.-30 березня.

²⁵ Там же.-13 липня.

²⁶ Постанова з'їзду «самостійників-соціалістів» // Нова Рада.-1918.-10 січня.

Газетні публікації свідчать, що українські соціалісти напередодні виборів до Українських установчих зборів не створили єдиного фронту саме через ідеологічні суперечності між ними, незважаючи на поодинокі випадки вироблення спільної державницької позиції. Наприклад, ще в кінці жовтня 1917 року у резолюції спільної конференції організацій УПСР і УСДРП йшлося про добровільний договір «суверенних націй» як умову створення Федеративної Росії та про пріоритет Українських установчих зборів над Російськими²⁷.

Матеріали преси відбивають внесок у розвиток ідеї державності України, який узагальнили лідери УСДРП на 4 з'їзді (30 вересня – 3 жовтня 1917 р.). Той час В.Винниченко охарактеризував так: «Коли в Росії деякі соціалісти-утопісти гадають, що Росію можна буде перетворити в соціалістичну громаду, то це є захоплення здобутками пролетаріату. Темнота, анархія, невміння користуватися волею – все це робить неможливим закріпити всі здобутки революції... Яка мусить бути влада? Для Росії соціалістичне міністерство було б загибеллю, а для соціалізму дискредитацією», – сказав, зокрема він. «Влада мусить бути перенесена на місце в смислі самоуправи і самовизначення національностей»²⁸. Принцип однорідної соціалістичної влади запропонував М.Ткаченко. Він мотивував це тим, що буржуазія на Україні – не українська²⁹. Тобто на з'їзді соціал-демократи почали вводити в політичну концепцію тезу відсутності буржуазних класів серед українців. Всі соціалісти, вважалося таким чином приймуть марксистське положення про відмирання держави і використовують гасло «безбуржуазності української нації». Національний, а не класовий характер революції на Україні підкреслив один із лідерів УСДРП (економіст за фахом) В.Садовський³⁰.

---

²⁷ Резолюції конференції УСДРП і УПСР//Робітнича газета.-1917.-29 жовтня.

²⁸ Христюк П. Українська революція: Замітки і матеріали.-Нью-Йорк, 1921-1929.- Т.2.- С.30-31.

²⁹ Робітнича газета.-1917.-3 жовтня.

³⁰ Там же.

Великодержавницька політика зустріла опір. Так, одна із статей «Робітничої газети», «Киевлянин заговорил» спростувала тези про те, що «Україна не належить до тих країн, яким потрібна політична автономія», запевняла, що «Київ і весь наш край не є український, а «русий». Далі автор статті в «Робітничій газеті» вказує, що позиція «Киевлянина» не є новою: багато років тому В.Шульгін (редактор «Киевлянина») написав свою першу статтю в «Киевляне», то вже в ній він твердив, що Україна – «это край русский, русский и русский!»³¹.

У період правління Центральної Ради в Україні на шпальтах газет багато місця займають матеріали, присвячені ідеї соборності України. Ці джерела відбивають важливу складову частину історії вивчення боротьби за незалежність України. В листопаді 1917 року «Нова Рада» на своїх сторінках, підтримуючи ідею соборності України і роз'яснюючи постанову третього Всеукраїнського Військового З'їзду «Про територію Української Республіки», зазначала, що «поділ України являється крайнім, грубим імперіалістичним наміром Тимчасового Уряду і частини російської демократії, яка з'єдналася з буржуазією». З'їзд вимагав від Центральної Ради і Генерального Секретаріату «рішучих заходів для з'єднання під своєю владою всієї української землі в її етнографічних межах»³².

Преса широко відтворювала, на своїх сторінках повідомлення про міські та повітові збори, які виносили резолюції на користь автономії України. Так, газета «Нова Рада» повідомляла, що в липні 1917 р. в м.Черкасах відбулися збори соборного приходу, де було поставлено питання про автономію України. На зборах голова Ради Черкаської української громади Ботвиновський українською мовою докладно висвітлив питання про автономію³³.

---

³¹ Іваньківський Г. Киевлянин заговорил//Робітнича газета.-1917.-16 квітня.

³² Нова Рада.-1917.-14 листопада.

³³ Нова Рада.-1917.-2 липня.

Як повідомляла «Нова рада», УПСС на своєму з'їзді в грудні 1917р. «прийняла постанову про відкликання обраних в Україні делегатів до Всеросійських установчих зборів, вирішила протестувати проти положення закону про участь у виборах не громадян України, а через відсутність в Україні більшості зукраїнізованих військових частин, вимагати відкладення на місяць виборів до Українських установчих зборів»³⁴.

Проблема кордонів України постала ще в квітні 1917 року на Українському Національному Конгресі. З доповіддю «Територія і людність України» виступив юрист В.Садовський. Західні кордони він окреслив по Городенській і Люблінській губерніях, південно-східний – Кубань, північний – Прип'ять, південний – Азовське і Чорне моря, без Криму. Один з депутатів Конгресу виступив проти такого окреслення кордонів і запропонував включити до складу України Крим, про що інформувала «Нова Рада»³⁵.

Тоді ж Національний Конгрес ухвалив резолюції з ряду інших питань. В пункті 5 основної резолюції мова йшла про участь України в міжнародних справах. Домагаючись участі в міжнародній конференції, Україна намагалась розв'язати територіальне питання, повернути втрачені українські землі, а тому в цьому параграфі звучали ще й мотиви об'єднання усіх українських земель³⁶.

Питанням правополітичного життя національних меншин приділялась увага в рішенні жіночого з'їзду в Києві у вересні 1917 році. Зокрема в резолюції з'їзду «Про відношення до національних меншин» підкреслювалось: «Український народ, який на протязі віків боровся за визволення з-під чужого панування і сам зазнав гіркої долі, не повинен гнобити тих народів, які проживають на Україні в меншості і тому з'їзд висловлюється за забезпечення прав нацменшостей і за братерські з ними стосунки»³⁷.

---

³⁴ Постанова з'їзду «самостійників-соціалістів» // Нова Рада.-1918.-10 січня.

³⁵ Нова Рада.-1917.-8 квітня.

³⁶ Там само.

³⁷ Нова Рада.-1917.-17 вересня.

Аналіз газетних матеріалів дає можливість стверджувати, що національні меншини, підтримуючи політику УЦР, в цілому схвально сприйняли рішення III Універсалу, який захищав права малих народів в Україні. Підтвердженням цього є багато публікацій в українській пресі. У статті «Україна і євреї» газети «Вільне життя» від 24 грудня 1917р. зазначалося, що «народ України підтримує Уряд України, який заявив, що всі народності, які живуть на українській території, будуть користуватися повною автономією в їх національних ділах. Євреї ж відносяться з довірою до вождів України і вірять, що принципи, оголошені в Універсалі, не зостануться демократичною прикрасою і розвіють туман антисемітизму, який так часто навіював старий російський уряд»³⁸.

Преса повідомляє також про те, яке важливе значення правовополітичним питанням нацменшин було надано при обговоренні Універсалу, який проголосив самостійність України. 9 та 10 січня 1918 року, коли на засіданні Малої Ради розглядались три проекти Універсалу (М.Грушевського, В.Винниченка і спільний – М.Шаповала і М.Салтана), представники меншостей запропонували, перш ніж затвердили IV Універсал, прийняти проект закону про національно-персональну автономію³⁹. Враховуючи всі обставини і заслухавши доповідь комісії під головуванням М.Сиркіна, яка працювала над проектом закону про національно-персональну автономію, Мала Рада 11 січня 1918 року прийняла його як закон⁴⁰.

2.2. Преса як інструмент візуалізації та легітимації українського національного руху

---

³⁸ Україна і євреї//Вільне життя.-1917.-24 грудня.

³⁹ Нова Рада.-1918.-10,11 січня.

⁴⁰ Там же.-12 січня.

Періодична преса Києва 1917 р. виступала не лише каналом трансляції новин, а й потужним інструментом візуалізації та легітимації українського національного руху. В умовах руйнування імперських комунікаційних механізмів саме друковане слово стало тим засобом, через який відбувалося конструювання нової соціальної реальності. Видання початку ХХ століття не просто відображали події, а й самі чинили значний вплив на споживачів інформації, перебираючи на себе роль співтворця суспільних настроїв. Як слушно зазначає О. Скороход, аналізуючи природу преси революційної доби, газети були не пасивними реєстраторами фактів, а активними учасниками політичного процесу.

У багатонаціональному та часто скептично налаштованому міському середовищі, де українська ідентичність лише починала заявляти про свої публічні права, щоденні універсальні газети виконували функцію медійного конструктора. Видання такі як «Нова Рада», «Киевская мысль» та «Последние новости» перетворювали, здавалося б, стихійні політичні акції на масштабні символічні події, здатні консолідувати соціум. Цей процес був особливо важливий в умовах Києва – міста з переважно російськомовним населенням та впливовими російськими націоналістичними колами, які сприймали українські претензії на автономію скептично. Преса мала подолати цей опір через візуалізацію масової підтримки українства.

Детальні репортажі про маніфестації та національні з'їзди відігравали вирішальну роль у легітимації українських вимог, оскільки вони містили масу персональних оцінок як журналістів, так і мешканців міста. На відміну від сухих інформаційних повідомлень, які констатували факти, репортажний стиль створював у читача унікальну «ілюзію присутності», залучаючи його до співпереживання події через щільне наповнення фактами та емоційну атмосферу⁴¹. О. Скороход у своїх дослідженнях підкреслює, що репортажі були «продуктивними для дослідження суспільних настроїв, оскільки містять

---

⁴¹ Киевская мысль. – № 63, 4 марта 1917.

масу персональних оцінок». Журналісти намагалися передати не лише хід події, а й її «смак», запах, шум та емоційний заряд. Це дозволяло читачам, які не могли бути присутніми на мітингу, відчутти себе частиною «народу». Наприклад, репортажі про звільнення політичних в'язнів у березні 1917 року створювали епічний образ народу, що повертає собі свободу, що мало колосальний мобілізуючий ефект.

Описи багатотисячних процесій на шпальтах київських газет наповнювали політичний процес потужною емоційною компонентою. Це дозволяло перетворити абстрактну ідею автономії, яка була зрозуміла лише інтелектуальній еліті, на візуально відчутну фізичну силу. Коли киянин читав про колони демонстрантів, що тягнулися на кілометри, про синьо-жовті прапори, що затуляли небо, про хор співів, це сприяло швидшій політизації мас. Важливим аспектом цієї візуалізації було руйнування стереотипів про «вузькокультурницький» характер українства. Російська пропаганда та консервативна преса довго зображували український рух як справу кількох професорів та селян, які не мають стосунку до міста. Масові репортажі з центру Києва, де на маніфестаціях домінували українські прапори та лозунги, наносили нищівний удар по цьому міфу. Вони демонстрували, що українство – це серйозна політична сила, яка має інтерес і підтримку серед киян.

Преса активно долучилася до формування політичної міфології та персоналізації руху, використовуючи емоційні форми представлення лідерів замість сухої формальної мови. Революція вимагала нових героїв, і преса їх створювала. Повернення Михайла Грушевського до Києва та його медійна презентація стали зразком вдалої політичної тактики щодо утвердження українського руху в перші місяці революції. Під час української маніфестації 19 березня 1917 р. відбулася подія, яка стала справжньою медійною сенсацією. Михайла Грушевського представили публіці з балкона Міської Думи. Це був не просто виступ лідера, а театралізована дія. Як зазначається в аналізі газетних матеріалів, член Виконавчого комітету Об'єднаних громадських організацій Києва І. Стешенко звернувся до глядачів,

оголосивши, що «перед нами сейчас стоит один из самых неутоимимых борцов за свободу всей России и Украины»⁴². Таке формулювання було тонким ідеологічним ходом, який дозволяв презентувати лідера українського руху не як вузького націоналіста чи сепаратиста, яким його малювали противники, а як загальнодемократичного діяча всеросійського масштабу. Це було критично важливим для утвердження суб'єктності УЦР серед багатонаціонального київського соціуму та відповідало очікуванням мешканців переважно російського міста, які ще не були готові до радикального відокремлення. Преса, транслюючи ці слова, легітимізувала Українську Центральну Раду як невід'ємну частину загальнодемократичного процесу.

Публікації про масові акції (наприклад, Свято Свободи 16 березня або українські маніфестації) виконували функцію політичного маркування міського простору та реконструкції інформаційного середовища⁴³. Місто перестало бути нейтральним; кожна площа, вулиця або будівля, згадана в репортажі як місце дій українських активістів, ставала частиною національного топосу. Описуючи маніфестації, часописи акцентували увагу на їхній масовості та емоційному навантаженні, що слугувало незаперечним доказом життєздатності українського руху.

Детальна фіксація перебігу подій у демократичних виданнях «Киевская мысль» та «Последние новости» створювала інформаційний базис для формування суспільної думки, легітимізуючи українські вимоги як частину загальнореволюційного процесу. Навіть якщо ці газети не були українськими за національною орієнтацією, вони змушені були визнавати факт існування українського фактору через силу масовості, яку вони фіксували. Водночас консервативні видання через опис таких актів, як знесення пам'ятника Столипіну, фіксували візуальний розрив зі старим ладом. Навіть негативне висвітлення цих подій у газеті «Киевлянин» працювало на утвердження нової

---

⁴² Последние новости. – № 4394, 20 марта 1917.

⁴³ Киевлянин. – № 76, 18 марта.

реальності – адже описуючи знесення монумента, преса визнавала, що старий порядок безповоротно зруйновано.

Скасування цензурних обмежень після Лютневої революції 1917 року розцінювалося українськими інтелектуальними колами як фундаментальний злам у тогочасному правовому та суспільному полі. Для представників національного руху, чия діяльність десятиліттями обмежувалася нормами заборонних актів, легалізація україномовної преси створила умови для повноцінної публічної активності. У цей період київська періодика стала платформою для формування нової політичної етики, що базувалася на взаємозв'язку між демократичними свободами та громадянською відповідальністю. Преса трансформувалася із засобу вираження опозиційних поглядів на інструмент державотворення. Через публіцистичні тексти інтелектуали поширювали концепцію, згідно з якою політична суб'єктність є можливою лише за умови високого рівня самоорганізації та суспільної дисципліни. Відтак, свобода друку розглядалася як конструктивний чинник, спрямований на інтелектуальне та організаційне забезпечення процесів розбудови української автономії.

Аналіз передовиць газети «Нова Рада» за квітень–травень 1917 року дозволяє простежити, як Сергій Єфремов – ключовий ідеолог видання – послідовно вибудовував концепцію «відповідального громадянства». Для нього революція була не лише політичним актом, а насамперед моральним випробуванням для нації, що тривалий час перебувала під гнітом. Першим програмним зверненням у цьому контексті стала стаття «Символіка і сенс Великодня» (2 квітня 1917 р.)⁴⁴. Використовуючи потужний сакральний образ, автор порівнює революційні події з «Великоднем свободи». Єфремов проводить болючу паралель із минулим: за часів царизму Великдень часто залишався «святком без радості», оскільки національне пригнічення не давало відчуття повноти духовного звільнення. Проте він застерігає суспільство від надмірної ейфорії, наголошуючи, що 1917 рік вимагає від українців переходу

---

⁴⁴ Нова Рада. – 1917. – 2 квітня (С. Єфремов. Символіка і сенс Великодня).

від стихійних емоцій до «відповідальності та конкретних дій». Свято в його розумінні стає заклик до праці над розбудовою власних інституцій.

Цю лінію етичного виховання читача автор продовжує у травні, коли перша хвиля революційного піднесення зіткнулася з реальними викликами анархії. У статті «Вільне слово» (2 травня 1917 р.), присвяченій скасуванню цензури, С. Єфремов нагадує, що саме українське письменство було найбільш постраждалою жертвою імперських репресій⁴⁵. Відтак, здобута свобода друку має сприйматися як святиня. Автор формулює важливу вимогу: нову свободу необхідно зберігати «морально чистою». Це означало відмову від демагогії та використання друкованого слова виключно на користь державного будівництва, де пам'ять про минулі жертви слугує етичним орієнтиром.

Найбільш чітко закон нової суспільної моралі був сформульований у статті «В суточках» (3 травня 1917 р.)⁴⁶. Аналізуючи загрозу розпаду соціального ладу, Єфремов висуває аксіому: «Воля = обов'язки перед громадою». Він аргументує, що свобода, позбавлена почуття обов'язку, неминуче веде до хаосу та «суточок» (конфліктів). Головною загрозою для молодій автономії автор вважає анархію, що виникає через відсутність внутрішньої дисципліни та здатності до самоорганізації. Таким чином, публіцистика С. Єфремова на шпальтах «Нової Ради» виконувала функцію «колективного вихователя». Через передовиці квітня–травня в масову свідомість впроваджувалася ідея, що політична суб'єктність України можлива лише за умови високої політичної культури та етичної відповідальності кожного громадянина перед своєю громадою. Цей дискурс став ідеологічним фундаментом, на якому УЦР будувала свою легітимність, апелюючи до свідомості, а не до примусу.

Важливим завданням київської періодики того часу було нівелювання розриву між національно-державницькими прагненнями інтелігенції та

---

⁴⁵ Нова Рада. – 1917. – 2 травня (С. Єфремов. Вільне слово).

⁴⁶ Нова Рада. – 1917. – 3 травня (С. Єфремов. В суточках).

соціально-економічними запитами широких верств населення, передусім селянства. Редакція газети «Нова Рада» реалізувала цю мету через концептуальний синтез соціалістичних та національних ідей. Завдяки впровадженню формули єдності соціального визволення та національного відродження, ідея автономії набула широкої легітимності та стала репрезентативною для представників усіх соціальних верств. У процесі підготовки до проголошення автономії київська преса, зокрема газета «Нова Рада», виконувала функцію ідеологічного фільтра, що допомагав масам адаптуватися до нових політичних реалій. Ключовим завданням Сергія Єфремова та редакційного колективу було подолання штучного розриву між класовими інтересами та національними прагненнями.

Першим кроком у цьому напрямі став програмний текст «На партійні теми» (1 квітня 1917 р.)⁴⁷. У ньому С. Єфремов проводить детальний аналіз партійного ландшафту, що стрімко активізувався після революції. Автор стверджує, що партійність є «природною потребою» зрілого суспільства. Проте він робить важливий соціологічний висновок: в Україні соціалістичні партії (зокрема УСДРП та УПСФ) мають природну перевагу саме через селянську структуру суспільства. Єфремов формулює ключову аксіому українського державотворення: «соціалізм та націоналізм – це єдине ціле». Аргументація базувалася на тому, що оскільки українська нація є нацією трудовою, то її соціальне визволення неможливе без здобуття політичних національних прав. Це дозволило перетворити автономію з абстрактного гасла інтелігенції на життєво необхідну програму для селянства та робітництва.

Паралельно з формуванням політичної платформи, преса розпочала активну боротьбу за свідомість киян, деконструюючи старі імперські ідентичності. Знаковим у цьому контексті став матеріал «Юго-роси» (7 квітня 1917 р.)⁴⁸. У статті автор вдається до гострої публіцистичної

---

⁴⁷ Нова Рада. – 1917. – 1 квітня (С. Єфремов. На партійні теми)

⁴⁸ Нова Рада. – 1917. – 7 квітня (Юго-роси)

деконструкції терміну «юго-роси», висміюючи цю гібридну ідентичність як «дорогу цяцьку» імперського минулого. Київські газети намагалися об'єднати ідеї інтелігенції про власну державу з потребами звичайних людей (особливо селян) щодо кращого життя. Газета «Нова Рада» поєднала вимоги соціальної справедливості з національними цілями. Завдяки такому підходу ідею автономії України підтримали люди з усіх верств суспільства. Публікації квітня 1917 року демонструють, що преса діяла системно: спочатку обґрунтовуючи право на політичну організацію через соціальні потреби (стаття від 1 квітня)⁴⁹, а згодом – вимагаючи від читача остаточного культурного самовизначення (стаття від 7 квітня)⁵⁰. Це підготувало ґрунт для перетворення киян з «підданих імперії» на «громадян автономної України», готових підтримати подальші державотворчі кроки Центральної Ради.

Травень 1917 року позначився критичним зростанням скепсису українських політичних кіл щодо здатності Тимчасового уряду до проведення системних демократичних реформ. У цей період періодичні видання фактично заповнювали правовий вакуум, що утворився після ліквідації монархії, сприяючи формуванню суспільної опозиції до розпоряджень Петрограда. Юридична невизначеність статусу Тимчасового уряду використовувалася пресою як вагомий аргумент на користь негайного впровадження національного самоврядування. Зокрема, газета «Нова Рада» розпочала системну кампанію з обґрунтування права України на самостійне визначення власного політичного статусу, спираючись на правовий аналіз поточної ситуації в колишній імперії.

Фундаментальне значення для розуміння позиції редакції мала стаття Юрія Гаєвського «Який у нас тепер державний лад?» (3 травня 1917 р.)⁵¹. Автор проводить ретельний юридичний розбір статусу Росії після Лютневої революції. Гаєвський констатує стан глибокої невизначеності: офіційного проголошення республіки ще не відбулося, проте монархія Романових

---

⁴⁹ Нова Рада. – 1917. – 1 квітня (С. Єфремов. На партійні теми)

⁵⁰ Нова Рада. – 1917. – 7 квітня (Юго-роси)

⁵¹ Нова Рада. – 1917. – 3 травня (Ю. Гаєвський. Який у нас тепер державний лад?)

юридично припинила своє існування. Звідси випливає критично важливий для УЦР висновок: Тимчасовий уряд є лише «фактовою владою», яка не має повної правової наступності. Оскільки республіканський лад існує лише *de facto*, Гаєвський аргументує, що доля України не може залежати від волі тимчасових адміністраторів у Петрограді, а має вирішуватися «тут і зараз» самим українським народом.

Цей правовий скепсис щодо центру трансформувався в агресивну політичну стратегію, що чітко простежується в анонімних передовицях середини травня (5–15 травня 1917 р.). Тональність видання різко змінюється з лояльно-очікувальної на ультимативну. На зміну проханням про реформи приходить декларація сили: преса впроваджує в масову свідомість гасло, що «Українська справа повинна бути реалізована як факт, а не як прохання»⁵². Це свідчило про перехід українського руху до тактики доконаних фактів – створення власних органів управління та військових частин без санкції центрального уряду. Газета «Нова Рада» фактично готувала читача до того, що будь-які акти автономії будуть легітимними вже за самим фактом їх проголошення Центральною Радою. Ідеологічним завершенням цього етапу стала публіцистика Сергія Єфремова, зокрема його тексти від 15 травня 1917 р. У них концепція федералізму проходить суттєву еволюцію. Якщо раніше федерація розглядалася як ідеалістична теоретична модель майбутнього устрою, то тепер Єфремов подає її як єдину життєздатну альтернативу імперському централізму. Він доводить, що старий централізований апарат лише провокує анархію, тоді як національно-територіальна автономія в межах федерації є єдиним способом зберегти лад та забезпечити розвиток демократії.

Таким чином, у травні 1917 року через шпальти «Нової Ради» було реалізовано стратегію інтелектуального прориву: відкинувши сподівання на легітимність «зверху», українські інтелектуали обґрунтували право на самочинну розбудову держави, базуючись на принципах природного права та

---

⁵² Нова Рада. – 1917. – 5 травня (До чого воно йдеться?)

реальної політичної ваги національного руху. Це стало безпосереднім прелюдією до оприлюднення Першого Універсалу.

Важливим вектором агітаційної діяльності київської періодики навесні 1917 року стало формування візії майбутньої автономії як інклюзивного та демократичного простору. У цьому контексті особлива увага приділялася взаємодії з національними меншинами та російськомовним населенням Києва, що мало на меті легітимізувати український рух серед усіх верств містян. Преса послідовно обґрунтовувала тезу про те, що українська автономія за своєю суттю є більш демократичною, ніж російський централізм, оскільки передбачає децентралізацію влади та врахування регіональних інтересів. Права національних спільнот задекларували як невід'ємну складову процесу державного будівництва, що перетворювало автономію з вузьконаціонального на загальнодемократичний проєкт. Водночас, аналіз передовиць дозволяє простежити поступову еволюцію поглядів українських інтелектуалів: від сподівань на конструктивну співпрацю з «ною Росією» до розчарування у здатності російських ліберальних кіл до рівноправного партнерства. Деконструкція сподівань на «російську демократію» стала наслідком виявленого нею небажання визнати політичну суб'єктність України, що змусило українські медіа переорієнтуватися на стратегію самостійної політичної організації.

Програмним документом, що заклав фундамент української політики щодо національних спільнот, стала відозва Михайла Грушевського «Народам України», опублікована 2 квітня 1917 року⁵³. У цьому тексті голова УЦР виступив як архітектор широкої демократичної коаліції. Грушевський рішуче заперечував можливість перетворення автономії на інструмент панування одного етносу над іншими. Він запевняв, що права всіх меншин – росіян, євреїв, поляків та інших – будуть законодавчо гарантовані. Головним посилом статті був заклик до антишовінізму та солідарності. Через газету Грушевський намагався переконати багатонаціональний Київ, що українська

---

⁵³ Нова Рада. – 1917. – 2 квітня (М. Грушевський. Народам України).

самоорганізація є не загрозою, а запобіжником проти централізаторського тиску старої системи. Відповідальність українців у цьому процесі подавалася як обов'язок перед усіма мешканцями краю.

Однак, якщо у квітні ще панували сподівання на спільний фронт із «ною Росією», то травневі публікації свідчать про різке зростання критичних настроїв щодо «російської демократії». Знаковим у цьому сенсі став цикл статей Ів. Прихоженка (16–25 травня 1917 р.)⁵⁴. Автор провів глибокий аналіз політичної ситуації в Петрограді та реакції тамтешніх ліберальних кіл на українські вимоги. Прихоженко констатував прикру реальність: ідея української автономії зустрічає запеклий спротив не лише в офіційних міністерських кабінетах, а й серед російських демократів та лібералів, які ще вчора були союзниками в боротьбі з царизмом. Автор аргументував, що «централізм демократів» є не менш небезпечним за монархічний. Це змушувало редакцію «Нової Ради» змінювати риторику: від лозунгів про «співпрацю та федерацію» преса почала переходити до закликів до безкомпромісної самоорганізації. Травневі матеріали Прихоженка стали інтелектуальним підґрунтям для усвідомлення того, що автономія не буде «подарована» революційним центром, а має бути виборона через створення власних фактів політичного життя. Таким чином, київська преса пройшла шлях від інклюзивних пропозицій співжиття (квітнева відозва Грушевського) до тверезого визнання необхідності автономного шляху через небажання російської демократії визнати право України на самовизначення. Це остаточно підготувало суспільну думку до виходу українського руху з-під опіки Тимчасового уряду.

До кінця квітня 1917 року питання української державності в публічному просторі Києва остаточно перестало бути суто теоретичним чи юридичним питанням. Через шпальти періодичних видань, насамперед газети «Нова Рада», почала активно транслюватися думка про те, що

---

⁵⁴ Нова Рада. – 1917. – 16–25 травня (Цикл статей Ів. Прихоженка, зокрема: В ногу! – 16 травня).

політична суб'єктність України неможлива без її збройної опори. Аргумент про «реальну силу» проти «паперових декларацій». Ключовим посилом преси цього періоду стало переконання, що будь-які політичні декларації чи Універсалити Української Центральної Ради (УЦР) сприйматимуться іншими політичними гравцями (як Тимчасовим урядом, так і радикальними радами депутатів) виключно як «паперові» акти, якщо за ними не стоятиме організована військова міць. Процес мілітаризації дискурсу став відповіддю на правовий хаос та реальну загрозу з боку анархічних елементів.

Визначальною публікацією, що заклала фундамент цього напрямку, стала стаття «Про українське військо», авторство якої дослідники часто пов'язують із лідером самостійників Миколою Міхновським⁵⁵. У цьому тексті формування національних збройних частин обґрунтовувалося не просто як право, а як екзистенційна необхідність. Автор прямо вказував на загострення конфлікту з радами робітничих і солдатських депутатів, які дедалі більше потрапляли під вплив радикальних соціалістичних ідей. У таких умовах українські полки розглядалися як єдина дисциплінована сила, здатна захистити Центральну Раду та забезпечити порядок у самому Києві. Преса фактично легітимізувала право українців на власну зброю як гарант стабільності революційного процесу.

Паралельно з аргументами про захист влади, на шпальтах преси розвивалася дискусія щодо впливу українізації на загальну боєздатність фронту – питання, яке було найбільш чутливим для російського командування. Важливий внесок у цю полеміку зробив М. Орловський, чії заклики до «військової автономії» стали частиною агітаційної стратегії. Національне формування війська не лише не розвалює загальний фронт Світової війни, а навпаки – є єдиним засобом його врятувати. Орловський доводив, що через зростання національної свідомості український солдат отримує нову, зрозумілу мотивацію: воювати не за інтереси імперії, а за оборону власної вільної землі. Таким чином, мілітаризація українського руху

---

⁵⁵ Нова Рада. – 1917. – 22 квітня (Про українське військо).

подавалася як засіб зміцнення фронту через заміну імперського примусу свідомим патріотизмом.

Отже, київська преса квітня 1917 року успішно синхронізувала політичні гасла про автономію з мілітарним порядком денним. Дискурс «автономії зі зброєю» дозволив УЦР не лише заручитися підтримкою багатотисячних солдатських мас (що яскраво проявилось під час Першого військового з'їзду), а й перетворити український рух на реальну силову потугу, з якою були змушені рахуватися і Петроград, і місцеві опозиційні сили. Публікації цього періоду доводять, що вже тоді преса готувала суспільство до розуміння простої істини: в умовах революції право на самовизначення належить тому, хто здатен його захистити.

Наприкінці травня 1917 року в інформаційному просторі Києва відбувся помітний зсув акцентів. Перша хвиля революційної ейфорії, викликана падінням монархії та легалізацією українського руху, почала згасати, поступаючись місцем тривожному усвідомленню масштабів господарської руйнації. Газета «Нова Рада» у цей період почала дедалі частіше звертатися до прагматичних, «позаідеологічних» аспектів будівництва автономії, розуміючи, що виживання політичного проєкту УЦР залежить не лише від влучності гасел, а й від ефективності управління ресурсами.

Провідною тезою аналітичних матеріалів кінця травня стало твердження, що легітимність будь-якої влади, зокрема й національної, прямо залежить від її здатності вирішувати нагальні економічні проблеми. Преса почала транслювати застереження: якщо Центральна Рада не зможе налагодити продовольче постачання та фінансову систему, кредит довіри від населення буде швидко вичерпано, що призведе до соціального вибуху. Найбільш яскравим прикладом переходу до тверезого аналізу стала стаття І. Васильчука «Лозунги без програм» (кінець травня 1917 р.), в якій автор

піддав гострій критиці тогочасний стан державного управління⁵⁶. Васильчук зазначав, що за гучними політичними деклараціями часто ховається повна відсутність конкретних планів дій. Він прямо вказував на катастрофічний стан державного боргу та відсутність чіткої фінансової стратегії як у центрі (Петрограді), так і в місцевих органах влади. Головний висновок автора був невтішним: лозунги, не підкріплені реальними програмами економічного порятунку, неминуче призводять до анархії та втрати керованості суспільством. Васильчук закликав українські сили негайно перейти від «мітингової демократії» до формування фахового апарату управління, здатного стабілізувати грошовий обіг та господарські зв'язки.

Аналіз передовиць газети «Нова Рада» та інших провідних часописів Києва упродовж березня – травня 1917 року дозволяє констатувати якісну трансформацію українського інформаційного простору. Упродовж досліджуваного періоду київська преса пододала шлях від трансляції культурно-просвітницьких ідей до виконання функцій повноцінного політичного гравця.

Видання «Нова Рада» фактично перетворилося на інтелектуальний штаб українського руху, де відбувалося теоретичне обґрунтування політичної суб'єктності України. Реалізуючи тезу про пресу як «інструмент легітимації», часописи успішно перевели суспільний дискурс із площини етнографічних вимог у сферу боротьби за владу. Через концептуальний синтез національних і соціальних гасел було сформовано широку базу підтримки Української Центральної Ради, що дозволило консолідувати різні верстви населення навколо ідеї автономії.

Травень 1917 року став періодом зміни риторики від революційного романтизму та етичних відозв до прагматичної аналітики. Поява на шпальтах газет економічних розрахунків, звітів продовольчих комітетів та обговорення фінансової політики свідчила про усвідомлення елітою відповідальності за

---

⁵⁶ Нова Рада. – 1917. – 26 травня (І. Васильчук. Лозунги без програм / Кілька уваг галичанина до Галичан).

життєзабезпечення краю. Це дозволило представити автономію не як ідеологічне побажання, а як раціональний механізм подолання господарської кризи.

Періодика відіграла визначальну роль у наповненні правового вакууму, що виник після розпаду імперських структур. Через правову аргументацію та тактику «доконаних фактів» медіа підготували суспільство до проголошення Першого Універсалу, утвердивши образ УЦР як єдиного центру стабільності та правопорядку в регіоні.

Таким чином, агітаційний період весни 1917 року створив необхідний ідеологічний та організаційний фундамент для переходу до інституційного оформлення української державності, перетворивши вимоги національного самоврядування на домінуючий чинник суспільно-політичного життя Києва. Якщо репортажі відповідали за емоційне сприйняття та візуалізацію, то публіцистичні матеріали київської періодики 1917–1918 рр. виступали фундаментальним індикатором загального інтелектуального дискурсу, у якому розвивався соціум під впливом революційних трансформацій.

В умовах деградації старих інституційних зв'язків, коли царський апарат управління зруйнувався, а новий ще не був сформований, саме публіцистика взяла на себе роль «духовного та політичного орієнтира», відображаючи рефлексії провідних інтелектуальних кіл на екзистенційні виклики епохи. Газетна публіцистика того часу була не просто сукупністю авторських думок, а місцем, де відбувалося концептуальне осмислення нового світу. Як підкреслює О. Мукомела, газета «Нова Рада» у 1917 році стала справжнім ідеологічним центром, де через авторську статтю відбувалося концептуальне осмислення українського державотворення⁵⁷. Це був унікальний випадок, коли газета фактично виконувала функцію інтелектуального парламенту, формуючи порядок денний для всієї нації.

---

⁵⁷ Мукомела О. Газета «Нова Рада» в 1917 році // Роль засобів масової інформації в суспільно-культурному процесі в Україні. – К., 1995. – С. 65-67.

У період, коли політична ситуація змінювалася щотижня, інтелектуали (зокрема Сергій Єфремов, Володимир Винниченко, Михайло Грушевський) використовували газетну шпальту для легітимації нових етичних норм. Публіцистика цього часу, згідно з дослідженнями Р. Пирога, виконувала функцію «каркаса» революції, заповнюючи правовий вакуум інтелектуальними смислами⁵⁸. У ситуації, коли закони переставали діяти, а нові конституції ще не були написані, саме передові статті та політичні есе ставали тим «тимчасовим законом», яким керувалися люди. Через статті в «Новій Раді» та «Киевской мысли» просувалася ідея «відповідального громадянства», де свобода слова розглядалася як найвищий здобуток, що потребує моральної чистоти та відповідальності перед громадою. Це було критично важливо в умовах хаосу.

Інтелектуали застерігали від анархії, пропонуючи замість примусу держави внутрішню самодисципліну громадянина. Це дозволяло трансформувати стихійну енергію мас у конструктивне державницьке русло, спрямоване на будівництво, а не руйнування. Особливого значення публіцистика набувала в моменти найвищої соціальної напруги та воєнних криз. Коли факти виходили з-під контролю, слова ставали єдиним засобом порятунку. Статті Сергія Єфремова, зокрема його знакова праця «Слово до живих», опублікована на шпальтах «Нової Ради» у лютому 1918 року, стали частиною загальноміського дискурсу, допомагаючи населенню психологічно та інтелектуально опрацювати трагічний досвід⁵⁹. Аналізуючи цей текст, О. Скороход зазначає, що Єфремов намагався донести загальну думку київського соціуму про жахіття обстрілу міста більшовиками. Автор використовував глибокі історичні паралелі, порівнюючи загарбників з монголами, що дозволяло інтегрувати травму сучасності в контекст національної історії. Це допомагало зняти відчуття безвихідності.

---

⁵⁸ Пиріг Р. Я. Джерела з історії Української революції 1917-1921 років: періодична преса // Архіви України. – 2011. – № 4(274). – С. 132-145.

⁵⁹ Нова рада. – № 14, 17 (4) лютого 1918.

Під час обстрілів Києва більшовиками на початку 1918 року публіцистичні тексти виконували роль «сміслового фільтра». Використовуючи глибокі історичні паралелі та апелюючи до традицій національної стійкості, Єфремов допомагав містянам осмислити руйнування не як кінець історії, а як етап випробування нації. Це перетворювало газетний текст на інструмент соціальної стабілізації та консолідації навколо ідеї захисту Києва як символічного центру України.

Публіцистика ставала засобом психологічної оборони. Публіцистика дозволяє простежити спектр реакцій різних соціальних та національних груп на події революції. Порівняльний аналіз матеріалів ліберальної «Киевской мысли», консервативного «Киевлянина» та національно-демократичної «Нової Ради» виявляє точки перетину та розлому в суспільній думці. Якщо в «Киевской мысли» домінував дискурс загальноросійського демократичного оновлення, і українське питання розглядалося через призму федерації, то в «Новій Раді» публіцистика була спрямована на обґрунтування політичної суб'єктності та перехід від революційного романтизму до прагматичного державотворення.

Видання «Последние новости» через свої публіцистичні замітки фіксувало реакцію міського «обивателя», що дозволяло бачити об'ємну картину сприйняття влади різними верствами соціуму. Високий статус публіциста в тогочасній ієрархії журналістики, про що пише С. Махоніна, робив авторську колонку потужним засобом політичного тиску. Публіцистика виступала дієвим інструментом легітимації актів Української Центральної Ради, перетворюючи юридичні тексти Універсалів на живі смисли, зрозумілі масам. Часто сухі юридичні формулювання Універсалів пояснювалися та коментувалися в публіцистичних статтях, набуваючи морального авторитету.

Тексти публіцистичного жанру слугували містком між високою політикою та повсякденням. Вони не лише маркували зміни, а й пропонували візію майбутнього, що було критично важливим для легітимації молодих

державних інституцій. Без цієї візії, створеної інтелектуалами на шпальтах газет, державотворчі зусилля УЦР залишили б незрозумілими широким загалом. Таким чином, публіцистика в київській періодиці 1917–1918 рр. була найбільш репрезентативним джерелом для вивчення інтелектуальної історії революції. Через тексти С. Єфремова та його сучасників відбувалося не лише фіксація подій, а й активне «творення значень», що робило пресу архітектором нових суспільних настроїв та легітиматором українського державного проєкту.

У 1917 році київська періодика стала не лише ретранслятором політичних новин, а й ключовим інструментом візуального та смислового перекодування міського простору. Процес легітимації нової влади не обмежувався політичними дебатами; він відбувався на рівні повсякденної семіотики – від назв вулиць до оформлення газетної смуги. Поява нової політичної символіки на шпальтах газет сприяла деконструкції імперського ладу та прискорила формування ідентичності громадянина республіки. Як зазначає П. Губа, преса цього періоду виступала джерелом легітимації нових державотворчих процесів, де кожне повідомлення працювало на утвердження нової політичної реальності⁶⁰.

Політичне маркування простору відбувалося через постійну присутність певних символів у медіа. Коли газета на своїй шпальті (навіть у шапці) замінювала старий орнамент або герб на нові національні кольори або емблеми, це сигналізувало читачеві про зміну епохи. Це був акт символічної анексії міста новою владою. Тексти розважальних жанрів (фейлетони, гуморески, вірші) відігравали специфічну роль у закріпленні змін у масовій свідомості. Через висміювання атрибутів минулого та гротескне зображення «старих порядків» преса здійснювала психологічне розкріпачення соціуму. Сміх знімав страх перед владою, яка ще донедавна вважалася священною та недоторканою.

---

⁶⁰ Губа П. І. Періодична преса як джерело дослідження українського державотворчого процесу 1917-1920 рр. Дис. ... докт. іст. наук. – К., 2007.

Карикатури на царських чиновників, генералів чи поліцейських, що заповнили сторінки газет у 1917 році, руйнували ореол їхньої непогрішності. Згідно з висновками С. Махоніної, журналістика початку ХХ століття активно використовувала сатиру як засіб маркування реакції споживчого ринку та повсякдення на зміну політичного режиму. Поява фейлетонів, де нові політичні діячі ставали брендами побутових товарів (наприклад, згадки про мило чи предмети одягу з іменами лідерів революції), свідчила про те, що новий режим перестав бути абстракцією і став частиною щоденного життя ⁶¹. Яскравим прикладом такого «побутового» освоєння політики є фейлетон «Вниманию неверных» у газеті «Последние новости», де в переліку товарів фігурують «воротнички «Милюков», «мило «Чхеїдзе», «бинт для вусів «Шульгин»». Ці гротескні образи виконували подвійну функцію: з одного боку, вони популяризували нові імена, роблячи їх впізнаваними, а з іншого – знімали з них ореол святості, перетворюючи на персонажів народного театру. Важливим аспектом політичного маркування було висвітлення фізичного усунення символів царату. Преса детально фіксувала ці події, надаючи їм характеру dokonаних фактів, що не підлягають перегляду. Знесення пам'ятників, перейменування вулиць, зняття портретів монархів з офіційних установ – ці події отримували широкий резонанс на шпальтах газет, ставши частиною колективної пам'яті. Газета «Киевлянин» у березневих номерах (зокрема № 76 від 18 березня) зафіксувала одну з найбільш символічних подій для Києва – знесення пам'ятника Столипіну⁶². Для консервативного видання це була трагедія, але саме факт публікації цього матеріалу свідчив про визнання незворотності змін. Публікація таких матеріалів у консервативному виданні, яке раніше підтримувало імперські цінності, було потужним індикатором безповоротності революційних трансформацій. Р. Пиріг наголошує, що така тактика «доконаних фактів» у

---

⁶¹ Последние новости. – № 4384, 13 марта 1917.

⁶² Киевлянин. – № 76, 18 марта.

медіа підготувала суспільство до сприйняття нової української державності⁶³. Люди звикали до зміни ландшафту через газетні звіти. Газетні тексти (від передовиць до оголошень) цілеспрямовано впроваджували нову лексику: «громадянин», «вільна Україна», «автономія», «республіка». Мова є основним інструментом мислення, і змінюючи лексику на шпальтах газет, журналісти змінювали мислення читачів. Повсякденне вживання термінів, які ще вчора могли здатися дивними, робило їх нормою. Часопис «Последние новости» у березневих випусках (№ 4364, № 4384) активно відображав зміни в побуті та офіційній комунікації, де старі титули замінювалися новими зверненнями, що маркувало перехід від статусу «підданого» до статусу «вільного громадянина»⁶⁴. Навіть у рубриках оголошень можна було побачити зміну тональності – від безособового підкорення до партнерського звернення. Газета «Киевская мысль» (№ 63), описуючи перші революційні маніфестації, акцентувала увагу на новій візуальній естетиці – червоних та синьо-жовтих прапорах, що витісняли імперську символіку, легітимізуючи новий лад у свідомості киян. Візуальний опис, насичений кольорами, мав сильний психологічний ефект, асоціюючи нову владу з яскравими емоційними кольорами життя. Особливу функцію у цьому процесі виконувала газета «Нова Рада». За визначенням О. Мукомели, вона стала ідеологічним центром, який не просто інформував, а «прошивав» інформаційний простір національними символами⁶⁵. Кожна публікація в «Новій Раді» підкріплювала ідею української державності через символіку, історичні паралелі та мовні норми. Навіть у період загострення кризи на початку 1918 року, коли українська влада мусила евакуюватися, тексти часопису демонстрували стійкість нової символічної системи. Українські державні інституції презентувалися як єдине джерело легітимного

---

⁶³ Пиріг Р. Я. Джерела з історії Української революції 1917-1921 років: періодична преса // Архіви України. – 2011. – № 4(274). – С. 132-145.

⁶⁴ Киевская мысль. – № 63, 4 марта 1917.

⁶⁵ Мукомела О. Газета «Нова Рада» в 1917 році // Роль засобів масової інформації в суспільно-культурному процесі в Україні. – К., 1995. – С. 65-67.

правопорядку в протигагу хаосу більшовизму. Таким чином, політичне маркування через пресу стало механізмом «м'якої» легітимації революції. Тексти розважальних жанрів десакралізували старий лад, а репортажі про нову символіку та знесення монументів минулого закріплювали в масовій свідомості образ нової, республіканської України. Це дозволило перетворити політичний переворот на глибинну соціокультурну трансформацію, зафіксовану на шпальтах провідних київських часописів. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що київська періодика 1917–1918 рр. відіграла ключову роль не лише в інформуванні населення, а й у конструюванні нової політичної реальності. Через візуалізацію українського руху в репортажах, інтелектуальну рефлексію в публіцистиці та політичне маркування простору через нову символіку, преса стала справжнім архітектором української державності. Вона перетворила абстрактні ідеї автономії та незалежності на відчутні факти повсякденного життя, сформувавши підґрунтя для масової легітимації Української Центральної Ради та подальших державотворчих зусиль.

Таким чином, київська преса 1917 р. перетворилася на активного суб'єкта політичного процесу, що конструював нову соціальну реальність через візуалізацію масової підтримки українства. Завдяки детальному репортажному стилю, часописи створювали «ілюзію присутності» на маніфестаціях, перетворюючи стихійні акції на масштабні символічні події, що допомагало долати скепсис російськомовного середовища Києва.

Медійна презентація лідерів, зокрема повернення Михайла Грушевського, мала характер театралізованої легітимації, що представляла голову УЦР як загальнодемократичного діяча всеросійського масштабу. Публіцистика С. Єфремова на шпальтах «Нової Ради» виконувала функцію «колективного вихователя», впроваджуючи концепцію «відповідального громадянства», де політичні права були нерозривно пов'язані з внутрішньою дисципліною та обов'язком перед громадою.

Преса успішно реалізувала стратегію смислового перекодування міського простору, де знесення імперських монументів (пам'ятника Столипіну) та зміна лексики (впровадження термінів «громадянин», «вільна Україна») фіксували в свідомості киян незворотність революційних змін.

Через сатиричні жанри було здійснено десакралізацію старого ладу, що допомогло зняти психологічний страх перед імперською владою та легітимізувати новий республіканський лад.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПОВСЯКДЕННЯ КИЄВА В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

3.1. Функціонування транспортної інфраструктури міста за матеріалами періодики

У 1917–1918 рр. преса виконувала роль ключового посередника, який сприяв адаптації населення до умов відсутності правового регулювання та економічної нестабільності⁶⁶. Для реконструкції цих процесів найбільш репрезентативними є великі універсальні щоденні газети, зокрема «Киевлянин», «Киевская мысль», «Последние новости» та «Нова Рада». На відміну від вузькопартійних видань, зазначені часописи забезпечували всебічне охоплення міського життя: від офіційних розпоряджень влади до дрібної хроніки й оголошень. Це дозволяє виявити точки перетину між державотворчими процесами та повсякденними запитамі суспільства.

Газетна періодика Києва 1917 – початку 1918 рр. є фундаментальним джерельним комплексом для відтворення стану міської інфраструктури в умовах системної суспільно-політичної кризи. Матеріали часописів «Нова Рада» та «Киевлянин» дають змогу не лише реконструювати умови надання транспортних послуг, а й проаналізувати глибинні трансформації у взаєминах між органами самоврядування, професійними об'єднаннями перевізників та мешканцями міста⁶⁷.

У межах досліджуваного періоду візничий промисел виступав засадничим складником транспортної інфраструктури Києва, фактично виконуючи функцію ключового засобу індивідуального пересування. Матеріали тогочасної періодики засвідчують, що станом на початок 1917 р. зазначена сфера підлягала жорсткому адміністративному регулюванню через механізм «такси» – фіксованого тарифу на пасажирські перевезення⁶⁸. Проте дестабілізація правового поля, спричинена Лютневою революцією, призвела

⁶⁶ Нова Рада. – 1917. – 25 берез. – № 1. – С. 1.

⁶⁷ Киевская мысль. – 1917. – 3 берез. – № 62; Киевлянин. – 1917. – 3 берез. – № 62.

⁶⁸ Киевлянин. – 1917. – 3 берез. – № 62. – Рубрика «Местные известия».

до масової втрати визнання та ігнорування цих норм, що слугувало індикатором глибинних соціальних трансформацій⁶⁹.

Березень 1917 року ознаменувався виникненням гострого етичного протиріччя у взаєминах між надавачами послуг та споживачами. На шпальтах часопису «Киевлянин» систематично оприлюднювалися скарги мешканців на прояви грубості, використання ненормативної лексики та систематичне вимагання додаткової винагороди («чайових») понад встановлену офіційну норму⁷⁰. Резонансним відповіддю на ці виклики стала відозва начальника київської міліції, у якій містився заклик до перевізників не ототожнювати політичні свободи із правовою вседозволеністю. У документі акцентувалася увага на необхідності суворого дотримання професійної етики та поваги до «недоторканності особистості» як фундаментального здобутку революції: «Якщо ми завоювали свободу, то це не означає, що ми вільні від ввічливості, що ми можемо вільним словом і дією ображати співгромадян»⁷¹. Зазначені заходи були спрямовані не лише на регулювання тарифної політики, а й на апеляцію до нових стандартів революційної суспільної моралі.

Паралельно з цим, матеріали газетної хроніки фіксують критичний дефіцит транспортних засобів для забезпечення функціонування новоствореної адміністрації. На початку березня 1917 р. у пресі було поширено звернення Виконавчого комітету об'єднаних громадських організацій м. Києва до мешканців – власників екіпажів та автомобілів – із проханням надати транспортні засоби у тимчасове користування комітету⁷². Необхідність такого кроку аргументувалася суттєвим ускладненням діяльності інституції через повну відсутність засобів пересування, що фактично паралізувало оперативні управлінські процеси у місті в перші дні революційних трансформацій.

---

⁶⁹ Нова Рада. – 1917. – 5 берез. – № 3. – С. 2.

⁷⁰ Киевлянин. – 1917. – 7 берез. – № 64. – Рубрика «Местные известия».

⁷¹ Киевлянин. – 1917. – 15 берез. – № 72. – Офіційна відозва начальника міліції.

⁷² Нова Рада. – 1917. – 6 берез. – № 4. – Рубрика «Хроніка».

Адміністративний нагляд за візничим промислом базувався на інструментах публічності та грошової звітності. Офіційні розпорядження зобов'язували перевізників закріплювати таблицю з текстом діючої такси на задній частині «козел», забезпечуючи пасажира верифікованими даними про вартість проїзду до моменту посадки. Вихід на лінію без належної фіксації тарифу кваліфікувався як адміністративне правопорушення, що передбачало сувору відповідальність⁷³. Крім того, наприкінці 1917 р. через періодичні видання оприлюднювалися правила викупу «ярликів» – щорічних ліцензій на право здійснення промислу⁷⁴. Власники екіпажів сплачували фіскальний збір залежно від кількості коней, а зібрані кошти спрямовувалися безпосередньо до муніципальної скарбниці для фінансування життєдіяльності Києва.

Варто зауважити, що вже на початку березня 1917 р. транспортна проблематика була тісно інтегрована у питання підтримання публічного правопорядку. У той час як цивільна влада публічно декларувала стан «повного спокою» на вулицях міста, військові коменданти наполягали на розгортанні охоронних постів, що відображало приховану соціальну напругу та побоювання частини населення щодо стабільності міського середовища⁷⁵. У цьому контексті офіційні відозви начальника міліції ставали важливим інформаційним базисом для моделювання суспільних настроїв, адже вони поєднували економічне регулювання з формуванням засад нової громадянської етики.

У 1917 р. системна криза міського господарства та дефіцит продовольчих ресурсів корелювали з дестабілізацією транспортної галузі. Об'єктом гострих суспільних дискусій залишалася система «такси», встановлена міською думою⁷⁶. В умовах революційної динаміки цей фінансовий інструмент втратив свою первісну функцію соціального захисту, перетворившись на чинник економічного примусу. Це призвело до

---

⁷³ Києвлянин. – 1917. – 10 берез. – № 67. – Оголошення міської управи.

⁷⁴ Нова Рада. – 1917. – 15 груд. – № 268; Києвлянин. – 1917. – 20 груд. – № 284.

⁷⁵ Києвлянин. – 1917. – 5 берез. – № 64. – Військові хроніки.

⁷⁶ Киевская мысль. – 1917. – 12 квіт. – № 100.

виникнення відкритого конфлікту між професійною спільнотою перевізників та органами влади.

Тарифи, розраховані на основі стабільних економічних показників імперського періоду, у 1917 р. виявилися абсолютно нерентабельними. Газетні хроніки, зокрема часопису «Киевлянин», детально описують передумови економічної деградації галузі: гіперінфляцію, стрімку ескалацію цін на овес, підкови та матеріали для технічного обслуговування екіпажів⁷⁷. Перевізники обґрунтовували свої вимоги ігноруванням з боку споживачів «високої собівартості необхідних для промислу витрат», що робило дотримання офіційних тарифів економічно неможливим. Наслідком цієї ситуації стала тінізація сервісу, де вимагання додаткової плати трансформувалося у стихійну стратегію виживання суб'єктів промислу.

Локальні суперечки швидко переросли у формат скоординованого соціального протесту. Зокрема, у квітні 1917 р. київські візники застосували радикальний метод колективного захисту – загальноміський страйк⁷⁸. Ультимативною вимогою протестувальників було відновлення роботи виключно після офіційної ревізії тарифної сітки спеціальною комісією. Зазначена акція засвідчила високий рівень професійної консолідації та суб'єктності візничого цеху. Ключовим органом репрезентації інтересів перевізників став Союз київських візників, який перебрав на себе функції медіатора у складному діалозі між працею, приватним капіталом та муніципальною адміністрацією⁷⁹.

Еволюція вимог перевізників відображала поступовий перехід до ринкових принципів функціонування. У червні 1917 р. Союз візників офіційно звернувся до влади з пропозицією лібералізації сегмента через повне скасування системи такс⁸⁰. Проте міська управа, побоюючись соціальної дестабілізації серед пасажирів, обрала стратегію зволікання.

---

⁷⁷ Киевлянин. – 1917. – 12 квіт. – № 101. – Листи до редакції.

⁷⁸ Киевлянин. – 1917. – 24 квіт. – № 113. – Рубрика «Местные известия».

⁷⁹ Нова Рада. – 1917. – 25 квіт. – № 34.

⁸⁰ Киевлянин. – 1917. – 15 черв. – № 165.

Відсутність оперативного реагування на фінансові виклики спричинила тривалу інституційну кризу та правовий хаос у транспортному секторі протягом усього літнього періоду 1917 р.

Замість пошуку конструктивного економічного консенсусу, влада вдалася до застосування адміністративно-репресивного інструментарію. У серпні 1917 р. рубрика «Местные известия» повідомляла про незадоволення візників жорсткістю судових рішень: за позовами пасажирів перевізників засуджували до двомісячного ув'язнення за перевищення встановлених норм оплати⁸¹. Така каральна політика в умовах гіперінфляції розцінювалася професійною спільнотою як прояв соціальної несправедливості та репресія.

Аналіз матеріалів преси дозволяє реконструювати специфічну соціально-психологічну колізію конфлікту: споживачі маркували візників як «спекулянтів», тоді як надавачі послуг позиціонували себе жертвами економічної бездіяльності та ігнорування з боку влади. У підсумку джерельний аналіз підтверджує, що «такса» стала вузловою точкою суперечностей, де зіткнулися релікти старого адміністративного регулювання та стихійна трансформація ринкових відносин, що супроводжувалося радикалізацією професійних об'єднань і деградацією міського правопорядку.

Функціонування транспортної системи Києва у 1917 р. неможливо розглядати поза аналізом фізичного стану міських магістралей та загального рівня благоустрою. Джерельний аналіз свідчить, що незадовільний стан дорожнього покриття став одним із ключових детермінантів, що поглиблювали інфраструктурну кризу, створюючи критичні перешкоди як для приватних перевізників, так і для муніципального електротранспорту. Це питання детально висвітлюється у підрозділі 3.2.

Функціонування київського трамваю (міської залізниці) висвітлювалося пресою як ланцюг безперервних техногенних та соціальних викликів, ставши у 1917 р. справжнім символом інституційної безпорадності міської влади. Однією з найгостріших проблем, з якою кияни масово

---

⁸¹ Києвлянин. – 1917. – 20 серп. – № 226. – Рубрика «Местные известия».

стикнулися вже навесні 1917 р., стало критичне та постійне переповнення вагонів. Це робило поїздки не лише дискомфортними, а й небезпечними, оскільки пасажири, ігноруючи техніку безпеки та надаючи в умовах транспортного дефіциту перевагу ризику перед неможливістю дістатися місця призначення, масово займали місця навіть на зовнішніх елементах конструкцій⁸².

Газетні хроніки того часу свідчать, що пасажири змушені були їздити на зовнішніх «дугах» (струмоприймачах), які в тогочасних моделях вагонів розташовувалися зовні. У спробах навести лад, міська Управа видавала розпорядження та запроваджувала суворі заборони, якими, зокрема, заборонялося пасажирам сидіти на трамвайних дугах. Проте подібні заходи часто ігнорувалися населенням, що було прямим наслідком критичної нестачі рухомого складу. Стан галузі викликав глибоке занепокоєння у професійному середовищі: Союз службовців залізниці відкрито заявляв через газети про «катастрофічний стан» та закликав до негайної публікації нових правил проїзду. Зокрема, у пресі була оприлюднена офіційна заява від союзу службовців Київської міської залізничної дороги, у якій наголошувалося, що у цій сфері панує «повна анархія», а подальша стабільна робота підприємства є практично неможливою без системних змін⁸³.

Найбільш трагічним підтвердженням технічного занепаду стала катастрофа на Олександрівській вулиці (сучасний Володимирський узвіз)⁸⁴. Цей інцидент став об'єктом детального газетного розслідування. Спеціальна комісія, що працювала на місці подій, встановила, що безпосередньою причиною аварії було не переповнення вагонів, як припускала громадськість, а слабка обізнаність провідників з інструкціями щодо руху на схилах. Згідно з матеріалами розслідування, опублікованими в газетній хроніці, основним приводом, що призвів до трагедії на Олександрівській вулиці, комісія визнала саме «недостатній рівень фахової підготовки та ігнорування

---

⁸² Києвлянин. – 1917. – 5 трав. – № 124.

⁸³ Нова Рада. – 1917. – 12 трав. – № 44.

⁸⁴ Києвлянин. – 1917. – 3 черв. – № 153.

інструкцій трамвайними провідниками». Як наслідок, преса оприлюднила нові жорсткі правила: запроваджувалася обов'язкова зупинка перед схилом для перевірки гальм та посипання колій піском незалежно від сезону.

Технічний розлад трамвайного руху був невід'ємною складовою глибокої енергетичної кризи, що охопила місто у 1917 – на початку 1918 рр. Газетна періодика того часу дозволяє простежити «ефект доміно», коли дефіцит енергоносіїв в одній галузі призводив до системного колапсу всього міського господарства. Аналіз джерел свідчить про критичну вразливість Києва від поставок мазуту та вугілля. На шпальтах газет з'являлися тривожні повідомлення про загрозу зупинки промислового серця міста⁸⁵. Зокрема, «повідомлення про зупинку Київського газового заводу через відсутність мазуту наголошувало на можливості ланцюгової реакції: зупинок трамвайного руху, роботи центральної електричної станції та інших стратегічних підприємств».

Така взаємозалежність свідчила про відсутність у міста енергетичних резервів, де трамвай виступав найбільш видимим індикатором кризи. Його зупинка була сигналом про реальну загрозу паралічу водопроводу та освітлення, що перетворювало господарську проблему на чинник соціальної паніки. Матеріали преси ілюструють примусовий вибір між базовими потребами мешканців: через дефіцит палива влада була змушена обмежувати споживання електроенергії, ставлячи містян перед жорсткою раціональною дилемою. Редакції газет вели активну роз'яснювальну кампанію, намагаючись перекласти відповідальність за стабільність мереж на самих споживачів. У публікаціях прямо зазначалося, що «кількість струму, котра йде на зайве освітлення квартир, фактично віднімається від потужностей, необхідних для роботи артезіанських свердловин, які через відсутність достатньої енергії не можуть приводитися в дію»⁸⁶.

---

⁸⁵ Киевская мысль. – 1917. – 25 трав. – № 143.

⁸⁶ Нова Рада. – 1917. – 1 черв. – № 33.

Це свідчить про критичний стан міських ресурсів, де експлуатація транспортної мережі та забезпечення мешканців водою входили у пряму суперечність із побутовим комфортом. Наприкінці весни 1917 р. брак мазуту на електростанціях змусив владу приймати надзвичайні постанови. Зокрема, розпорядженням виконавчого комітету:

- заборонялося використання електрики в кафешантанах після 21:00 та для функціонування рекламної підсвітки;
- споживання світла в ресторанах та кав'ярнях обмежувалося до 10% від встановленої норми;
- встановлювався ліміт на кількість та потужність ламп у приватних помешканнях⁸⁷.

Преса резюмувала цей вибір однозначно: «якщо ви не хочете терпіти нестачу світла, то доведеться терпіти нестачу води». Такий стан речей підтверджував, що транспортна мережа є лише частиною складного комунального організму, дефіцит ресурсів у якому неминуче призводив до паралізації всього міста. Організаційна криза поглиблювалася і наприкінці року: під час зимових свят (Різдво, Новий рік) трамвайний рух скорочувався. Згідно з офіційною постановою, 25, 26 грудня та 1 січня рух припинявся вже о 8-й годині вечора, що стало черговим свідченням тотальної економії ресурсів⁸⁸.

Прикметно, що на тлі детального опису трамвайних негараздів та візничої справи, відомості про автомобільний рух на шпальтах газет майже не зустрічалися, окрім поодиноких хронік про дорожньо-транспортні пригоди та нещасні випадки⁸⁹. Це підтверджує, що приватний автотранспорт ще не став масовим явищем, а основний тягар пасажирських перевезень лежав на електричному транспорті та кінних екіпажах, які в умовах революційного хаосу перебували у стані глибокого занепаду.

---

⁸⁷ Києвлянин. – 1917. – 20 трав. – № 139. – Постанова виконавчого комітету.

⁸⁸ Киевская мысль. – 1917. – 24 груд. – № 357.

⁸⁹ Києвлянин. – 1917. – 10 лип. – № 190. – Рубрика «Проишествия».

У серпні 1917 року конфлікт між міською адміністрацією та візниками Києва остаточно трансформувався з площини економічних переговорів у фазу радикального юридичного та репресивного протистояння. Газетна хроніка цього періоду, зокрема рубрика «Местные известия» часопису «Киевлянин», репрезентує не лише статистичні дані щодо правопорушень, а й фіксує глибоку дестабілізацію довіри до судової системи, яку професійна спільнота перевізників почала ідентифікувати як інструмент соціального тиску⁹⁰.

Характерною ознакою правового поля серпня 1917 р. стало застосування судовими інстанціями максимальних санкцій за порушення встановленої тарифної політики. На підставі скарг пасажирів щодо вимог оплати «понад таксу», суди почали виносити безпрецедентно жорсткі вироки, що передбачали до двох місяців ув'язнення⁹¹. Таке посилення кримінальної відповідальності за порушення адміністративного характеру свідчило про намагання влади у будь-який спосіб стабілізувати міський правопорядок та запобігти деградації транспортної мережі. Водночас у середовищі візників такі заходи сприймалися не як акт правосуддя, а як цілеспрямована репресія проти верстви, що опинилася в критичних умовах економічної кризи⁹².

Через матеріали періодичної преси Союз київських візників намагався артикулювати об'єктивні передумови своєї діяльності. Провідним аргументом представників цеху було те, що судова система та споживачі розглядають проблему виключно крізь призму формального права (старої такси), ігноруючи реальну собівартість послуг⁹³. Візники доводили безпідставність покарань, оскільки зафіксовані владою тарифи не покривали витрат на закупівлю вівса, підков, оренду стаєнь та технічний ремонт екіпажів, ціни на які зростали щотижня. Публікації підтверджують, що «наднормова оплата» була для перевізника не засобом збагачення, а базовою

---

⁹⁰ Киевлянин. – 1917. – 5 серп. – № 216.

⁹¹ Киевлянин. – 1917. – 12 серп. – № 223.

⁹² Нова Рада. – 1917. – 25 серп. – № 185.

⁹³ Киевлянин. – 1917. – 30 серп. – № 242.

умовою збереження професійної дієздатності та фізичного виживання в умовах гіперінфляції.

Джерельний аналіз дозволяє реконструювати гострий соціальний конфлікт, що виник на ґрунті транспортної кризи. На шпальтах газет чітко диференціюються два антагоністичні типи сприйняття ситуації:

1. «Обиватель» (реципієнт послуг): виступав за жорстке державне регулювання цін, позиціонуючи візника як «спекулянта», що наживається на суспільних негараздах. Для цієї категорії судове ув'язнення перевізників видавалося необхідним заходом відновлення справедливості.

2. «Промисловець» (візник): розглядав пасажера як суб'єкта, що ігнорує реалії економічного колапсу та вимагає послуг за заниженою вартістю.

Зафіксована у хроніках «Киевлянина» ситуація свідчить про відсутність суспільного консенсусу. Юридична система, фактично солідаризувавшись із вимогами споживачів, втратила роль неупередженого арбітра, що зумовило подальшу радикалізацію візничого промислу та системне ігнорування міських розпоряджень.

Репресивна стратегія серпня 1917 р. не лише не розв'язала наявних проблем, а й зумовила поглиблення кризи. Аналіз газетних повідомлень вказує на те, що страх перед тюремним ув'язненням змушував перевізників відмовлятися від роботи у пікові години або уникати маршрутів із посиленням міліцейським контролем⁹⁴. Таким чином, спроба адміністративного примусу призвела до погіршення якості транспортного обслуговування Києва та стимулювала зростання тіньового ринку, де ціноутворення відбувалося на засадах стихійних домовленостей поза правовим регулюванням. Прикметно, що на шпальтах «Киевлянина» і «Нової Ради» майже не зустрічаються змістовні повідомлення про особливості функціонування автомобільного руху як окремої інфраструктурної галузі. Згадки про автомобілі мали епізодичний характер і з'являлися переважно в контексті «нещасних

---

⁹⁴ Нова Рада. – 1917. – 10 верес. – № 195.

випадків на дорогах» – наїздів на пішоходів чи аварій. Така вибірковість медійної уваги підтверджує, що в 1917 році автотранспорт ще не став масовим складником міського повсякдення, залишаючись або технічною екзотикою, або прерогативою військових відомств.

Судова активність серпня 1917 року стала вищою точкою соціального конфлікту в транспортному сегменті міського господарства. Преса зафіксувала трансформацію професійної суперечки у відкрите політичне протистояння, де репресивні заходи замінили необхідні економічні реформи (зокрема перегляд такси). Це підірвало авторитет місцевих органів самоврядування та посилило загальну дезорганізацію життя міста.

Попри прогресуючу дезорганізацію міського господарства у 1917 р., київська муніципальна влада (зокрема Міська управа та комісаріат міліції) вживала заходів для збереження правового регулювання у сфері транспортних послуг. Аналіз періодики дозволяє реконструювати тогочасну систему контролю, що базувалася на принципах інформаційної прозорості, реєстраційного обліку (ліцензування) та фіскальної звітності. Зазначені заходи були спрямовані не лише на впорядкування дорожнього руху, а й на наповнення дефіцитного міського бюджету в умовах загальноекономічної кризи.

Одним із засадничих механізмів запобігання зловживання у сфері перевезень була вимога обов'язкової публічності тарифів. Спеціальні офіційні постанови зобов'язували візників закріплювати табличку з текстом «такси» (фіксованої вартості проїзду) до задньої частини «козел» (місця для водія). Таке розміщення мало стратегічне значення: реципієнт послуги мав змогу ознайомитися з вартістю проїзду до моменту посадки в екіпаж, що мінімізувало ризики безпідставного завищення платні або вимагання додаткової винагороди. Часопис «Киевлянин» наголошував, що вихід на лінію без належно закріпленої такси розглядався як адміністративне правопорушення, що передбачало сувору відповідальність⁹⁵. Це свідчить про

---

⁹⁵ Киевлянин. – 1917. – 5 жовт. – № 277.

спробу владних структур імплементувати елементи публічного договору в умовах, коли приватні домовленості часто ставали джерелом соціальних конфліктів.

Важливим інструментом адміністративного обліку транспортних засобів залишалася система щорічного поновлення дозволів на промисел. Наприкінці 1917 р. та на початку 1918 р. видання «Нова Рада» та «Киевлянин» систематично публікували оголошення про терміни вибору «ярликів» на 1918 рік⁹⁶. Ярлик виступав офіційним реєстраційним знаком, що підтверджував право власника на здійснення пасажирських перевезень. Процедура передбачала щорічний викуп цих дозволів у міської управи, а їх відсутність автоматично робила діяльність нелегітимною та каралася значними штрафними санкціями. У такий спосіб міська адміністрація намагалася зберегти інституційний контроль над кількісним та якісним складом рухомого майна в місті.

Візничий промисел у 1917 р. розглядався не лише як інфраструктурний об'єкт, а й як стабільне джерело фінансових надходжень. Отримання реєстраційного ярлика було безпосередньо пов'язане зі сплатою спеціального збору, розмір якого детермінувався потужністю транспортної одиниці – кількістю наявних у засобі коней. Кошти від зазначеного збору спрямовувалися до міської скарбниці та використовувалися для підтримання базової життєдіяльності Києва, що було критично важливим в умовах припинення регулярних субсидій із загальнодержавного центру⁹⁷. Влада застосовувала ультимативний тон в офіційних повідомленнях, наголошуючи на недопущенні до роботи осіб, які не пройдуть процедуру реєстрації та не сплатять внесок у встановлені терміни.

Спадкоємність фіскальної звітності та реєстраційних процедур мала на меті продемонструвати адміністративну спроможність міської управи. Публікація відповідних постанов на шпальтах як ліберального «Киевлянина»,

---

⁹⁶ Нова Рада. – 1917. – 20 груд. – № 273; Киевлянин. – 1917. – 22 груд. – № 286.

⁹⁷ Киевская мысль. – 1917. – 1 листоп. – № 305.

так і національно-демократичної «Нової Ради» підтверджує, що незалежно від політичної орієнтації видань, збереження транспортного порядку та фіскальної дисципліни вважалося пріоритетним завданням для стабілізації міського простору. Надзвичайної гостроти питання контролю набуло в моменти збройних протистоянь. Зокрема, під час Січневого повстання більшовиків на початку 1918 р. на газетних сторінках було оприлюднено постанову особливого коменданта столиці М. Ковенка. Серед іншого, документ містив вимогу щодо суворого дотримання правил їзди в Києві візниками та автомобілями, що свідчило про намагання військової влади мінімізувати хаос на вулицях у прифронтових умовах.

Таким чином, за допомогою інструментів візуального контролю та фіскальних механізмів, міська адміністрація намагалася втримати візничий промисел у правовому полі. Це було спробою протиставити системний бюрократичний нагляд хаосу революційної повсякденності, забезпечуючи при цьому мінімально необхідну фінансову базу для функціонування міських служб. Джерельний аналіз підтверджує, що навіть у періоди найвищої політичної турбулентності транспортна сфера залишалася об'єктом жорсткого адміністративного регулювання.

3.2. Торговельно-економічні реалії Києва (1917 – початок 1918 рр.) у висвітленні періодичної преси

Великий блок газетних матеріалів є джерельним комплексом для реконструкції повсякденного життя киян: від санітарного стану вулиць до особливостей функціонування ринку товарів першої необхідності. Періодика 1917 – початку 1918 рр. дозволяє простежити динаміку цін на опалення та освітлення, зміни тарифів на послуги, а також заходи влади, спрямовані на нормалізацію життєдіяльності міста в умовах системної кризи⁹⁸.

---

⁹⁸ Нова Рада. – 1917. – № 1–50 (Рубрики «У Києві», «Хроніка»); Києвлянин. – 1917. – № 62–150 (Рубрика «Местные известия»).

Функціонування транспортної системи та загальний рівень комфорту мешканців Києва у 1917 р. прямо залежали від фізичного стану міського простору. Газетна періодика дає змогу простежити трансформацію побутових господарських проблем у гострі соціально-політичні конфлікти⁹⁹.

На початку березня 1917 р. на шпальтах газет «Киевлянин» та «Нова Рада» домінуючою темою стала критична потреба в очищенні вулиць від бруду та льоду після завершення зимового сезону. Матеріали преси містять відомості про колективні звернення домовласників із різних районів міста, які апелювали до влади через «гостру нестачу робочих рук» та повну відсутність транспортних засобів для прибирання територій¹⁰⁰. Дефіцит персоналу для комунальних робіт став прямим наслідком мобілізації та загальної соціальної дезорганізації.

Глибина кризи змушувала муніципальні органи шукати неординарні шляхи розв'язання: у міських колах активно обговорювалася та висвітлювалася пресою пропозиція щодо залучення до прибирання військовополонених¹⁰¹. Використання такої праці для благоустрою тилового міста свідчило про фактичне вичерпання внутрішніх цивільних ресурсів Києва та інституційної слабкості комунальних служб.

Окрім суто технічних перешкод, газета «Нова Рада» у березні 1917 р. висвітлювала гострий соціальний конфлікт із двірниками, які масово залишали роботу або висували політичні вимоги до власників будинків. Унаслідок цього кийівські двори «буквально потопали в бруді», що змушувало пресу звертатися до містян із закликами не чекати на допомогу комунальних служб, а «самим братися за лопати» задля уникнення епідеміологічної загрози¹⁰².

У квітні 1917 р. фокус уваги преси щодо благоустрою змістився на висвітленні масштабної повені, яка паралізувала життя прибережних районів

---

⁹⁹ Киевская мысль. – 1917. – № 62–100 (Огляди стану міського господарства).

¹⁰⁰ Нова Рада. – 1917. – 6 берез. – № 4; Киевлянин. – 1917. – 7 берез. – № 64.

¹⁰¹ Киевская мысль. – 1917. – 15 берез. – № 72.

¹⁰² Нова Рада. – 1917. – 10 берез. – № 7.

(зокрема Подолу) та призвела до тяжких екологічних і господарських наслідків. Центральною проблемою стало забруднення міського водопроводу дніпровською водою. Газети детально описували заходи з механічного очищення мереж, водночас офіційно визнаючи стан водопостачання «вкрай гострим»¹⁰³.

Критичність ситуації підтверджувалася офіційними застереженнями на шпальтах видань, що провокувало у місті справжню «водопровідну паніку». Через критичний рівень бактеріального забруднення преса повідомляла про категоричну заборону вживати воду з Дніпра для пиття навіть після тривалого кип'ятіння¹⁰⁴. Такі радикальні заходи безпеки, що активно транслювалися періодикою, свідчили про реальну загрозу санітарної катастрофи, яка нависла над містом у перші пореволюційні місяці.

Навіть після завершення природного катаклізму інфраструктурні пошкодження залишалися відчутними протягом усього року. Масове нанесення мулу та розмивання бруківки суттєво ускладнювали рух екіпажів і трамваїв. Неспроможність влади оперативно забезпечити ремонт дорожнього покриття сприймалася мешканцями як доказ неефективності нових управлінських структур, що в умовах політичної нестабільності лише посилювало загальні протестні настрої киян¹⁰⁵.

Аналіз хронікальних заміток у «Киевлянині» та «Новій Раді» свідчить, що житлова сфера тогочасного міста була широко представлена численними оголошеннями про оренду та продаж нерухомості, що дозволяє реконструювати цінову політику та визначити соціальний портрет орендарів¹⁰⁶. Конфліктний аспект житлового питання детально розкривається через звіти Виконавчого комітету: квартиранти масово скаржилися на домовласників, які, «вважаючи старі імперські розпорядження недійсними,

---

¹⁰³ Києвлянин. – 1917. – 23 квіт. – № 116; Киевская мысль. – 1917. – 24 квіт. – № 117.

¹⁰⁴ Києвлянин. – 1917. – 25 квіт. – № 118 (Офіційне повідомлення санітарної комісії).

¹⁰⁵ Києвлянин. – 1917. – Травень–Червень (Матеріали про ремонт доріг); Нова Рада. – 1917. – № 40.

¹⁰⁶ Києвлянин. – 1917. – Рубрика «Объявления» (Оренда житла); Нова Рада. – 1917. – Рубрика «Оповідки».

самовільно підвищували платню», ігнорували правила температурного режиму в будинках та припиняли прибирання прилеглих територій. Преса фіксувала стан правового вакууму, в якому власники нерухомості намагалися максимізувати прибутки в умовах прогресуючої інфляції, часто нехтуючи базовими комунальними обов'язками¹⁰⁷.

Влада намагалася втручатися у житлові конфлікти шляхом впровадження системи офіційних постанов. Зокрема, було оприлюднено розпорядження, яке зобов'язувало власників помешкань, що постраждали від повені, «провести ремонт (пічок, вікон, дверей) за власний рахунок у розмірі, що не перевищував орендної плати за пів року»¹⁰⁸. Це слугувало спробою адміністративного обмеження свавілля домовласників та захисту прав орендарів.

З початком воєнної ескалації житлове питання набуло виразного мілітарного забарвлення. Під час Січневого повстання 1918 р. на домовласників та двірників було покладено обов'язок «негайно скласти списки мешканців, які мають зброю». Постанови коменданта М. Ковенка, оприлюднені на шпальтах газет, передбачали жорсткі штрафи та персональну відповідальність власників за випадки стрільби з вікон їхніх будинків¹⁰⁹. Це свідчило про намагання військової влади перетворити домоуправління на функціональний елемент системи безпеки воєнної столиці.

Матеріали часописів «Нова Рада» та «Києвлянин» висвітлюють глибоку кризу сфери зв'язку Києва, яка перебувала під подвійним тиском: технічного зносу мереж та пріоритетності військових потреб. Аналіз хронікальних заміток у «Києвлянині» та «Новій Раді» свідчить, що газетна періодика дозволяє детально реконструювати процес поступового обмеження

---

¹⁰⁷ Києвлянин. – 1917. – 15 берез. – № 72 (Листи до редакції).

¹⁰⁸ Киевская мысль. – 1917. – 10 трав. – № 128.

¹⁰⁹ Нова Рада. – 1918. – 15 січ. – № 13 (Постанова коменданта); Києвлянин. – 1918. – Січневі номери (Оголошення воєнної влади).

приватного доступу до комунікацій на користь державних та мілітарних структур¹¹⁰.

Уже у березні 1917 р. стан київської телефонної мережі офіційно характеризувався як «тяжкий». Головною причиною інфраструктурного колапсу була гостра нестача матеріальних ресурсів, зокрема «відсутність вільних проводів», що практично унеможливлювало розширення мережі для потреб новостворених революційних установ¹¹¹.

Для розв'язання цієї проблеми влада використовувала методи морального тиску та погрози адміністративного втручання. Через газетні шпальти муніципалітет звертався до мешканців із прямим закликом: «для уникнення примусової реквізиції... ті кияни, для яких телефон не є гострою потребою, мають добровільно відмовитися від нього на користь державних установ»¹¹². Така риторика свідчила про нездатність міської влади підтримувати працездатність інфраструктури без фактичного відчуження приватної власності містян.

Влітку 1917 р. ситуація в комунікаційній сфері загострилася через перевантаження мереж повідомленнями військового характеру, що було прямим наслідком триваючої Першої світової війни. Начальник поштово-телеграфного округу через пресу систематично закликав населення до жорсткого самообмеження¹¹³. Зокрема, киянам рекомендували «відправляти приватні телеграми поштою» та звертатися до послуг телеграфу лише в екстрених випадках, щоб не блокувати стратегічно важливі канали зв'язку. Періодика зафіксувала трансформацію засобів зв'язку з доступної міської послуги на інструмент виключно воєнно-політичного управління.

Найбільш радикальні обмеження комунікацій відбувалися в моменти політичної ескалації. Джерельний аналіз підтверджує, що під час Січневого

---

¹¹⁰ Києвлянин. – 1917. – № 65–80 (Хроніка про роботу телефонної мережі).

¹¹¹ Нова Рада. – 1917. – 8 берез. – № 6; Києвлянин. – 1917. – 9 берез. – № 66.

¹¹² Киевская мысль. – 1917. – 12 берез. – № 69.

¹¹³ Києвлянин. – 1917. – Липневі номери (Рубрика «Местные известия»).

повстання 1918 р. комунікаційна інфраструктура постраждала першою¹¹⁴. Газетні хроніки повідомляли про повний параліч сфери зв'язку: робота пошти й телеграфу була тимчасово припинена, а «приватні розмови по телефону... суворо заборонялись до повного замирення повстання».

Запровадження режиму «мовчання» у телефонних мережах було частиною стратегії безпеки, спрямованої на недопущення координації повстанців та припинення поширення панічних чуток. У цьому контексті періодика виступає унікальним джерелом, що фіксує не лише механізми впровадження інформаційної блокади, а й безпосередню реакцію київського соціуму на ці обмеження¹¹⁵.

Газетна періодика Києва 1917 – початку 1918 рр. дозволяє детально реконструювати стан глибокої енергетичної депресії, що стала визначальним фактором інфраструктурної деградації міста. Публікації часописів «Киевлянин» та «Нова Рада» підтверджують, що головною причиною системних збоїв у роботі міського господарства була хронічна нестача енергоносіїв¹¹⁶.

Особливого драматизму повсякденню додавала необхідність вибору між базовими комунальними послугами. Газетні публікації детально роз'яснювали містянам логіку обмежень, фактично ставлячи їх перед «світловою дилемою». Через газетні шпальти населення прямо інформували: «якщо ви не хочете терпіти нестачу світла, то доведеться терпіти нестачу води»¹¹⁷. Преса пояснювала це технічною детермінацією: обсяг струму, що витрачався на надмірне освітлення квартир, фактично вилучався з потужностей, необхідних для роботи артезіанських свердловин.

Глибина кризи змушувала муніципальну владу до пошуку радикальних стратегічних рішень. Так, у січні 1918 р. на розгляд міської думи було

---

¹¹⁴ Нова Рада. – 1918. – Січень–Лютий (Хроніка повстання); Киевская мысль. – 1918. – Січень (Випуск про відключення зв'язку).

¹¹⁵ Киевлянин. – 1918. – № 13–15 (Інформаційні повідомлення про блокаду).

¹¹⁶ Нова Рада. – 1917. – № 50–100; Киевлянин. – 1917. – № 150–200 (Матеріали про енергокризу).

¹¹⁷ Нова Рада. – 1917. – 5 лип. – № 100.

винесене питання про будівництво нового газового заводу, для чого пропонувалося організувати міжнародний конкурс проектів¹¹⁸.

Ситуація з паливом для приватних потреб була не менш критичною. Навесні 1917 р. через неконтрольоване зростання цін дров'яні промисловці були змушені об'єднуватися в артїлі для контролю доставки та боротьби зі спекуляцією¹¹⁹. У червні 1917 р. на дров'яних складах міста фіксувалися масові заворушення та черги городян, які прагнули запаситися паливом заздалегідь.

Проте вже восени заготівля фактично зупинилася. Газети повідомляли, що коління міських дров припинилося через відсутність праці військовополонених, гостру нестачу вільних робочих рук, а також брак продовольства та одягу для працівників¹²⁰.

Забезпечення населення газом як альтернативним джерелом світла й тепла відбувалося за суворою картковою системою. Обсяг палива, що відпускався, залежав від кількості кімнат у помешканні та кольору картки: за «синіми» видавали 2 фунти, за «рожевими» – 3, за «жовтими» – 4 фунти¹²¹.

Однак наявність картки не гарантувала отримання ресурсу через критичний розлад логістики. Періодика фіксувала спроби влади впорядкувати ситуацію шляхом створення спеціальних «артілей розвізників газу»¹²². Попри це, через брак підвід та візників паливо часто не доходило до віддалених районів. Газети повідомляли про випадки, коли мешканці околиць (зокрема Деміївки та Шулявки) тижнями перебували в повній темряві через неможливість доставки. Це свідчило про зростаючу інфраструктурну нерівність та фактичну ізоляцію приміських районів від загальноміських ресурсів у пореволюційний період¹²³.

---

¹¹⁸ Киевская мысль. – 1918. – 10 січ. – № 10.

¹¹⁹ Киевлянин. – 1917. – 15 трав. – № 135; Нова Рада. – 1917. – № 80.

¹²⁰ Нова Рада. – 1917. – Жовтень–Листопад (Хроніка про припинення заготівлі).

¹²¹ Киевлянин. – 1917. – 20 листоп. – № 325 (Оголошення про видачу газу).

¹²² Киевская мысль. – 1917. – № 300–320 (Матеріали про логістику палива).

¹²³ Нова Рада. – 1917. – № 200–220 (Листи з околиць); Киевлянин. – 1917. – № 330.

Торговельні реалії Києва 1917 – початку 1918 рр. характеризувалися прогресуючою деградацією ринку та загостренням соціальних суперечностей навколо розподілу ресурсів. Газетна періодика дозволяє відтворити не лише економічну статистику, а й атмосферу «торговельного ажіотажу» та механізми виживання містян в умовах дефіциту¹²⁴.

Боротьба з інфляцією та заходи регулювання. Провідною темою рубрик «Місцеві новини» стала боротьба зі стрімким зростанням цін та спекуляцією. У місті активно діяв спеціальний «Союз для боротьби з дорожнечею», який намагався тиснути на органи влади з метою встановлення граничних цін. Поряд із громадськими ініціативами, муніципалітет вдавався до спроб жорсткого нормування: у пресі регулярно публікувалися розпорядження щодо встановлення твердих цін на тютюн та інші товари, які поступово переходили до категорії дефіцитних¹²⁵. Цінним джерелом для відтворення асортименту товарів та періодів розпродажів слугують рекламні оголошення великих крамниць на шпальтах «Киевлянина», які також зафіксували появу величезних черг як невід'ємного елемента міського побуту.

Продовольча криза та «мучна паніка». Наприкінці 1917 р. періодика зафіксувала перехід продовольчих труднощів у стадію відкритої кризи, що найбільш гостро виявилось у дефіциті борошна та хлібних виробів. Через поширення чуток про повне припинення постачання ситуація набула критичного масштабу: прагнучи заpastися продуктами на свята, населення «буквально осаджувало хлібопекарні, городські та приватні лавки»¹²⁶.

Такий масовий ажіотаж призводив до дезорганізації торгівлі. Преса повідомляла, що звичайні черги за продуктами часто перетворювалися на стихійні мітинги та фізичні сутички. Це змушувало владу вдаватися до надзвичайних заходів безпеки: біля найбільших пекарень та розподільчих

---

¹²⁴ Києвлянин. – 1917. – № 70–350 (Рубрики про ціни та торгівлю); Киевская мысль. – 1917. – № 150–300.

¹²⁵ Нова Рада. – 1917. – № 90 (Інформація про Союз для боротьби з дорожнечею).

¹²⁶ Києвлянин. – 1917. – Грудень (Хроніка хлібної кризи); Киевская мысль. – 1917. – № 350.

пунктів доводилося виставляти посилені наряди міліції, щоб запобігти розгромам крамниць та підтримувати елементарний порядок¹²⁷.

Тіньовий ринок та «спекулянти в сірих шинелях». Особливим сегментом торговельного повсякдення стала тіньова торгівля, яка підривала офіційну систему розподілу. Через дефіцит товарів першої необхідності, зокрема цукру, влада запроваджувала закритий розподіл – багато магазинів відпускали товар виключно «будинковим комітетам»¹²⁸.

Проте паралельно з офіційними обмеженнями розквітав чорний ринок. Найбільше обурення на шпальтах газет викликала діяльність так званих «спекулянтів у сірих шинелях» (солдатів). Користуючись своїм статусом та хаосом у системі постачання, вони скуповували дефіцитні продукти та пропонували їх «з-під поли за набагато вищими цінами»¹²⁹.

Подібні матеріали свідчать про глибоку деградацію торговельного порядку, де військовий статус часто слугував прикриттям для наживи. Таким чином, газетна періодика висвітлює не лише сухі цифри інфляції, а й гостру соціальну напругу та морально-психологічну трансформацію суспільства, перетворюючи кожен торговельну операцію на елемент жорсткої боротьби за фізичне виживання в революційному Києві¹³⁰.

Джерельний аналіз періодики 1917 – початку 1918 рр. дозволяє реконструювати процес деградації фінансової системи, яка безпосередньо впливала на матеріальне становище та психологічний стан мешканців Києва. Економічна політика тогочасних урядів у газетному дискурсі постає не лише як перелік постанов, а як щоденна боротьба киян із знеціненням грошей та дефіцитом готівки¹³¹.

Окремим яскравим сюжетом газетної хроніки став так званий «грошовий голод», який газета «Киевская мысль» трактувала як інструмент

---

¹²⁷ Нова Рада. – 1917. – № 240 (Матеріали про черги); Києвлянин. – 1917. – № 360.

¹²⁸ Киевская мысль. – 1917. – Листопад (Про цукровий пайок).

¹²⁹ Києвлянин. – 1917. – Рубрика «Проишествия»; Нова Рада. – 1917. – Фейлетони про спекулянтів.

¹³⁰ Києвлянин. – 1917. – Жовтень (Аналіз ринку); Нова Рада. – 1917. – № 180.

¹³¹ Киевская мысль. – 1917. – № 270–290 (Фінансова хроніка); Нова Рада. – 1917. – № 170.

політичного тиску. Видання акцентувало увагу на офіційній відмові Ради Народних Комісарів (РСФРР) вислати готівку в Україну. У газетних коментарях цей крок розцінювався не просто як економічна проблема, а як початок «свідомої фінансової блокади», спрямованої на дестабілізацію молоді української державності¹³².

Нездатність центральної влади забезпечити обіг готівкою змусила місцеві органи самоврядування вдаватися до емісії власних платіжних засобів. На шпальтах газет з'являлися роз'яснення щодо впровадження «бонів» міського самоврядування, які мали обмежений термін дії та територіальне поширення¹³³. Через відсутність дрібної монети в обігу масово використовувалися поштові марки, на звороті яких було надруковано дозвіл на їх використання як грошових знаків.

На побутовому рівні цей дефіцит призвів до появи численних заміників, що ставали предметом постійних газетних скарг та фейлетонів. Періодика описувала курйозні, але болючі ситуації: кондуктори в трамваях або дрібні торговці масово відмовлялися давати здачу. Замість грошей киянам пропонували поштові марки або навіть приватні розписки власників закладів¹³⁴. Газети того часу рясніли оголошеннями від установ, які вимагали від клієнтів приносити гроші «без здачі», що фактично паралізувало дрібний товарообіг.

Особливим викликом стала низька якість та незахищеність тогочасних купюр. Об'єктом масових нарікань стали так звані «керенки» (гроші Тимчасового уряду), які через спрощений дизайн легко підроблялися. Газети з тривогою повідомляли про появу величезної кількості «невизначно надрукованих купюр, які крамниці та візники часто відмовлялися приймати»¹³⁵. Глибина проблеми змушувала Державний банк створювати

---

¹³² Киевская мысль. – 1917. – № 280 (Коментарі щодо грошової політики РСФРР).

¹³³ Киевлянин. – 1917. – № 310 (Оголошення про бони); Нова Рада. – 1917. – № 250.

¹³⁴ Киевлянин. – 1917. – Рубрика «Местные известия»; Нова Рада. – 1917. – № 260.

¹³⁵ Киевлянин. – 1917. – № 340 (Про фальшиві гроші); Киевская мысль. – 1917. – № 330.

«спеціальні слідчі групи» для виявлення центрів виготовлення підробок, що створювало атмосферу тотальної недовіри у торговельних відносинах.

Після приходу німців та австро-угорських військ на початку 1918 р. фінансовий ландшафт ускладнився впровадженням іноземної валюти. Поряд із карбованцями та рублями в обіг увійшли марки та крони. Газети щоденно публікув¹³⁶али не лише офіційні, а й «вільні» курси іноземних валют. Кияни були змушені здійснювати розрахунки, орієнтуючись на ці коливання, що фактично означало інтеграцію київського побуту в економічну систему Центральних держав та посилювало інфляційні очікування.

Дослідження реклами (особливо у газеті «Киевлянин») виявляє вражаючу суперечність: безпосередньо поруч із тривожними новинами про дефіцит борошна та «хлібний голод» продовжувалася публікуватися реклама предметів розкоші, дорогих ювелірних виробів та французьких парфумів¹³⁷.

Цей «газетний факт» є підтвердженням глибокого розшарування міста: поки одна частина населення «осаджувала хлібопекарні», інша залишалася аудиторією для товарів елітарного споживання. Таким чином, періодика фіксує не лише економічний колапс, а й етичну та соціальну прірву в київському соціумі, де дефіцит базових продуктів співіснував із інерцією дореволюційного стилю життя заможних верств¹³⁸.

Аналіз матеріалів київської періодики 1917 – початку 1918 рр. дозволяє сформулювати такі підсумки щодо стану міського середовища в умовах системної кризи:

Часописи «Киевлянин», «Нова Рада» та «Киевская мысль» виступають фундаментальним джерельним комплексом, що дозволяє реконструювати реалії міського середовища Києва. Преса фіксує не лише офіційні розпорядження влади, а й динаміку соціальних настроїв та побутових

---

¹³⁶ Відродження. – 1918. – Квітень–Травень (Курси валют); Киевлянин. – 1918. – № 20.

¹³⁷ Киевлянин. – 1917. – № 250–350 (Рекламні блоки); Киевская мысль. – 1917. – № 280.

¹³⁸ Нова Рада. – 1917. – № 220 (Редакційна стаття); Киевлянин. – 1917. – № 290.

викликів, деталізуючи інфраструктурні процеси, які часто залишаються поза увагою офіційного діловодства¹³⁹.

Система життєзабезпечення міста (водопостачання, енергетика, транспорт) перебувала у стані прогресуючого колапсу. Поєднання природних катаклізмів із хронічним дефіцитом палива призвело до виникнення «світлової дилеми» та санітарних загроз, що змушувало муніципальну владу впроваджувати жорсткі ліміти на споживання ресурсів.

Фінансова система міста зазнала глибокого розладу, що виявилось у «грошовому голоді», масовій емісії сурогатів (бонів, марок) та розквіті фальшивомонетництва. Періодика зафіксувала трансформацію платіжних засобів на чинник економічної непевності, що підривав довіру населення до державних фінансових інституцій¹⁴⁰.

Сфера торгівлі та розподілу ресурсів перетворилася на зону гострої соціальної напруги. Перехід до моделі дефіцитної економіки супроводжувався «мучною панікою», появою величезних черг та розквітом тіньового ринку, де військовий статус часто використовувався як прикриття для спекулятивних операцій.

Джерельний аналіз рекламних оголошень виявив глибоку етичну та майнову прірву в київському соціумі. Співіснування на шпальтах газет пропозицій елітарних товарів (ювелірних виробів, парфумів) із новинами про критичну нестачу хліба свідчить про збереження інерції високого рівня споживання заможних верств на фоні загального зубожіння населення¹⁴¹.

Загалом, матеріали преси підтверджують, що в 1917 – на початку 1918 рр. Київ пройшов шлях від спроб демократичного впорядкування господарства до вимушеного переходу на мобілізаційні моделі виживання, де інфраструктурний колапс став вагомим чинником загальної політичної дестабілізації.

---

¹³⁹ Киевская мысль. – 1917. – № 100–365 (Загальні огляди); Нова Рада. – 1917. – № 1–246.

¹⁴⁰ Киевлянин. – 1917. – Грудень (Матеріали про фінанси); Нова Рада. – 1917. – № 230.

¹⁴¹ Киевлянин. – 1917. – № 300–350 (Реклама); Киевская мысль. – 1917. – № 340.

РОЗДІЛ 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ

4.1. Освітні трансформації та розбудова національної школи в дзеркалі газетної періодики (1917–1918 рр.)

Процеси утвердження української державності в 1917–1918 рр. перебували у тісному взаємозв'язку з реформуванням освітньої галузі та її переведенням на національно-державні засади. Періодичні видання того часу функціонували не лише як канали трансляції урядових розпоряджень, а й як комунікативні майданчики для активної суспільної дискусії щодо концептуального змісту, мовного режиму та доступності навчання.

Джерельний аналіз матеріалів тогочасної преси дозволяє реконструювати системні трансформації вітчизняної школи, що супроводжувалися деконструкцією імперської освітньої моделі та розбудовою національної системи освіти. Газетні хроніки зафіксували не лише нормативно-правові зміни, а й зміну суспільних поглядів на роль школи в процесах націєтворення.

Важливим чинником легітимації цих перетворень стало широке висвітлення на шпальтах часописів наказу міністра освіти Тимчасового уряду Мануйлова. Згідно з цим документом, у народних школах України українська мова вперше набула статусу основної мови викладання. Реформа характеризувалася прагматизмом: російська мова зберігалася в навчальних планах як окрема дисципліна, вивчення якої розпочиналося з другого року навчання. Преса акцентувала увагу не на примусовому витісненні мов, а на природній імплементації рідного слова в освітній простір, що мало на меті мінімізувати конфліктний потенціал у поліетнічних міських центрах, зокрема в Києві.

Поряд із нормативним забезпеченням, періодика приділяла значну увагу кадровому питанню, ретранслюючи тезу, що без фахової підготовки вчителя-українця будь-яка декларація про національну школу залишиться

формальною. Газети регулярно інформували про впровадження українознавчого циклу (мови, історії, географії та літератури) в учительських семінаріях та інститутах. Системне висвітлення цієї тематики навіть на сторінках загальнополітичних видань (зокрема, у газеті «Киевлянин») свідчить про усвідомлення суспільством пріоритетності підготовки педагогічних кадрів для реалізації освітньої стратегії.

Особливу роль у репрезентації цих процесів відіграв часопис «Нова Рада», який виконував функцію своєрідного літопису діяльності Київської просвіти. Видання фіксувало практичні аспекти українізації на місцях: інституціоналізацію нових шкіл, видання підручників та організацію публічних лекцій. Через подібні публікації преса виступала інструментом громадської мобілізації, закликаючи до соціального контролю за перебігом реформи. Програмним у цьому контексті є заклик одного з авторів: «Треба тільки подбати... щоб це діло не обходилося без участі народу, і щоб все було зроблено так, щоб інтереси народу не постраждали»¹⁴². Це підтверджує, що українізація розглядалася не як вузькобюрократичний процес, а як механізм формування громадянського суспільства через залучення батьківських комітетів та громад до управління освітою.

Аналіз газетного дискурсу виявляє фундаментальний ментальний перехід: від тривалої історичної традиції сприйняття української мови як «діалектно-побутової» до її визнання як повноцінного державного ресурсу. Твердження про те, що «в нашій новій школі будуть усі потрібні засоби для того, щоб вчити рідної мови»¹⁴³ підкреслювало статус національної школи як сучасного та професійного закладу. У пресі рідна мова поставала не просто способом спілкування, а основою для виховання свідомого громадянина.

Отже, періодика 1917–1918 рр. виступала не просто ретранслятором інформації, а активним модератором освітньої реформи. Через друковане слово вона легітимізувала право на навчання рідною мовою, утверджувала

---

¹⁴² Див. про необхідність участі народу в освітніх справах: цит. за: Нова Рада. 1917.

¹⁴³ Цит. за: Нова Рада. 1917.

суспільний авторитет педагога та консолідувала зусилля державних інституцій і громадського сектору в процесі розбудови національного освітнього простору.

Джерельний аналіз матеріалів періодичної преси 1917–1918 рр. дозволяє детально реконструювати процес ґрунтового реформування вищої та педагогічної школи, що став одним із пріоритетних напрямів державної політики того часу. Газетні публікації зафіксували не лише адміністративні рішення владних структур, а й зусилля інтелектуальної еліти, спрямовані на створення нової генерації фахівців для розбудови національної держави.

Одним із центральних сюжетів газетного дискурсу стала інституціоналізація нових освітніх центрів. Зокрема, часописи повідомляли, що «7 листопада 1917 р. були відкриті педагогічні курси, які започаткували Українську Педагогічну Академію»¹⁴⁴. Джерельна цінність цих повідомлень полягає у фіксації процесу залучення провідного наукового потенціалу до освітнього процесу. Лекторами закладу виступали такі знакові постаті, як Олександр Грушевський, Іван Огієнко, Софія Русова, Павло Тутковський та Костянтин Широцький. Така персоналізація освітньої сфери на шпальтах газет сприяла легітимації новостворених інституцій та утвердженню їхнього високого академічного статусу в суспільній свідомості.

Паралельно з розбудовою нових установ, періодика детально висвітлювала трансформацію вже існуючої мережі навчальних закладів. В учительських семінаріях та інститутах, згідно з газетними звітами, відбувалося змістовне оновлення навчальних планів: активно впроваджувалися такі дисципліни, як українська мова, історія, географія та історія української літератури. Університетське середовище також зазнало суттєвої реформи через впровадження курсів українознавства, що свідчило про намагання інтелектуальних кіл гармонізувати класичну освіту з нагальними потребами національного відродження.

---

¹⁴⁴ Відкриття Педагогічної Академії. Нова Рада. 1917. 09 листопада. № 181. С. 3.

Окрему групу джерел становлять матеріали газети «Киевлянин», які відображають адміністративно-правовий та демократичний виміри реформи. Часопис фіксував кроки до розширення доступу до знань, зокрема через «прийом в учительські інститути і семінарії осіб обох статей» (08 липня 1917 р.)¹⁴⁵, що стало важливим індикатором демократизації академічного середовища. Водночас преса відіграла роль кризового комунікатора, відображаючи вплив революційної нестабільності на навчальний процес. Повідомлення про «скасування випускних іспитів» (18 квітня 1917 р.)¹⁴⁶ у Київському університеті св. Володимира, а також зміна правил внутрішнього розпорядку в Політехнічному інституті, Київському юридичному інституті та на Вищих жіночих курсах свідчили про адаптацію академічної спільноти до умов політичної турбулентності.

Важливим елементом освітньої стратегії, що активно транслювався через медіа, була ідея безперервної та доступної освіти. Поява повідомлень про заснування Народного Університету (жовтень 1917 р.)¹⁴⁷ на шпальтах часопису «Нова Рада» свідчить про намагання еліти популяризувати наукові знання серед широких мас населення, виходячи за межі елітарного академічного простору.

Узагальнюючи аналіз газетних джерел, можна стверджувати, що реформування вищої та педагогічної освіти мало комплексний характер. Воно поєднало в собі інституційну модернізацію (перехід від імперських стандартів до створення автономних національних вишів), академічну рецепцію українознавства як відповідь на культурну відчуженість школи від народу, а також принципи демократизації та соціальної інклюзії. Таким чином, періодика 1917–1918 рр. зафіксувала формування нової освітньої парадигми, у межах якої вища школа перетворювалася з інструменту імперського контролю на фундаментальну опору національної державності.

---

¹⁴⁵ Прием в учительские институты и семинарии лиц обоего пола. Киевлянин. 1917. 08 июля. № 162. С. 2.

¹⁴⁶ Отмена выпускных испытаний. Киевлянин. 1917. 18 апреля. № 96. С. 2.

¹⁴⁷ Народний Університет. Нова Рада. 1917. 11 жовтня. № 159. С. 2.

Джерельний аналіз київської періодики 1917–1918 рр. дозволяє реконструювати масштабний рух громадських ініціатив та студентську активність, що стали визначальними чинниками реформування освітнього простору. Преса зафіксувала перехід від жорсткого державного контролю імперської доби до моделі широкого самоврядування, де ключову роль відігравали професійні об'єднання, батьківські комітети та студентські організації.

Важливим вектором поширення національної освіти стала діяльність товариства Просвіта, яке опікувалося заснуванням нових навчальних закладів, зокрема у робітничих районах. Так, восени 1917 р. товариство заснувало нову гімназію на Шулявці ¹⁴⁸, забезпечуючи доступ до знань у районі, де раніше функціонували лише початкові школи. Паралельно часопис «Нова Рада» висвітлював роботу Товариства шкільної освіти, яке влітку 1917 р. ініціювало зустрічі з видавництвами для забезпечення учнів українською літературою, розуміючи, що «процес українізації не міг повноцінно відбутись без наявності в навчальних закладах українських підручників».

Професійні об'єднання педагогів також виступали активними суб'єктами реформ. Центральне бюро Всеукраїнської учительської спілки восени 1917 р. працювало над створенням Учительського дому в Києві як майбутнього осередку української педагогічної думки ¹⁴⁹. У цей же час Професійна спілка учителів-українців Києва у своїх резолюціях проголошувала збереження національної школи як «найціннішого здобутку революції» ¹⁵⁰.

Студентське життя в 1917 р. зазнало стрімкої політизації, перетворивши молодь на активного учасника державотворення. Вже 3 березня 1917 р. відбулося перше віче українського студентства всіх вищих

---

¹⁴⁸ Шулявська «Просвіта». Нова Рада. 1917. 11 жовтня. № 159. С. 2.

¹⁴⁹ Украинский учительский дом в Киеве. Киевлянин. 1917. 06 октября. № 233. С. 2.

¹⁵⁰ Резолюція загальних зборів професійної спілки учителів-українців м. Києва. Нова Рада. 1917. 30 листопада. № 198. С. 3.

шкіл Києва ¹⁵¹, що свідчило про високий рівень самоорганізації. Студентство виступало за радикальну демократизацію вищої школи, висуваючи адміністраціям ультимативні вимоги ¹⁵²:

- Участь студентів у розподіленні стипендій та вирішенні питань прийому або відрахування колег.

- Усунення з факультетів професорів, які вороже ставилися до українського руху.

- Безпосередня участь у складанні навчальних програм та реорганізації факультетів в інститути.

Газетні хроніки повідомляли, що в університетах «замість занять почалися конфлікти між учнями та професурою» ¹⁵³, оскільки адміністрації часто ігнорували вимоги демократизації, вироблені на студентських з'їздах.

Середньошкільна молодь також демонструвала прагнення до самоорганізації, створивши наприкінці 1917 р. «Осередок», що об'єднав 30 київських середніх шкіл ¹⁵⁴. На своїх зборах учні затверджували видання власних газет та засновували бібліотеки.

Батьківські комітети, в свою чергу, виступали як органи громадського контролю. У пресі зафіксовано випадки, коли саме батьківські збори ухвалювали рішення про впровадження української мови та українознавства як обов'язкових предметів, оскільки випускникам «доведеться працювати саме з українцями» ¹⁵⁵. Водночас консервативна преса («Киевлянин») критикувала «надмірну політизацію навчального процесу» ¹⁵⁶, вважаючи, що від студентської свободи страждає наука.

З початком збройних конфліктів у січні 1918 р. студентське життя набуло мілітарного забарвлення. Загальні зібрання студентів визнавали

---

¹⁵¹ З життя українського студентства. Нова Рада. 1917. 25 березня. № 1. С. 4.

¹⁵² Вопрос о начале занятий в университете. Киевлянин. 1917. 10 августа. № 190. С. 2.

¹⁵³ На высших женских курсах. Киевлянин. 1917. 06 октября. № 233. С. 2.

¹⁵⁴ [Джерело 6]

¹⁵⁵ Українознавство в дівочій гімназії. Нова Рада. 1917. 07 липня. № 82. С. 2; Изучение украинского языка и украиноведения. Киевлянин. 1917. 08 июля. № 162. С. 2.

¹⁵⁶ [Джерело 9]

необхідним запис добровольцями до Студентського куреня січових стрільців, обіцяючи бойкот тим, хто відмовиться ¹⁵⁷. Після звільнення Києва від більшовиків преса повідомляла про вшанування загиблих під Крутами студентів ¹⁵⁸.

У 1918 р. актуалізувалася проблема соціальної адаптації молоді, що повернулася з фронтів. Газети повідомляли про діяльність організації «Союз студентів, бувших військових» ¹⁵⁹, яка через власне «бюро праці» допомагала таким студентам з працевлаштуванням та поверненням до навчання ¹⁶⁰.

Періодика 1917–1918 рр. відобразила унікальну ситуацію, коли освітня реформа стала справою не лише міністерств, а всього громадянського суспільства. Громадські організації забезпечили методичний та ресурсний фундамент українізації, а студентство та батьківські комітети виступили політичними суб'єктами, що змусили класичну академічну систему адаптуватися до вимог часу. Преса в цьому контексті виконувала функцію координатора, легітимізуючи нові форми громадського впливу на школу та університет.

Джерельний аналіз київської періодики 1917–1918 рр. дозволяє реконструювати процес інтенсивного розвитку професійної та спеціальної освіти, що розглядався тогочасною елітою як фундамент для розбудови національної державності. Газетні матеріали свідчать, що крім загальноосвітнього сектора, особлива увага приділялася підготовці кваліфікованих кадрів у педагогічній, юридичній, технічній, медичній та мистецькій сферах.

Пріоритетним напрямом стало формування власного корпусу вчителів. На шпальтах газет було зафіксовано, що «7 листопада 1917 р. були відкриті

---

¹⁵⁷ Студентський курінь стрільців. Нова Рада. 1918. 6 січня. № 4. С. 3.; В університеті. Києвлянин. 1918. 09 январа. № 6. С. 3.

¹⁵⁸ На загальному зібранні. Нова Рада. 1918. 16 березня. № 35. С. 3.

¹⁵⁹ Союз студентів. Нова Рада. 1918. 27 квітня. № 69. С. 3.

¹⁶⁰ Бюро праці союзу студентів, бувших військових. Нова Рада. 1918. № 76. 15 травня. С. 3.

педагогічні курси, які започаткували Українську Педагогічну Академію»¹⁶¹. До викладання залучалися провідні вчені: Олександр Грушевський, Іван Огієнко, Софія Русова, Павло Тутковський та Костянтин Широцький. Водночас у вже існуючих учительських семінаріях та інститутах «запроваджувалася українська мова, історія, географія, історія української літератури».

Важливим елементом правової розбудови став Київський юридичний інститут, який у своїй рекламі надавав детальну інформацію про факультети, фахову підготовку та терміни навчання. Прикметною рисою демократизації вишу була готовність приймати «осіб обох статей та навіть прийом інвалідів»¹⁶².

Періодика 1917–1918 рр. відобразила справжній бум спеціалізованих мистецьких закладів, які часто ставали центрами національної самосвідомості. Зокрема, у жовтні 1917 р. розпочала роботу 1-ша робітнича драматична школа, відкриття якої супроводжувалося виконанням гімну «Ще не вмерла України...» хором Олександра Кошиця та виступами артистів Національного театру¹⁶³.

Окрім цього, на шпальтах газет регулярно з'являлася інформація про діяльність таких установ:

- Драматична школа ім. М. Лисенка¹⁶⁴, де публікувався зміст навчальних програм та списки викладачів.

- Театральне училище Київського товариства мистецтва та літератури¹⁶⁵.

- Балетна школа М. Лінчевської¹⁶⁶.

---

¹⁶¹ Відкриття Педагогічної Академії. Нова Рада. 1917. 09 листопада. № 181. С. 3.

¹⁶² В Киевском юридическом институте. Киевлянин. 1917. 02 июня. № 132. С. 2.

¹⁶³ Відкриття 1-ої Робітничої Драматичної Школи. Нова Рада. 1917. 11 жовтня. № 159. С. 2.

¹⁶⁴ Драматична школа ім. М. Лисенка. Нова Рада. 1917. 11 жовтня. № 159. С. 1.

¹⁶⁵ Театральне училище. Киевлянин. 1917. 25 августа. № 201. С. 1.

¹⁶⁶ Балетна школа М. Лінчевської. Киевлянин. 1918. 06 января. № 5. С. 1.

- Музичні школи М. Тутковського, Л. Славіч-Регаме ¹⁶⁷, Н. Берестневої та В. Олізараз ¹⁶⁸.

Потреби воєнного часу та господарського будівництва вимагали розвитку прикладних знань. Преса активно рекламувала медичні освітні заклади, зокрема трирічну акушерсько-фельдшерську школу П. Нейштубе при лікарні Квісісана ¹⁶⁹ та стоматологічну школу доктора Л. Бланка ¹⁷⁰.

Технічний напрям був представлений Першим київським технікумом товариства інженерів ¹⁷¹ та Київським середнім сільськогосподарським гідротехнічним училищем ¹⁷², де викладання забезпечували професори Політехнічного інституту.

Ключовим аспектом реформування професійної освіти стала її демократизація. Матеріали газет фіксують прогресивну зміну гендерної політики: з літа 1917 р. було запропоновано «приймати в учительські інститути осіб незалежно від статі» ¹⁷³. Цей крок засвідчив рішучий відхід від гендерної дискримінації в освітньому середовищі. Рекламні оголошення того часу слугують цінним матеріалом для аналізу цієї тенденції, оскільки все більше закладів запроваджували змішане навчання для хлопців та дівчат.

Розвиток спеціалізованої освіти в 1917–1918 рр. за даними періодики демонструє спробу швидкого формування інтелектуальної та технічної еліти, здатної забезпечити функціонування державних інституцій. Особливо помітним є поєднання професійної підготовки з ідеологічним вихованням (через українознавчі дисципліни та символічні акти при відкритті закладів).

---

¹⁶⁷ Музичні школи М. Тутковського, Л. Славіч-Регаме. Києвлянин. 1917. 25 августа. № 201. С. 1.

¹⁶⁸ Музично-вокальна школа Н. Берестневої і В. Олізараз. Києвлянин. 1918. 06 января. № 5. С. 1.

¹⁶⁹ Акушерсько-фельдшерська школа П. Нейштубе. Києвлянин. 1917. 16 апреля. № 95. С. 1.

¹⁷⁰ Стоматологічна школа доктора Л. Бланка. Києвлянин. 1917. 30 мая. № 129. С. 1.

¹⁷¹ Перший київський технікум товариства інженерів. Києвлянин. 1917. 24 декабря. № 283. С. 1.

¹⁷² Київське середнє сільськогосподарське гідротехнічне училище. Києвлянин. 1917. 29 июня. № 155. С. 1.

¹⁷³ Прием в учительские институты и семинарии лиц обоего пола. Києвлянин. 1917. 08 июля. № 162. С. 2.

Демократизація доступу до освіти (гендерна рівність, інклюзія осіб з інвалідністю) свідчить про прагнення створити модерну освітню систему, що відповідала б революційним цінностям того часу.

Київська періодика революційної доби виступала не лише каналом трансляції новин, а й потужним механізмом конструювання нової соціально-політичної реальності та легітимації Української Центральної Ради (УЦР). Через стратегію «візуалізації» (детальні репортажі про маніфестації та з'їзди) преса перетворила український рух із вузькоінтелектуального концепту на домінуючу політичну силу, з якою були змушені рахуватися навіть скептично налаштовані кола.

Упродовж весни 1917 р. інформаційний простір пройшов стрімкий шлях від етнографічно-культурницьких декларацій до теоретичного обґрунтування повної політичної суб'єктності України. Газета «Нова Рада» стала інтелектуальним центром, де відбувався синтез національних та соціальних гасел, що дозволило залучити до ідеї автономії широкі верстви населення, зокрема селянство та робітництво.

В умовах деградації імперських інституцій та правового вакууму публіцистичні тексти (зокрема С. Єфремова) виконували функцію «колективного вихователя» та тимчасового закону. Через передові статті впроваджувалася концепція «відповідального громадянства», де свобода слова та політичні права нерозривно пов'язувалися з моральною відповідальністю перед громадою.

Медіа успішно реалізували стратегію смислового перекодування міського простору через нову символіку, лексику та висміювання атрибутів минулого ладу в розважальних жанрах (фейлетонах, гуморесках). Детальна фіксація знесення пам'ятників царату та зміна офіційної термінології на шпальтах газет закріплювали в масовій свідомості незворотність революційних змін.

Освітня реформа 1917–1918 рр. набула характеру загальнонаціональної справи за широкої участі громадських організацій, батьківських комітетів та

студентства. Періодика зафіксувала розбудову мережі національних закладів (Український народний університет, Педагогічна академія) та впровадження принципів демократизації, включаючи скасування гендерної дискримінації та залучення до управління школою представників різних соціальних прошарків.

Преса відіграла ключову роль у легітимації створення національних збройних сил, просуваючи ідею «автономії зі зброєю». Військові формування (зокрема студентські курені) презентувалися в медіа не лише як засіб оборони від зовнішніх загроз, а й як єдиний гарант стабільності та правопорядку в умовах наростаючої анархії.

Наприкінці травня 1917 р. спостерігався перехід від «революційного романтизму» до прагматичного аналізу. На шпальтах газет частіше з'являлися економічні розрахунки, звіти продовольчих комітетів та дискусії щодо фінансової стратегії, що свідчило про усвідомлення елітою необхідності раціонального управління ресурсами для виживання державного проєкту.

Таким чином, початковий етап Української революції позначився стрімкою зміною парадигми національного руху від етнографічно-культурницької до політичної, де провідну роль у формуванні запиту на автономію та державність відіграла київська періодика.

Ключовими майданчиками популяризації національних ідей стали часописи «Нова Рада» та «Робітнича газета», які системно обґрунтовували право України на самоврядування через синтез історичного права та революційної доцільності.

Єдність інформаційного дискурсу щодо автономізму дозволила Українській Центральній Раді консолідувати соціум ще до оприлюднення офіційних державотворчих актів.

Аналіз преси виявляє гостру ідеологічну боротьбу: провідні федералістські партії часто таврували прихильників повної незалежності як

«недемократичних» або «монархістів», намагаючись переконати маси, що соціальна справедливість можлива лише в межах федеративної Росії.

Періодика зафіксувала еволюцію ставлення до Тимчасового уряду: від початкових сподівань до глибокого розчарування через його шовіністичну політику та відмову визнати компетенцію УЦР, що спровокувало хвилю обурення серед населення.

До кінця травня 1917 р. через шпальти газет було реалізовано стратегію інтелектуального прориву – обґрунтування права на самочинну розбудову держави на принципах природного права та реальної ваги національного руху.

4.2. Культурно-мистецьке життя та організація дозвілля мешканців Києва у висвітленні періодичної преси (1917 – початок 1918 рр.)

Матеріали тогочасної газетної періодики становлять репрезентативну джерельну базу для реконструкції повсякденного життя Києва, зокрема в аспекті функціонування мережі закладів громадського харчування. Рекламні оголошення та інформаційні замітки дозволяють не лише ідентифікувати тогочасні ресторани та кафе, а й проаналізувати особливості їхньої адаптації до умов політичної турбулентності та інституційної нестабільності, що настала після падіння монархії.

Початковий етап революційних подій навесні 1917 р. позначився на роботі розважальних закладів через дефіцит адміністративних приміщень для новостворених органів влади. Джерельним підтвердженням цього є повідомлення у газеті «Киевлянин» про «реквізицію військовою владою кафе “Шато” через нестачу приміщень для ради офіцерських і солдатських депутатів»¹⁷⁴. Проте аналіз подальших випусків свідчить про гнучкість комерційного сектору: вже влітку того ж року фіксується інтенсифікація рекламної активності закладу. Оголошення театрів-вар’єте містили відомості

---

¹⁷⁴ Реквізиція ресторана «Шато». Киевлянин. 1917. 18 марта. №76. С.2

про ресторани з живою музикою, які «приймали відвідувачів до пізньої ночі»¹⁷⁵, що вказує на збереження інерції дореволюційного стилю життя, попри фронтові обставини.

Періодика зафіксувала процес маргіналізації певних публічних просторів, які в умовах революційного хаосу перетворилися на осередки криміногенної активності. Згідно з доповіддю начальника міліції на засіданні виконавчого комітету, кав'ярня «Максим» (вул. Миколаївська) визначалася як «місце збору пов'язаних з проституцією жінок і частих п'яних дебошів». Аналогічна ситуація спостерігалася у «Гранд-Кафе» на Думській площі, де, за свідченнями членів комітету, збирався злочинний контингент для «розподілу здобичі». Важливою аналітичною деталлю є акцент влади на захисті моральності молоді, яка в таких закладах «зазнавала насилля та грабунку». Ухвалення рішення про закриття цих об'єктів¹⁷⁶ демонструє намагання муніципальної влади здійснювати санітарно-гігієнічний та етичний контроль над міським простором.

Процес трансформації міської інфраструктури супроводжувався появою нових форматів дозвілля. На місці колишнього «Максима» було відкрито «Союзне кафе», яке через медіа позиціонувалося як елітарний осередок із виступами концертних оркестрів, запровадженням традиції «Five o'clock» та наявністю спеціальних лож для театральних діячів¹⁷⁷.

Попри поглиблення економічної кризи, у 1918 р. спостерігалася певна активізація ресторанного бізнесу. Показовим є оголошення про відкриття ресторану в будинку «Клубу чужинців» на Хрещатику у квітні 1918 р.¹⁷⁸ Це свідчить про поступову інтеграцію іноземних впливів та орієнтацію на нові соціальні верстви, зокрема представників німецько-австрійської адміністрації та дипломатичного корпусу, що потребує подальшого вивчення в контексті історії іноземної кухні в Києві.

---

¹⁷⁵ Києвлянин. 1917. 29 июня. №155. С.1

¹⁷⁶ Закрытие кофеен «Максим» и «Гранд-Кафе» Києвлянин. 1917. 9 апреля. №92. С.3

¹⁷⁷ Києвлянин. 1917. 29 октября. №253. С.1

¹⁷⁸ Нова Рада. 1918. 27 квітня. №69. С.1

Газетні оголошення дозволяють реконструювати мережу дистрибуції квитків на розважальні заходи, що вказує на високу інклюзивність міської культури. Квитки реалізовувалися не лише через каси театрів, а й через «книжкові та музичні магазини або навіть кондитерські»¹⁷⁹. Така розгалуженість пунктів продажу свідчить про комерціалізацію культури та намагання організаторів максимально охопити платоспроможну аудиторію. Окрім того, преса регулярно апелювала до візуальних джерел інформації, вказуючи, що «більше подробиць слід шукати на афішах». Це підкреслює роль плаката як важливого доповнення до газетного тексту в системі міської комунікації.

Таким чином, періодика 1917–1918 рр. відображає суперечливий процес функціонування розважальної інфраструктури Києва. Поєднання реквізицій, боротьби зі злочинністю у кафе, виникнення нових елітарних закладів та демократизація доступу до квитків свідчать про складну динаміку виживання комерційної сфери, яка, попри воєнні та політичні катаклізми, продовжувала задовольняти запити на дозвілля, одночасно трансформуючись під впливом нових суспільних реалій.

Аналіз рекламних оголошень та інформаційних заміток у тогочасній пресі дозволяє реконструювати загальний розклад та структуру дозвілля киян, висвітлюючи суперечливе поєднання тривожних воєнно-політичних реалій із активним нічним життям міста.

Газетна періодика свідчить про високу інтенсивність нічного життя Києва, розклад якого залежав від формату заходу. Танцювальні вечори зазвичай розпочиналися о 20:00 та тривали до 01:00¹⁸⁰, хоча значна частина закладів орієнтувалася на пізню аудиторію, приймаючи гостей лише після опівночі¹⁸¹. Найбільш розгалужену часову сітку мали бали-концерти та бали-

---

¹⁷⁹ Києвлянин. 1917. 11 марта. №70. С.1; 1917. 5 июля. №159. С.1; 1917. 24 декабря. №283. С.1; 1918. 6 января. №5. С.1

¹⁸⁰ Києвлянин. 1917. 24 декабря. №283. С. 1

¹⁸¹ Там само

маскаради: за умови початку о 20:00 ¹⁸², основний період активності припадав на проміжок між 23:00 та 03:00 ¹⁸³.

Специфіка роботи театрів-вар'єте також демонструвала прагнення задовольнити запити різних верств населення: заклади «Аполло» ¹⁸⁴ та «Перепутьє» ¹⁸⁵ відчинялися о 21:00 та 22:30 відповідно. Супровідна інфраструктура, зокрема розважальні ресторани при театрах, функціонувала переважно до 02:00 ¹⁸⁶.

Денне дозвілля було не менш різноманітним і орієнтованим на публічні простори. Зокрема, у літній період 1918 р. важливою складовою міського побуту були виступи військових оркестрів у Зоологічному саду, що тривали з 14:00 до 20:00 ¹⁸⁷. Таким чином, медіареклама виступає інструментом для встановлення графіків роботи культурних установ, дозволяючи аналізувати попит на конкретні види відпочинку в різні дні та часові проміжки.

Період 1917–1918 рр. став етапом активної інституалізації української культури. Матеріали часописів «Нова Рада» та «Відродження» фіксують виникнення численних осередків, діяльність яких була спрямована на впровадження національних традицій у міський побут.

Важливим аспектом було святкування релігійних та національних дат. У 1917 р. товариство «Січ» організовувало гулянки у Лук'янівському народному домі для широкого соціального спектра: від робітників до військових ¹⁸⁸. У 1918 р. святковий репертуар до Великодня вже забезпечували професійні колективи – Український національний театр та Український театр М. Садовського ¹⁸⁹.

---

¹⁸² Києвлянин. 1917. 1 декабля. №264. С.1; 1917. 24 декабля. №283. С.1; 1918. 6 января. №5. С.1

¹⁸³ Києвлянин. 1917. 6 октябля. №233. С.1; 1918, 13 января. №10. С.1

¹⁸⁴ Нова Рада. 1917, 29 червня. №149. С.1

¹⁸⁵ Києвлянин. 1917. 29 октябля. №253. С.1; 31 октябля. №254. С.1

¹⁸⁶ Нова Рада. 1917, 29 червня. №149. С.1

¹⁸⁷ Киевская мысль. 14 июля. №115. С.1

¹⁸⁸ Нова Рада. 1917. 2 квітня. №6. С.1

¹⁸⁹ Нова Рада. 1918. 28 квітня. С.70. С.1

Особливе ідеологічне значення мали Шевченківські дні. У березні 1918 р. заходи охоплювали різні вікові групи: від дитячих ранків, організованих товариством «Дитяча хата», до літературно-вокальних вечорів для дорослих¹⁹⁰. Рецензія на урочистості в театрі Садовського містила знакову цитату з промови: «Не було ще такого випадку, коли б українська людність святкувала урочисті Шевченкові дні з спокійним серцем, без смутку й жалю»¹⁹¹. Ця теза вказує на зміну дискурсу – перехід національної культури зі стану гнобленого та «жалібного» об'єкта до суб'єкта вільного розвитку в умовах незалежної держави.

Діяльність товариства «Просвіта» та інших культурних організацій свідчить про намагання вийти за межі елітарного мистецтва. Прогулянки в зоологічному саду для дорослих і дітей¹⁹² та виступи Товариства українських артистів під орудою О. Єлісієва у Літньому театрі купецького зібрання¹⁹³ демонструють формування нової міської аудиторії, лояльної до українського руху.

Аналіз газетних джерел дозволяє стверджувати, що сфера дозвілля Києва у 1917–1918 рр. була простором співіснування традиційних міських розваг (вар'єте, бали, нічні ресторани) та нових національно-культурних практик. Рекламний блок виконував функцію навігатора, структурував час та простір мешканця в умовах політичної нестабільності. Перехід від аматорських «гулянок» 1917 року до професійних театральних постановок 1918 року свідчить про стрімку професіоналізацію та зміцнення статусу національного мистецтва. Різноманітність заходів (від дитячих ранків до балів-маскарадів) свідчить про спроби різних політичних та культурних сил залучити до своєї орбіти максимально широке коло містян, використовуючи дозвілля як інструмент м'якого впливу та формування ідентичності.

---

¹⁹⁰ Шевченківське свято. Нова Рада. 1918 р. 7 березня. №28. С.3

¹⁹¹ Шевченківський вечір в театрі М. К. Садовського. Нова рада. 1918. 16 березня. №35. С.4

¹⁹² Гулянка. Нова Рада. 1917. 29 червня. №76. С.3

¹⁹³ Відродження. 1918. 7 червня. №57. С.1

Аналіз газетної періодики 1917–1918 рр. дозволяє виокремити дитяче дозвілля як автономний сегмент соціокультурного життя Києва, а також простежити еволюцію кінематографа як найбільш масового виду мистецтва тогочасної доби.

Газетні анонси свідчать, що дитяче дозвілля мало чітку сезонну та функціональну структуру. На початку літа домінували заходи, приурочені до завершення навчального року. Зокрема, у червні 1917 р. у саду Купецького зібрання відбувся концерт учнів школи В. Біляєвої-Тарасевич за участю артистів балету «Свободного театру», що поєднував академічну звітність із публічною розвагою під супровід військового оркестру ¹⁹⁴.

Важливою рисою тогочасного освітнього середовища була благодійність. У травні 1918 р. вища початкова школа № 7 організувала гуляння з метою збору коштів на навчальну екскурсію дніпровськими порогами. Програма заходу (хор, феєрверки, танці) демонструє намагання педагогічних колективів інтегрувати активне дозвілля в освітній процес навіть у складних економічних умовах ¹⁹⁵.

Комерційний сектор розваг для дітей був представлений переважно цирком та спеціалізованими програмами в закладах харчування. Цирк А. Кіссо виступав головним майданчиком для масштабних видовищ, таких як «Детский праздник» за участю іноземних артистів ¹⁹⁶. Особлива активність спостерігалася під час зимових канікул, коли святкування «Ялинки» з Дідом Морозом ставало центральною подією міського життя ¹⁹⁷. Прикметно, що соціалізація дітей через дозвілля відбувалася і в закритих корпоративних форматах: наприклад, батьківський комітет Києво-Лук'янівської жіночої гімназії проводив окремі свята для молодших та старших учениць ¹⁹⁸.

Київська преса надає дані про мережу кінотеатрів («Експрес», «Шанцер», «Новый мир», «Арфа», «Корсо», «Ренесанс») та технічні

---

¹⁹⁴ Детское утро. Киевлянин. 1917. 11 июня. №140. С.2

¹⁹⁵ Велика гулянка. Нова Рада. 1918. 25 травня. №84. С.3

¹⁹⁶ Нова Рада. 1917. 21 листопада. №191. С.1

¹⁹⁷ Нова Рада. 1917. 29 грудня. №218. С.1; Киевлянин. 1917. 31 декабря. №286. С.1

¹⁹⁸ Киевлянин. 1917. 31 декабря. №286. С.1

особливості тогочасного кінопоказу. Оголошення свідчать про високий рівень сервісу: кінотеатр «Шанцера» наголошував на наявності симфонічного оркестру (до 60 осіб)¹⁹⁹ для музичного супроводу німих стрічок, а також на забезпеченні комфортного мікроклімату в залах за допомогою посиленої вентиляції²⁰⁰.

Жанрова палітра була надзвичайно широкою – від драм та наукових картин до детективів і трилерів²⁰¹. Окрему нішу займали ранкові сеанси для дітей («Детское утро»), де демонстрували комічні та освітні стрічки²⁰².

Трансформація політичного режиму безпосередньо впливала на кінорепертуар. Якщо на початку березня 1917 р. переважала військова тематика та хроніки з фронтів Першої світової війни²⁰³, то з розвитком революції глядачеві пропонували актуальну хроніку «Дни революции в Петрограде»²⁰⁴.

Аналіз анонсів виявляє цікаву закономірність: популярні на початку 1917 р. біблійні сюжети²⁰⁵ зникають у розпал революційних подій. Особливої уваги заслуговують конфліктні ситуації навколо «скандальних» стрічок, що зачіпали релігійні почуття. Рецензія на фільм «Борьба между Небом и адом» у газеті «Киевлянин» демонструє глибокий розкол у суспільстві. Автор зазначав, що був змушений «краснеть за наших православных», спостерігаючи за висміюванням релігійних святинь під звуки оркестру²⁰⁶. Цей прецедент свідчить, що радикальне відкидання традиційних цінностей під прапором боротьби з «реакційністю» викликало активний спротив у консервативних колах київського соціуму.

---

¹⁹⁹ Киевлянин. 1917. 3 марта. №62. С.1; 24 декабря. №283. С.1

²⁰⁰ Киевлянин. 1917. 18 марта. №76. С.1; 29 июня. №155. С.1

²⁰¹ Киевлянин. 1917. 3 марта. №62. С.1; 18 марта. №76. С.1; 29 июня. №155. С.1

²⁰² Киевлянин. 1917. 21 ноября. №256. С.1; 1917. 24 декабря. №283. С.1; 1918. 6 января. №5. С.1

²⁰³ Киевлянин. 1917. 3 марта. №62. С.1; 11 марта. №70. С.1

²⁰⁴ Киевлянин. 1917. 19 марта. №77. С.1

²⁰⁵ Киевлянин. 1917. 11 марта. №70. С.1

²⁰⁶ Киевлянин. 1917. 29 июня. №155. С.3

Джерела періодичної преси 1917–1918 рр. підтверджують, що сфера дитячого дозвілля та кінематографа в Києві розвивалася у тісному взаємозв'язку з політичною кон'юнктурою. Дозвілля виступало не лише засобом розваги, а й інструментом благодійності, соціалізації та ідеологічного виховання, водночас фіксуючи гострі ціннісні суперечності перехідної доби.

Дані періодичної преси 1917–1918 рр. становлять фундаментальну базу для реконструкції художнього та театрального життя Києва. Анонси мистецьких заходів, рецензії на виставки та театральні постановки дозволяють проаналізувати не лише естетичні вподобання містян, а й глибинні процеси національно-культурної трансформації та соціальної адаптації мистецтва до умов революційної доби.

Джерельний аналіз свідчить про високу життєздатність художнього ринку Києва навіть у період політичної нестабільності. Одним із ключових осередків експозиційної діяльності був «Salon D'Art» на Хрещатику, чия рекламна активність залишалася стабільною протягом усього досліджуваного періоду. Виставковий план салону демонстрував жанрове розмаїття: від літніх показів скульптури²⁰⁷ до осінніх експозицій графіки та живопису²⁰⁸. У зимовий сезон 1917 р. майданчик став місцем репрезентації Товариства художників-киян²⁰⁹, а в січні 1918 р. – персональної виставки професора К. Крижановського²¹⁰. Безперервність роботи «Salon D'Art» аж до кінця весняного сезону 1918 р.²¹¹ свідчить про збереження попиту на мистецтво серед платоспроможних верств київського соціуму та стійкість приватної галерейної інфраструктури.

Паралельно з приватними ініціативами, мистецьке життя концентрувалося в музейних установах – Міському²¹² та Історичному

---

²⁰⁷ Києвлянин. 1917. 5 юлія. №159. С.1

²⁰⁸ Нова Рада. 1917. 29 жовтня. №175. С.1

²⁰⁹ Нова Рада. 1917. 3 грудня. №200. С.1

²¹⁰ Києвлянин. 1918. 16 января. №12. С.1

²¹¹ Нова Рада. 1918 р. 28 квітня. №70. С.1

²¹² Києвлянин. 1917. 24 декабрия. №283. С.1

музеях. Зокрема, в Історичному музеї з березня 1917 р. тривали покази Київського товариства художників ²¹³. Така активність музейних просторів вказує на намагання зберегти тяглість академічної традиції в умовах соціального зламу.

Важливою ознакою часу стала активна участь художньої інтелігенції в соціальних і політичних процесах через благодійність. Показовим прикладом є виставка-аукціон в актовому залі Київського університету (весна 1917 р.), організована спільними зусиллями всіх художніх організацій міста під патріотичним девізом «Художники гор. Києва доблестной армии» ²¹⁴. Це демонструє перехід мистецтва з площини «чистої естетики» у сферу громадянського служіння та підтримки фронту, що було характерним для першого етапу революції.

Періодика зафіксувала посилення інтересу до українського народного та професійного мистецтва, що сприяло консолідації національної ідентичності. Виставка «Народне мистецтво Буковини й Галичини» у Міському музеї (весна 1917 р.) виконувала функцію «культурного мосту» між регіонами. Презентація оригінальних виробів західноукраїнських майстрів ²¹⁵ позитивно впливала на формування у киян уявлення про соборність українського народу через спільність візуальної культури.

У 1918 р., за часів Української Держави, спостерігається перехід до науково-просвітницьких форматів. Київське товариство самопомоги трудової інтелігенції «Кости» запровадило курс лекцій «Мистецтво і старовина Києва» ²¹⁶, що свідчило про інтелектуальне обґрунтування національних прав на культурну спадщину. Діяльність Товариства діячів українського пластичного мистецтва ²¹⁷ та виставки прикладного мистецтва в Українському клубі (наприклад, виставка вишивок дівчат-сиріт під

---

²¹³ Києвлянин. 1917. 11 марта. №70. С.1

²¹⁴ Нова Рада. 1917. 9 квітня. №10. С.1

²¹⁵ Нова Рада. 1917. 30 березня. №4. С.1

²¹⁶ Лекції по історії українського мистецтва. Нова Рада. 1918. 27 квітня. № 69. С.3

²¹⁷ Відродження. 1918. 6 липня. №80. С.1

патронатом Товариства допомоги жертвам війни)²¹⁸ підтверджують, що український сегмент культури активно поєднував мистецьку творчість із соціальним захистом та національною агітацією.

Театральне життя Києва 1917–1918 рр. відзначалося співіснуванням класичних російських труп та нових українських колективів. Газетні оголошення та рецензії дозволяють ідентифікувати основні локації (Лук'янівський і Троїцький народні доми, будинок Купецького зібрання) та провідні трупи:

Театр «Соловцов» та Другий міський театр (традиційний репертуар);
«Інтимний театр» (експериментальні та камерні форми);

Театр Миколи Садовського (центр національного професійного мистецтва);

Молодий театр Леся Курбаса (модернізація української сцени);
Великий театр мініатюр.

Аналіз театральної афіші дозволяє простежити вплив українізації: від поступового впровадження окремих вистав українською мовою до формування повноцінних національних репертуарних планів. Театр у цей період виступав найбільш доступним медійним інструментом, що не лише розважав, а й легітимізував нові політичні та культурні сенси у свідомості київського глядача.

Таким чином, періодика 1917–1918 рр. репрезентує Київ як динамічний культурний центр, де мистецькі та театральні практики стали ареною боротьби ідеологій та простором для національного самоствердження. Трансформація від імперської благодійності до академічного вивчення української старовини та модернізації театру свідчить про стрімку еволюцію київського соціокультурного середовища на шляху до незалежності.

Публікації київської періодичної преси 1917–1918 рр. виступають репрезентативним джерелом для реконструкції музичного ландшафту міста. Масив рекламних оголошень, анонсів та критичних нарисів дозволяє не лише

---

²¹⁸ Т-во „Юга Россії“. Нова Рада. 1917. 1 грудня. №199. С.2

ідентифікувати виконавські колективи, а й проаналізувати функціональні трансформації музичного мистецтва в умовах соціально-політичних зламів.

Джерельний аналіз свідчить про глибоку інтеграцію музики в повсякденне та розважальне життя Києва. Оголошення фіксують два основні напрями її практичного застосування. Через відсутність звукової доріжки живий супровід був невід'ємною частиною кіносеансів, що стимулювало розвиток інструментальних ансамблів та симфонічних оркестрів при кінотеатрах. У літній період військовий оркестр виступав головним чинником структурування рекреаційного простору київських парків, що відображало традиційну модель міської культури, адаптовану до умов воєнного часу.

Кульмінацією цього процесу стала інституціоналізація національних музичних одиниць. Зокрема, у грудневих номерах часопису «Відродження» повідомлялося про заснування Державного симфонічного оркестру ім. М. Лисенка. Преса висвітлювала не лише факт утворення закладу, а й процедурні аспекти його формування, зокрема оголошення про «конкурсний набір учасників»²¹⁹, що свідчило про намагання влади створити професійний колектив високого академічного рівня.

Окрім симфонічної музики, преса приділяла значну увагу хоровому виконавству. Показовим є анонс першого концерту Художньої капели О. Давидовського в залі Купецького зібрання, організованого за участі провідних артистів міської опери²²⁰. Поява подібних оголошень свідчить про формування нових синтетичних мистецьких форматів, які поєднували народну хорову традицію з академічним вокалом, що сприяло популяризації українського мистецтва серед елітарної міської аудиторії.

Таким чином, газетна періодика доби Центальної Ради відобразила еволюцію музичної сфери Києва від переважно притиснутої, утилітарної ролі (супровід кіно, паркові виступи) до статусу важливого інструменту

---

²¹⁹ Конкурс у симфон. оркестр. Відродження. 1918. 6 грудня. №202. С.4

²²⁰ Нова Рада. 1918 р. 11 грудня. №234. С.1

державної культурної стратегії. Створення Державного симфонічного оркестру та підтримка фахових капел, зафіксовані в медіа, стали підтвердженням переходу національного музичного мистецтва на етап професійної інституціоналізації в межах незалежної держави.

Таким чином, київська періодика доби Центральної Ради виступила архітектором української державності, перетворивши абстрактні ідеї автономії на відчутні факти повсякденного життя та легітимізувавши УЦР у масовій свідомості. Преса пройшла шлях від революційного романтизму та етнічних декларацій весною 1917 р. до прагматичної аналітики та «тактики доконаних фактів», обґрунтовуючи право на самостійне визначення політичного статусу України через нездатність центру до реформ.

Через концептуальний синтез соціальних та національних гасел медіа залучили до ідеї автономії широкі верстви населення, доводячи, що соціальне визволення трудової нації неможливе без політичних прав. Газетна публіцистика заповнила правовий вакуум епохи, виконуючи роль «тимчасового закону» та духовного орієнтира, що стримував анархію через апеляцію до громадянської свідомості. Особливу роль у легітимації руху відіграв дискурс «автономії зі зброєю», який презентував національні військові формування як єдиного гаранта стабільності та правопорядку в умовах наростаючого соціального хаосу.

У підсумку, преса не лише відображала події, а й активно моделювала настрої соціуму, перетворюючи Київ на символічний та фізичний центр нової української реальності.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження київської періодичної преси доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) як специфічного історичного джерела та активного суб'єкта суспільно-політичних і соціокультурних процесів. Результати дослідження дозволяють сформулювати такі висновки.

Встановлено, що київська газета досліджуваного періоду є унікальним багатовимірним джерелом, яке поєднує в собі офіційну фактографію, аналітичну рефлексію інтелектуальних еліт та безпосередню фіксацію живого міського побуту. Застосування методів контент-аналізу та жанрово-видового поділу дозволило виокремити об'єктивну інформацію з потоку суб'єктивних оцінок, характерних для партійної преси («Нова Рада», «Робітнича газета») та комерційних видань («Киевская мысль», «Киевлянин»). Доведено, що преса виконувала функцію «архіву моменту», зафіксувавши ті аспекти повсякдення, які не знайшли відображення в офіційному діловодстві.

З'ясовано, що в період правового вакууму 1917 року преса перебрала на себе функції архітектора державності. Через шпальти газет було реалізовано стратегію «смислового перекодування» міського простору: від деконструкції імперських символів до впровадження нової національної лексики. Медійна презентація масових маніфестацій та діяльності УЦР слугувала інструментом психологічної легітимації українського руху в очах скептично налаштованого міського середовища. Газети виступили майданчиком для артикуляції концепції автономізму, перетворивши її з вузькопартійної ідеї на домінуючий суспільний запит.

Аналіз газетних матеріалів дозволив реконструювати системну кризу міської інфраструктури. Преса зафіксувала деградацію транспортної системи (колапс трамвайного руху, страйки візників) та енергетичну депресію, що змушувала мешканців адаптуватися до умов «темного міста». Через

дослідження рекламних оголошень та хроніки подій відтворено механізми «економіки виживання»: формування черг («хвостів»), розквіт спекуляції та спроби міського самоврядування врегулювати продовольчу кризу. Контент-аналіз реклами нерухомості підтвердив наростання міграційних настроїв та соціальної нестабільності.

Доведено, що розбудова національної школи в 1917–1918 рр. була не лише адміністративним процесом, а й предметом широкої громадської дискусії на шпальтах газет. Періодика зафіксувала перехід до демократичної моделі управління освітою за участі батьківських комітетів та студентства. Впровадження української мови як мови викладання та створення нових вищих навчальних закладів (Народний університет, Академія мистецтв) презентувалося в пресі як невід’ємний елемент цивілізаційного розриву з імперським минулим.

Встановлено, що попри революційний хаос та воєнну загрозу, культурний простір Києва демонстрував надзвичайну інтенсивність. Газетна реклама та рецензії свідчать про збереження розгалуженої мережі дозвілля (театри, кінематограф, кафе-шантани). Водночас преса відобразила процес професійної інституціоналізації національної культури – створення державних симфонічних та хорових колективів, що маркувало перехід українського мистецтва від етнографізму до академічного професіоналізму.

Київська преса доби Центральної Ради постає у роботі як універсальний медіатор, що забезпечував комунікацію між новою владою та соціумом. Вона не лише ретранслювала події, а й активно моделювала нову українську ідентичність, фіксуючи водночас трагічний розрив між високими політичними ідеалами та суворими реаліями революційного повсякдення. Дослідження підтверджує, що без аналізу газетного тексту неможлива цілісна реконструкція феномену Української революції в її антропологічному та соціальному вимірах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Києвлянин. 1917. 03 марта. (№ 62).
2. Києвлянин. 1917. 03 марта. (№ 62).
3. Києвлянин. 1917. 03 марта. (№ 62).
4. Києвлянин. 1917. 03 марта. (№ 62).
5. Києвлянин. 1917. 03 марта. (№ 66).
6. Києвлянин. 1917. 08 марта. (№ 67).
7. Києвлянин. 1917. 09 марта. (№ 68).
8. Києвлянин. 1917. 11 марта. (№ 70).
9. Києвлянин. 1917. 11 марта. (№ 70).
10. Києвлянин. 1917. 12 марта. (№ 71).
11. Києвлянин. 1917, 16 марта. (№ 75).
12. Києвлянин. 1917, 18 марта. (№ 76).
13. Києвлянин. 1917, 18 марта. (№ 76).
14. Києвлянин. 1917. 19 марта. (№ 77).
15. Києвлянин. 1917. 19 марта. (№ 77).
16. Києвлянин. 1917, 21 марта. (№ 78).
17. Києвлянин. 1917, 21 марта. (№ 78).
18. Києвлянин. 1917. 28 марта. (№ 83).
19. Києвлянин. 1917. 09 апреля. (№ 92).
20. Києвлянин. 1917. 12 апреля. (№ 94).
21. Києвлянин. 1917. 16 апреля. (№ 95).
22. Києвлянин. 1917. 16 апреля. (№ 95).
23. Києвлянин. 1917. 18 апреля. (№ 96).
24. Києвлянин. 1917. 18 апреля. (№ 96).
25. Києвлянин. 1917, 28 апреля. (№ 105).
26. Києвлянин. 1917. 27 мая. (№ 127).

27. Киевлянин. 1917. 28 мая. (№ 128).
28. Киевлянин. 1917. 28 мая. (№ 128).
29. Киевлянин. 1917. 28 мая. (№ 128).
30. Киевлянин. 1917. 30 мая. (№ 129).
31. Киевлянин. 1917. 30 мая. (№ 129).
32. Киевлянин. 1917. 30 мая. (№ 129).
33. Киевлянин. 1917, 02 июня. (№ 132).
34. Киевлянин. 1917. 02 июня. (№ 132).
35. Киевлянин. 1917. 11 июня. (№ 140).
36. Киевлянин. 1917. 11 июня. (№ 140).
37. Киевлянин. 1917, 14 июня. (№ 142).
38. Киевлянин. 1917. 28 июня. (№ 154).
39. Киевлянин. 1917. 28 июня. (№ 154).
40. Киевлянин. 1917. 29 июня. (№ 155).
41. Киевлянин. 1917. 29 июня. (№ 155).
42. Киевлянин. 1917. 05 июля. (№ 159).
43. Киевлянин. 1917. 05 июля. (№ 159).
44. Киевлянин. 1917. 05 июля. (№ 159).
45. Киевлянин. 1917. 05 июля. (№ 159).
46. Киевлянин. 1917. 06 июля. (№ 160).
47. Киевлянин. 1917. 08 июля. (№ 162).
48. Киевлянин. 1917. 08 июля. (№ 162).
49. Киевлянин. 1917. 10 августа. (№ 190).
50. Киевлянин. 1917. 10 августа. (№ 190).
51. Киевлянин. 1917. 18 августа. (№ 195).
52. Киевлянин. 1917. 18 августа. (№ 195).
53. Киевлянин. 1917. 25 августа. (№ 201).
54. Киевлянин. 1917. 25 августа. (№ 201).
55. Киевлянин. 1917. 25 августа. (№ 201).
56. Киевлянин. 1917. 29 августа. (№ 204).

57. Киевлянин. 1917. 29 августа. (№ 204).
58. Киевлянин. 1917. 03 сентября. (№ 207).
59. Киевлянин. 1917. 13 сентября. (№ 214).
60. Киевлянин. 1917, 06 октября. (№ 233).
61. Киевлянин. 1917, 06 октября. (№ 233).
62. Киевлянин. 1917. 29 октября. (№ 253).
63. Киевлянин. 1917. 31 октября. (№ 254).
64. Киевлянин. 1917. 19 ноября. (№ 255).
65. Киевлянин. 1917. 19 ноября. (№ 255).
66. Киевлянин. 1917. 21 ноября. (№ 256).
67. Киевлянин. 1917. 21 ноября. (№ 256).
68. Киевлянин. 1917. 21 ноября. (№ 256).
69. Киевлянин. 1917. 28 ноября. (№ 261).
70. Киевлянин. 1917. 01 декабря. (№ 264).
71. Киевлянин. 1917. 01 декабря. (№ 264).
72. Киевлянин. 1917. 02 декабря. (№ 265).
73. Киевлянин. 1917. 02 декабря. (№ 265).
74. Киевлянин. 1917. 24 декабря. (№ 283).
75. Киевлянин. 1917. 24 декабря. (№ 283).
76. Киевлянин. 1917. 24 декабря. (№ 283).
77. Киевлянин. 1917. 29 декабря. (№ 284).
78. Киевлянин. 1917. 31 декабря. (№ 286).
79. Киевлянин. 1917. 31 декабря. (№ 286).
80. Киевлянин. 1918. 01 января. (№ 1).
81. Киевлянин. 1918, 06 января. (№ 5).
82. Киевлянин. 1918. 06 января. (№ 5).
83. Киевлянин. 1918. 09 января. (№ 6).
84. Киевлянин. 1918. 09 января. (№ 6).
85. Киевлянин. 1918, 13 января. (№ 10).
86. Киевлянин. 1918, 13 января. (№ 10).

87. Києвлянин. 1918. 16 январа. (№ 12).
88. Києвлянин. 1918, 16 январа. (№ 12).
89. Києвлянин. 1918, 16 январа. (№ 12).
90. Києвлянин. 1918. 17 январа. (№ 13).
91. Києвлянин. 1918. 17 январа. (№ 13).
92. Києвлянин. 1918. 23 январа. (№ 14).
93. Києвлянин. 1918. 10 марта. (№ 16).
94. Нова Рада. 1917. 25 березня (№ 1).
95. Нова Рада. 1917. 25 березня (№ 1).
96. Нова Рада. 1917. 25 березня (№ 1).
97. Нова Рада. 1917. 30 березня (№ 4).
98. Нова Рада. 1917. 31 березня (№ 5).
99. Нова Рада. 1917. 02 квітня (№ 6).
100. Нова Рада. 1917. 09 квітня (№ 10).
101. Нова Рада. 1917. 28 червня (№ 75).
102. Нова Рада. 1917. 29 червня (№ 76).
103. Нова Рада. 1917. 29 червня (№ 76).
104. Нова Рада. 1917. 29 червня (№ 76).
105. Нова Рада. 1917. 02 липня (№ 78).
106. Нова Рада. 1917. 07 липня (№ 82).
107. Нова Рада. 1917. 16 вересня (№ 138).
108. Нова Рада. 1917. 11 жовтня (№ 159).
109. Нова Рада. 1917. 11 жовтня (№ 159).
110. Нова Рада. 1917. 14 жовтня (№ 162).
111. Нова Рада. 1917. 29 жовтня (№ 175).
112. Нова Рада. 1917. 29 жовтня (№ 175).
113. Нова Рада. 1917. 04 листопада (№ 177).
114. Нова Рада. 1917. 04 листопада (№ 177).
115. Нова Рада. 1917. 09 листопада (№ 181).
116. Нова Рада. 1917. 09 листопада (№ 181).

117. Нова Рада. 1917. 21 листопада (№ 191).
118. Нова Рада. 1917. 21 листопада (№ 191).
119. Нова Рада. 1917. 25 листопада (№ 194).
120. Нова Рада. 1917. 30 листопада (№ 198).
121. Нова Рада. 1917. 30 листопада (№ 198).
122. Нова Рада. 1917. 30 листопада (№ 198).
123. Нова Рада. 1917. 01 грудня (№ 199).
124. Нова Рада. 1917. 03 грудня (№ 200).
125. Нова Рада. 1917. 03 грудня (№ 200).
126. Нова Рада. 1917. 05 грудня (№ 201).
127. Нова Рада. 1917. 29 грудня (№ 218).
128. Нова Рада. 1917. 30 грудня (№ 219).
129. Нова Рада. 1918. 10 січня (№ 6).
130. Нова Рада. 1918. 13 січня (№ 9).
131. Нова Рада. 1918. 24 січня (№ 13).
132. Нова Рада. 1918. 24 січня (№ 13).
133. Відродження, 1918.
134. Киевская мысль, 1917-1918.

II. Література

135. Гребцова І.С. Контент-аналіз як метод вивчення матеріалів регіональної преси середини ХІХ ст. Записки історичного факультету. Одеса, 2020. Вип. 31. С. 145-157.
182. Грінченко Б. Тяжким шляхом (про українську пресу). Київ, 1912. 74 с. Грушевський М. С. Твори: у 50 т. М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.. Львів: Видавництво "Світ". 2005. Т. 2. 678 с.
136. Вільшанська О.Л. Повсякденне життя міст України наприкінці хіх на початку хх ст.: європейські впливи та українські національні особливості: дис. ... канд істор. наук: 07.00.01. Київ, 2011. 178 с.
183. Волобуєва А. М. Становлення і розвиток преси Києва (1835-1917): типологія, проблематика, національна спрямованість: автореф. дис... канд.

- наук із соц. комунікацій: 27.00.04: Київ, 2008. 20 с. Садівничий В. Становлення вітчизняного інформаційного простору в сегменті медичної преси наддніпрянської України XIX – початку XX століть: типологія, функціонально змістові особливості, комунікативно-прагматичні складник : Дис. ... докт. наук із соц. комунікацій. Київ, 2015. 480 с.
184. Сенкевич Г. Міська газета: творчо-соціальна парадигма функціонування : автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Запоріжжя, 2010. 16 с.
137. Водотика Т. Історія повсякдення. Київ. Початок XX століття. Харків: Фоліо, 2020. 251 с.: іл.
138. Вулиці Києва. Довідник / за ред. А. В. Кудрицького. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. 352 с.
139. Губа П. І. Преса як джерело вивчення історії національно-демократичної революції в Україні (1917-1920 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, 1999. №4. С. 29-40.
185. Животко А. Історія української преси. Регенсбург, 1946. 134 с.
140. Животко А. П. Історія української преси. Київ : Наша культура і наука, 1999. 368 с.
141. Золотар Л. М. Розвиток сухопутних шляхів сполучення Таврійської губернії в 1864 – 1914 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Бердянський державний педагогічний університет ; Запорізький національний університет. Бердянськ-Запоріжжя, 2019. 245 с.
142. Ігнатієнко В. Українська преса (1816 - 1923 рр.) : історико-бібліографічний етюд. Київ : Державне видавництво України, 1926. 77 с.
143. Крупський І. В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис... д-ра іст. наук : 07.00.06 / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1996. 29 с.
186. Кугляк М. Проблема підкинутих дітей на тлі модернізаційних процесів Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. (на прикладі

- підросійської України) *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* 2020. № 33. С. 28.
144. Левчук О. В. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905 - 1914 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 280 с.
145. Левчук О. В. Дозвілля у повсякденному житті киян початку ХХ ст. (за матеріалами місцевих газет). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 48. С. 237-241.
187. Левчук О. Преса Києва 1905 – 1914 рр.: особливості типологізації. *Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М.С. Грушевського):* Матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Київ, 2016. С. 434 - 437.
188. Макаров А. Малая энциклопедия киевской старины. Второе издание / ред. А. Холоша. Київ : Довіра, 2005. 256 с.
146. Мелещенко О. К. Замітка / Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Замітка>
147. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підр. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
148. Мусіяченко О. С. Газети як джерело дослідження музичного життя Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 51-54.
149. Назаренко Г. І. Інформаційні жанри журналістики : навч. посіб. : у 2 ч. Київ : Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету, 2010. Ч. 2. 64 с.
150. Наріжний С. Українська преса. *Ізборник:* веб-сайт. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult10.htm>.

151. Осташко Т.С. Товариство Шкільної Освіти. *Енциклопедія історії України*: веб-сайт. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Tovarystvo_shkilnoi.
152. Панькова С. Як у Києві 1918-й рік зустрічали. *Історична правда* : веб-сайт. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/01/15/151904/>.
153. Попов В. Побутові умови мешканців українських міст в 1917-1920 роках. *Краєзнавство*. Київ, 2014. №1. С. 45-51.
154. Розовик Д. Газета «Відродження» і національно-освітнє будівництво в Україні (березень–грудень 1918. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. № 85-86. С. 97–102.
155. Рудий Г. Я. Київська періодична преса 1917-1918 рр. як джерело з історії Української Центральної Ради. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. ст. Київ, 2014. Вип. 19. С. 272-284.
156. Рудий. Г. Я. Газетна періодика як джерело вивчення української культури 1917–1920 рр. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2000. 442 с.
157. Рудий. Г. Я. Методика аналізу газетної періодики України (1917–1920 рр.). *Бібліотечний вісник*. Київ, 2001. № 2. С. 38–42.
158. Рудий. Г. Я. Періодика України 1917 – 1920 рр.: історіографія та джерельний потенціал. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2018. Вип. 22. С. 313-330.
159. Рудий. Г. Я. Українська преса 1917–1920 рр. як історичне джерело. *Наука та наукознавство*. Київ, 2002. № 2. С. 140–145.
160. Рудий. Г. Я. Українська преса 1917–1920 рр. як об'єкт дослідження української культури. Київ : Інститут історії України НАН України, 2005. 501 с.
161. Скороход О. В. Періодичні видання як джерело в дослідженні ставлення населення до влади (на прикладі київських газет 1917-1918).

Молодий вчений. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2018. № 2 (54). С. 334-339.

162. Цалий С. Блог історика : 1917 рік. Як у Києві зустріли Лютневу революцію. *BBC News Україна*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-39040797>.